

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

С. В. Коцар

**Православна
християнська
етика**

Навчальний посібник

МАУП

Київ 2007

ББК 86.37я73
К75

Рецензенти: *Е. С. Шишковський*, канд. богослов'я,
секретар вченої ради КДА і С УПЦ
(архімандрит Іларій)
М. Г. Лебедєв, доц. кафедри теології
(ієромонах Аристарх)
О. А. Кручек, канд. іст. наук

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 4 від 27.04.05)*

Коцар С. В.

К75 Православна християнська етика: Навч. посіб. — К.:
МАУП, 2007. — 240 с. — Бібліогр.: с. 230–231.

ISBN 966-608-481-3

В основу предмета “Православна християнська етика” покладено християнську етику, що вивчає систему норм і принципів поведінки людей у ставленні до Бога, один до одного і до суспільства.

Для студентів вищих навчальних закладів та для всіх, хто цікавиться питаннями християнської моралі.

ББК 86.37я73

ISBN 966-608-481-3

© С. В. Коцар, 2007
© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2007

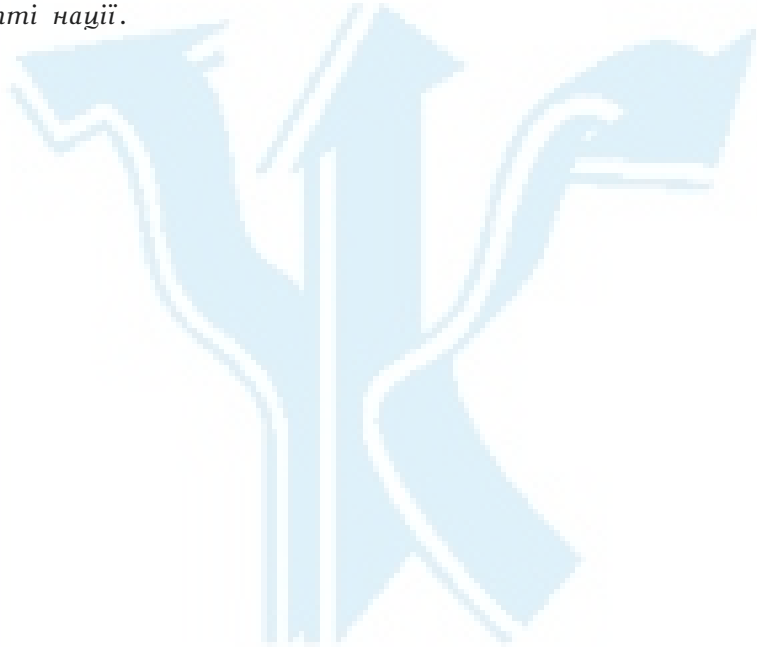
ПЕРЕДМОВА

У духовному відродженні суспільства суттєве значення має релігія. Викладання дисципліни “Православна християнська етика” у вищих навчальних закладах не суперечить їх світському характеру і розглядається як складова національного виховання в цілому. Адже духовність плекає шляхетність, допомагає кожній людині стати людиною, а нації — нацією. У християнській моралі сконцентовано найвищі цінності європейської цивілізації, тому християнські аргументи були і є найвагоміші. Отже, щоб виховати здорову, культурну спільноту, необхідні знання принципів християнської моралі. Імперативом сучасності дедалі ширше стає релігійне виховання, здатне повернути нашому народові справжні ідеали.

Мета вивчення “Православної християнської етики” — формування нового, гуманістичного мислення, яке є умовою творення будь-якої культури. Ця дисципліна розкриває хибність релятивістської моралі, яка залежно від поточних

потреб ті ж самі дії одного часового періоду схвалює, а іншого — засуджує. Моральністю має правити правда: щоб добро називалося добром, а зло — злом за будь-яких обставин.

Православна християнська етика покликана внутрішньо збагатити студентів і сприяти кращому розумінню моральних і духовних засад, на яких усталився менталітет українців. Вони й дотепер є сутнісно впливовими в повсякденному житті нації.

МАУП

Розділ 1

Предмет “Християнська етика”

1.1. 3 історії розвитку етики

Слово “етика” походить від грецького “етос” — поведінка, місце перебування, спільне житло, усталений спосіб життя, вдача, характер людини тощо. Етика — наука про поведінку або правила поведінки. Грецькому “етос” відповідає латинське “морес” — звичай, поведінка. Тому етика — це й наука про мораль, про систему правил життя. Вона вивчає моральність, добродішність людини, дає правильне розуміння добра і зла. Іншими словами, етика — наука про добро і зло людських вчинків або про те, чим наші вчинки є добрими чи злими щодо певної мети. Етика — це наука про норми життя, людської поведінки. Етика — це розуміння того, що таке життя, чи має воно мету, як її досягти. Етика — наука про те, як стати щасливим, як уникати зла, а чинити добро. Найпростіша етика — це виховання дітей у послуху до батьків і старших. Загалом етика — це виховання, тобто намагання виховати людину з добрим характером і відповідальною за свої вчинки.

Класична етика як наука почала формуватись у Стародавній Греції Аристотелем (384–322 рр. до н. е.), який трактував етику як дію практичного розуму, що прагне здійснення певної мети; як галузь знань про чесноти. Згідно з етикою Аристотеля найвищими благами людини є мудрість і доблесть, фізичне здоров'я і щаслива доля, а досягнути блага (найвищого добра) людина може завдяки своїй розумовій діяльності.

Історично етика розвивалась як філософська або релігійна наука. Філософська етика заснована на правдах, що їх здатний пізнати людський розум, а релігійна етика християн — на надприродному Божому Об'явленні, що міститься у Святому Письмі. Спираючись лише на мудрість людську, філософська етика інколи наштовхувалася на “підводні камені” ріки життя, на яких розбивалась і заперечувала свою цінність.

Прикладом цього є філософське етичне вчення грецького філософа Епікура (342–270 рр. до н. е.), який вважав, що метою людського життя є насолода. Його вчення має назву “гедонізм” (від грец. “гедон” — насолода). Воно закликає всюди шукати задоволення і уникати страждань. Щастя, яке приносять особисті задоволення, часом є нещастям для інших людей.

Релігійна етика знайшла свій найглибший прояв у проповідях Божественного Учителя Ісуса Христа, Спасителя людства, про прихід Якого звіщали пророки у Старому Завіті, а Його вчення викладено у Новому Завіті. Християнська релігія найповніше розкрила сутність етики як науки про моральне добро людини на основі Божого Об'явлення, здійсненого у Воплоченому Месії через Його Боголюдську природу, і чітко окреслила обов'язки людини щодо Бога, самої себе і ближніх для досягнення нею щастя за життя і після смерті. Намагання відірвати етику від релігії суперечить історичному досвіду людства, бо в кожній релігії завжди є Бог як найвище добро, щастя та істина.

В основу предмета “Православна християнська етика” покладено християнську етику, що вивчає систему норм і принципів поведінки людей у ставленні до Бога, один до одного і до суспільства.

1.2. Абсолютна і релятивна мораль

Мораль — сукупність певних правил, яких повинна дотримуватися людина. Моральні правила, що сформульовані людьми, не завжди досконалі та ідеальні. Оскільки людині властиво помилятися, формулювання правил людської поведінки має відносний характер. Якщо джерелом моралі є лише людина, то така мораль не може бути тривкою і гідною наслідування. Мораль походить від Бога як од вічного джерела любові і добра. Мораль і моральні закони, дані Богом, називають абсолютними. Їх розглядають як незмінні, вічні, неосяжні й недоторканні, вони існують навіть поза простором і часом. Абсолютна мораль має силу Божого Закону, який ніколи не втрачає своєї актуальності й не підлягає зміні. Основою християнської етики є абсолютна мораль, що допомагає молоді пізнати законність чи незаконність, дозволеність чи недозволеність своїх дій і вчинків. Абсолютна мораль втілена у двох головних заповідях Любові, які є основою науки Святого Письма.

Християнська етика заснована на абсолютній моралі, вивчає все, що пов'язане з духовним життям людини, — повчання, настанови, поради. Навчання людей моралі — один з обов'язків Церкви, яка

завжди була і є носієм морального вчення. Намагання відірвати мораль від впливу вчення Церкви призводило до згубних наслідків, до загального занепаду в світі. Стверджуючи, що мораль походить лише від людини, окремі філософи створили поняття релятивної (відносної) моралі, яка може змінюватися залежно від історичних умов життя людей. Ця мораль зводиться до практичного буденного мислення і підпорядковується інтересам панівної ідеології. Руїнування абсолютної моралі і зведення її до релятивної має наслідком занепад суспільства, погіршення відносин між людьми, матеріальне, духовне зuboжіння. Прикладом цього в історії людства є Римська імперія, Радянський Союз. Ідеологом такої моралі в колишньому СРСР був В. Ленін, який проголосив: “Моральним є все те, що в інтересах пролетаріату”.

Сповідування такої моралі призвело до загибелі мільйонів безвинних внаслідок голодоморів, таборів, ГУЛАГів, репресій і знущань.

Комуністична етика, що виникла з релятивної моралі, відірвала мораль від Бога і визначила її класовий характер. Розходження слова і діла, думок і вчинків, роздвоєння особистості, коли говорять одне, думають інше, а ще інше чинять — характерні плоди такої “моралі”. Релятивна мораль може містити елементи абсолютної моралі, але абсолютна мораль ніколи не може стати релятивною.

1.3. Етика і етикет

б'єктом етики як науки про норми людської поведінки і вчинків є внутрішня, духовна поведінка, яка становить сутність життя.

Зовнішню манеру поведінки людини, красу і гармонію її вчинків, правила поведінки у товаристві, вдома, на вулиці, в родині, за столом, у транспорті, у місцях відпочинку, дозвілля тощо вивчає наука етикет.

Етикет (або бон-тон, ввічливість) — встановлений обов'язковий спосіб поведінки, знання і дотримання норм і звичаїв, вміння поводитися в товаристві. Він формувався впродовж віків у процесі співжиття людей. В українському суспільстві деякі форми поведінки мають тисячолітню традицію, вони увібрали в себе елементи

звичаїв хліборобів, лицарів, князів, козаків, а тому заслуговують на пошану. Етикет допомагає кожному показати себе з найкращого боку, виявити свій зв'язок з народом, його культурою і традиціями. Він навчає дбати про свій зовнішній вигляд, виховує пошану до людей, зокрема до старших, прищеплює навички поведінки в родині, в гостях, у школі, театрі, на вулиці; виховує вміння вести розмови на культурному рівні.

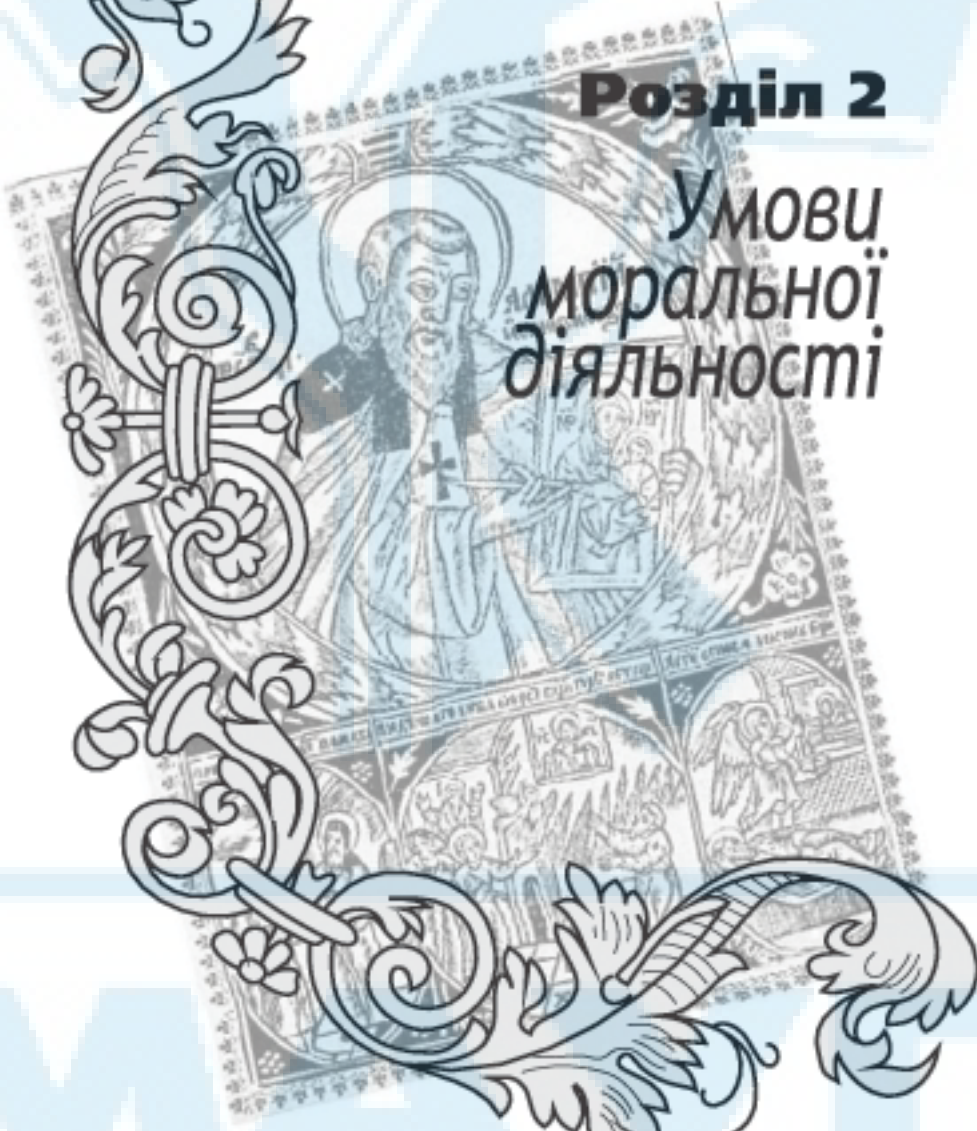
Етикет і етика разом сприяють гармонійному розвитку духовних і фізичних якостей людини.

Запитання і завдання

1. Розкрийте сутність поняття етика.
2. Що є об'єктом вивчення науки етики?
3. Якою є найпростіша етика?
4. Які існують форми етики?
5. Чим різняться абсолютна і релятивна мораль?
6. Що таке етикет? Схарактеризуйте його складові.

A decorative border of stylized floral and scrollwork patterns in black and light blue, framing the central content.

Розділ 2

A background illustration of a church interior, featuring a large stained-glass window with a central figure of a saint or bishop, surrounded by smaller scenes and figures. The illustration is in a light blue, sketch-like style.

Умови моральної діяльності

Необхідною умовою моральної діяльності людини є її свідомість і воля. За їх відсутності не може бути мови про моральні чи аморальні вчинки.

Наприклад, дії тварин, незалежно від того, корисні вони для людини і самої тварини чи шкідливі, називають природними, а не моральними чи аморальними, оскільки тварина діє відповідно до своїх інстинктів, згідно зі своєю природою.

Людина є особистістю моральною, тому що наділена самосвідомістю і вільною волею. Силою своєї свідомості вона пізнає те, що повинна робити, і те, чого варто уникати, — пізнає вимоги морального закону. А силою своєї волі виконує ці вимоги.

За відсутності волі не може йтися про будь-яку оцінку моральних дій людини, тому що такі дії будуть вимушеними, а не добровільними.

Отже, дії, вчинки людини вважаються моральними тоді, коли вони відбуваються за участю її свідомості та волі.

2.1. Воля людини

Існує два види волі людини: 1) воля формальна, або психологічна (вільність волі); 2) воля реальна, або моральна (воля духу).

Формальна, або психологічна воля — це воля вибору, здатність людини добровільно спрямовувати свою діяльність на певні предмети, обирати певний шлях — бути дитиною Божою чи рабом гріха.

Святе Письмо стверджує наявність формальної волі в людини як незаперечний факт. Створивши людину, Бог сказав їй: “Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти. Але з дерева знання добра й зла — не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш” (Бут. 2, 16–17). Ще чіткіше сказано про це у книзі Второзаконня словами Мойсея: “Дивися: я сьогодні дав перед тобою життя та добро і смерть та зло... І ти вибери життя, щоб жив ти, та насіння твоє” (Втор. 30, 15, 19). Про можливість вільного вибору людини в її житті говорить Христос: “Якщо ж хочеш увійти в життя вічне, дотримуй заповідей” (Мт. 19, 17). Про волю, спрямовану до зла, говорив першомученик Стефан перед судом тих, хто його судив: “Ви завжди противитесь Духові Святому, як отці ваші, так і ви” (Дії. 7, 51).

Воля вибору людини підтверджується і через її спостережливість. Коли людина звершує яку-небудь дію, то усвідомлює, що вона це робить сама, що ніхто й ніщо не змушувало її до цього, що вона могла б повестися й інакше. Отже, наявність волі в людини доводиться її самосвідомістю, впевненістю у своїй здатності визначатися для тієї чи іншої діяльності. Кожна людина говорить: “Я хочу”, або “Я не хочу”. І при цьому чітко усвідомлює, що має волю чинити так або інакше. І, навіть виконуючи якусь роботу, людина усвідомлює, що при бажанні чи необхідності може зробити інакше.

Ще одним підтвердженням наявності волі в людини є її здатність каятися, коли вона усвідомлює, що вчинила не так, як мала б учинити. Таким самим доказом є існуюче в усіх суспільствах покарання злочинців. Якби людина не мала своєї вільної волі, то за що б тоді її карали?

Вчення детерміністів про волю людини

Детермінізм (від лат. *determinare* — визначати) — філософське вчення про місце і роль причинності у світі, тобто про загальний, закономірний зв'язок та причинну обумовленість усіх явищ.

Детерміністи заперечують наявність вільної волі. Вони виходять з того, що людина завжди у своїх рішеннях та діях керується будь-якими мотивами. Без певних мотивів вона нічого робити не може. А за наявності кількох мотивів іде за сильнішим. Те, що людина могла б у певних випадках повестися якимось інакше, детерміністи вважають ілюзією — вона робить так, як мусить зробити, з огляду на певну причину.

Звісно, кожна людина має певний склад душі, певний душевний настрій, який керує нею, спонукає до певних вчинків, формує характер. Тому людська воля певною мірою пов'язана з мотивами.

Однак це лише свідчить про те, що людська воля не є абсолютною. Вона певною мірою обмежена. Крім того, кожна людина має свій духовний нахил до певного способу дій. Такий нахил певною мірою впливає на вибір людини з-поміж багатьох предметів та дій.

Але хоч би якими були нахили людини, вони не можуть мати такої сили, щоб повністю підкорити собі всю її волю. Те саме треба сказати і про мотиви. Вони зазвичай можуть впливати на волю людини, але не можуть повністю нею оволодіти. Абсолют-

ний вплив мотивів або причинності можливий лише на людину абсолютно безвольну.

Завдяки своїй вільній волі людина здатна робити вибір між багатьма мотивами і спонуканнями, до того ж не завжди віддаючи перевагу сильнішому мотиву. Може бути й навпаки — вона віддає перевагу слабшим, але більш законним мотивам. Наприклад, сильними мотивами, які можуть керувати волею людини, є мотиви чуттєві та егоїстичні. Однак людина спроможна їх відкинути й піти за мотивами правди та любові.

Отже, добровільний вибір між різними мотивами і спонуканнями можливий для кожної людини. А сама її здатність добровільно вирішувати, якому з них віддати перевагу, і є її формальною, або психологічною, волею. Напруженість і внутрішня боротьба, які людина відчуває в собі перш ніж вибере ту чи іншу дію, з особливою силою виявляються тоді, коли вона обирає, що для неї є особливо важливим.

Отже, не мотиви, а вільна воля керує всіма діями людини. Мотиви є лише причиною, приводом для пошуку волі. А виконавцем дії є вільна воля людини.

Сутність вчення індетерміністів і його помилковість

Детермінізм заперечує наявність вільної волі у людини, а індетермінізм, навпаки, перебільшує дію волі. Згідно з цим вченням воля абсолютно незалежна від будь-яких мотивів. Вона індиферентно (байдуже) витає над усіма мотивами чи спонуканнями, а тому з однаковою легкістю, за власним бажанням, може йти за певними мотивами. Наприклад, злодій одразу може стати доброю людиною, як тільки забажає цього.

Це заперечує простий життєвий досвід. Кожна людина наділена певними властивостями, має свій характер, який безпосередньо впливає на її життя, поведінку. У спілкуванні з іншими людьми, особливо у певній діяльності, кожна людина передусім шукає подібну собі. Ніхто, наприклад, не звертатиметься за допомогою до людини скупію чи жорстокою, безсердечною, а звернеться до тієї, яку вважають милосердною, доброзичливою. Або коли людина має намір зробити поганий вчинок, вона не візьме собі у спільники люди-

ну чесну, а візьме таку ж злу, з таким самим характером і складом душі, як вона сама.

Це є підтвердженням того, що у кожної людини є воля вибору, тобто певний моральний характер, звички — добрі або злі. Тому воля людини звикла діяти вже в певному напрямі, свідомо керуючись при цьому мотивами певного виду — добрими або злими.

Отже, вільну волю має кожна людина. Виявляється вона в її здатності самій вирішувати, яким мотивам у кожному конкретному випадку надати перевагу. Іншими словами, вільна воля людини — це ні від кого і ні від чого не залежна її внутрішня енергія самовизначення щодо добра і зла. А мотиви є лише спонуканням до дії вільної волі людини, а не причиною її дії.

Формальна, або психологічна, воля — це воля вибору. Вона була і в наших прародичів до їхнього гріхопадіння, коли вони з однаковою легкістю могли йти як за добром, так і за злом. Однак добровільно обрали зло, бо хотіли знати все: і добро, і зло.

Сутність моральної волі

Розрізняють потрібний стан волі людини:

- а) воля формальна;
- б) воля реальна;
- в) воля ідеальна.

Формальна воля людини — це, як уже зазначено, її здатність визначатися щодо добра чи зла. Така воля ще не має внутрішнього змісту. Це тільки початковий момент істинної волі, точніше — перехідний етап до реальної волі.

Перехід від волі формальної до *волі реальної* відбувається тоді, коли людина робить свій вільний вибір добра або зла. Отже, реальний стан людської волі може розвиватись у двох напрямках — добра і зла. Тому реальну волю поділяють на реально добру і реально злу.

Реально добра воля людини визначається перевагою в ній доброго начала, а реально зла — оволодінням злом людиною. Укріплення і розвиток у людини реально доброї волі зумовлює утвердження в ній ідеально доброї волі, яка є істинно моральною. А розвиток реально злої волі — стан абсолютно злої волі. Однак такий стан людської волі насправді є спотвореним і фальши-

вим, через що в Святому Письмі його названо “рабством гріха”. Господь Ісус Христос говорив юдеям: “Істинно кажу вам, що кожен, хто чинить гріх, є раб гріха” (Ін. 8, 34).

Відмітною рисою ідеально доброї, або моральної, волі є непохитний потяг людини до добра, що, відповідно, відкидає всяку гріховність. І якби людина змогла дійти до такого стану, коли усі її поривання і дії спрямовувалися лише на добро, вона була б ідеально вільною. Саме про таку волю й говорив Христос: “Якщо будете перебувати в слові Моєму, то ви істинно Мої ученики, і пізнаєте істину, і істина визволить вас... Якщо Син визволить вас, то справді будете вільними” (Ін. 8, 31–32. 36).

Отже, чим менше людина грішить і чим більше прагне до добра, тим вона більше стає вільною.

Однак чому потяг людини до добра називають волею, а потяг до зла і гріха — рабством? Тому що воля людини — це сила її самовизначення, яка походить тільки від неї самої, її душі, а не від чогось чи від когось стороннього. У людини Творцем закладено образ Божий, і головне її призначення — уподібнення Богові. І коли людина прагне до добра і до Бога, вона задовольняє внутрішні потреби душі, вимоги внутрішнього закону, перебуває у своїй справжній, Богом створеній природі, а тому є вільною. Така людина передусім вільна від впливу всього злого і гріховного, що може бути противним Богові, а отже, і образу Божому, закладеному в душі людини.

І навпаки, коли людина грішить, уникає спілкування з Богом, вона керується не потребами своєї власної природи, а сторонньою владою, владою диявола, дії якого спрямовані на спотворення у людині образу Божого.

Отже, лише потяг до добра і творіння добра є запорукою і показником моральної волі людини. З огляду на це, якщо справжня воля людини є необхідною умовою досягнення нею кінцевої мети — уподібнення Богові, то виховання й зміцнення такої моральної волі, утвердження морального характеру має бути основним завданням у житті кожної людини. Виконання цього завдання потребує від неї постійних зусиль і невпинної боротьби з гріховними нахилами та спокусами. Тому що саме в такій боротьбі християнин поступово зростає й мужніє духовно, досягає такої моральної досконалості, яка раніше здавалася йому недосяжною.

Запитання і завдання

1. Які необхідні умови для визначення моральності?
2. Схарактеризуйте види волі людини.
3. У чому полягає формальна, або психологічна, воля?
4. Чим доводиться наявність у людини формальної волі?
5. Розкрийте, що таке детермінізм і в чому його помилковість.
6. У чому полягає помилковість вчення індетерміністів?
7. Коли можливий перехід від волі формальної до волі реальної?
8. Схарактеризуйте види реальної волі.
9. Коли воля стає ідеальною?

2.2. Моральний закон

Другим не менш важливим елементом моральності є моральний закон.

Закон взагалі — правило або сукупність правил, що визначають дії певної сили і спрямованості. Наприклад, закони математичні, граматичні, фізичні тощо. Моральний закон визначає спосіб дії моральної сили, тобто сили людської волі. Це означає, що моральний закон наставляє, як людина повинна жити, що вона має робити, щоб досягнути своєї кінцевої мети в житті.

Характерним для будь-якого закону є всеосяжність і необхідність, вони властиві і для морального закону. Він всеосяжний, тому що закон, голос якого чує у своєму сумлінні одна людина, чують і інші. Немає жодної людини, жодного племені чи народу, які не розуміли б, що таке добро і що таке зло. Цей закон потрібний — містить необхідні вимоги до людини, яка прагне досягнути своєї мети, іншого шляху не існує.

Водночас моральний закон має і свої особливості. Наприклад, фізичні закони визначають дію фізичних, матеріальних сил. Моральний закон визначає дію сил в істот морально розумних і вільних, тобто у людей. Крім того, фізичні закони діють скрізь однаково, а моральний закон різними людьми сприймається по-своєму, залежно від віку, становища тощо. Наприклад, за необхідності самопожертви один жертвує собою як воїн, другий — як лікар, третій — як учений, четвертий — як пастир Церкви.

Один у самопожертві віддає своє життя, а інший бореться, трудиться, служить. Кожен діє відповідно до становища, ситуації і можливостей.

Моральний закон відмінний від законів фізичних і щодо необхідності, яка може бути безумовною і обумовленою. Безумовна необхідність панує над фізичним світом. Згідно з фізичним законом може бути тільки так і не інакше. Моральний закон виражає свої вимоги так, що для їх виконання не існує примусу людини, а лише зобов'язання. А це означає, що вимоги морального закону виконуються людиною лише тоді, коли вона визнає їх обов'язковими для себе, тобто людина з вільною волею сприймає їх добровільно. Наприклад, моральний закон зобов'язує кожного бути милосердним, але не змушує до цього — людина має вільну волю його не виконувати.

Однак це не означає, що у разі невиконання вимог морального закону він скасовується і втрачає своє значення. Закон залишається законом. Якщо людина не виконує його вимог, то закон починає діяти проти неї, викликаючи згубні наслідки, які діють так само як і при ухиленні від виконання вимог будь-якого іншого закону, — саморуйнування, самознищення. Така згубна дія триває доти, доки людина не отямиться і не почне виконувати вимоги морального закону. “Коли ви відмовитеся й неслухняними будете, — меч пожере вас” (Іс. 1, 20), — застерігає Господь через пророка Ісайю.

Походження морального закону

Звідки походить, як виник моральний закон? Твердження, що моральні закони випливають із життєвого досвіду людини через пізнання і вивчення навколишньої природи, є помилковими.

Навколишня природа не може бути джерелом моральних законів. У ній діють закони байдужі до моральності. Природа з однаковою щедрістю обдаровує людей своїми дарами і нищить стихіями як праведників, так і грішників. Вулканічна лава знищує міста й села, а благодатний дощ рятує від голодної смерті народи. Але ні перше, ні друге явище не можна назвати ані моральним, ані аморальним. Так само не можна назвати моральною чи аморальною поведінку різних тварин. Ніхто, наприклад, не називає

ває моральною поведінку корови, яка дає людині молоко, чи аморальною поведінку вовка, який може загризти корову. Це є свідченням того, що природа не може бути джерелом етичних принципів.

Про це також свідчить всеосяжність моральних законів і безсилля скасувати їх вимоги. Якби людина усвідомила, що принцип обов'язковості для неї не має істотного значення, що він докорінно не пов'язаний з самою її природою, то давно могла б звільнитися від впливу цього закону. Однак вона не в змозі цього зробити, а може лише відмовитися від виконання вимог закону, хоч у глибині своєї душі визнаватиме й відчуватиме, що його вимоги вигають над нею і вимагають їх виконання.

Неможливість пояснити походження морального закону від зовнішнього спостереження та життєвого досвіду людини привела німецького філософа Еммануїла Канта до висновку, що моральний закон є продуктом діяльності чистого розуму. Розум, на думку Канта та його послідовників, сам видає собі закон у безумовній, абсолютній категоричній формі: "Ти повинен".

Однак людський розум не настільки авторитетний, щоб міг безапелляційно наказати, а потім наполягти на виконанні цього наказу. Якщо сам розум наказує, то може сам і скасувати накази, тобто анулювати всі вимоги морального закону. А такого бути не може. Розум здатний тільки на підставі морального усвідомлення і моральних почуттів виробляти правила моральної поведінки. Та це не означає, що людина виробляє якісь свої моральні закони. Вона лише розтлумачує те, що вже давно створено.

Неможливість пояснити походження морального закону як від життєвого досвіду, так і від діяльності розуму дає підстави для висновку, що моральна свідомість і моральні почуття вроджені. Причому кожній людині здатність розрізняти добро і зло є невід'ємною частиною людського розуму.

Вродженість у людини моральної свідомості підтверджується і біблійним вченням про те, що в душі людини закладено образ Божий. З огляду на те, що Бог є найвищим добром, у людині, як в образі Божому, закладено почуття й усвідомлення добра і заперечення зла.

Отже, джерела морального закону беруть свій початок із волі Божої. Воля Божа, яка є найвищим законом для всього Всесвіту, — основа і моральний закон для всіх розумних створінь. Тому таким

великим і незаперечним є авторитет усіх моральних вимог. “Один є Законодавець і Суддя, Котрий може спасти і погубити” (Як. 4, 12), — говорить апостол Яків. Волі Божій підкоряється вся природа, її виконують ангели, її виконує Сам Син Божий Ісус Христос, її пізнавати і неухильно виконувати повинна кожна людина.

Природний моральний закон

Воля Божа відкривається людині двома способами: 1) через внутрішнє, або природне, усвідомлення нею присутності Божої завдяки осмисленню видимої природи як Божого творіння; 2) через зовнішнє, надприродне Боже Одкровення. Перший спосіб є психологічним, другий — історичним.

Отже, моральний закон, з врахуванням джерел, через які його отримано, поділяють на внутрішній, або природний, закладений у нашу природу Творцем, і зовнішній — даний через Боже Одкровення. Під природним моральним законом треба розуміти властивий нашій душі внутрішній закон, який вказує людині, що є добро, а що є зло, до чого вона повинна прагнути, а чого уникати. Про наявність у людини цього закону свідчить передусім її свідомість. Заглиблюючись у себе, людина чує в собі внутрішній голос, який вказує їй на різницю між добром і злом, спонукає до творіння добра та уникання зла. І цей закон закладено так глибоко, що ніхто не в змозі звільнитися від нього, стерти чи заглушити його. Про нього знають і його відчують усі народи й національності. Немає людини, яка не розуміла б різниці між добром і злом, а водночас не усвідомлювала б, що варто робити, а чого уникати.

Про наявність у людини природного морального закону свідчить Святе Письмо. Ап. Павло зазначав: “Коли язичники, що не мають закону, з природи законне роблять, то, не маючи закону, вони самі собі закон, вони показують, що справа закону в них написана в серцях, про що свідчить совість їхня і думки їхні, які то звинувачують, то виправдовують одна одну” (Рим. 2, 14–15).

Про це говорять і святі отці. Свт. Іоан Золотоуст пише: “Ні Адам, ні будь-яка інша людина ніколи не жили без закону природного. Як тільки Бог створив Адама, то вклав у нього і цей закон, зробивши його надійним помешканням для всього людського роду” [2, т. 2, с. 86].

Керуючись цим внутрішнім природним законом, людство виробляло не лише окремі моральні правила, а й створювало цілісний моральний світогляд, формувало певні звичаї та обряди, що передаються від покоління до покоління і в такий спосіб стають джерелом всіх писаних законів. Ці закони слугували моральним керівництвом у житті людства впродовж століть і тисячоліть. І хоч би якими недосконалими вони видавалися нам, вони стримували в суспільстві і насилля, і розпусти, і грубе свавілля. За словами апостола Павла, природний закон, закладений Господом у свідомість людини, є нічим іншим, як її сумлінням, її совістю (Рим. 2, 15; 2 Кор. 1, 12).

Запитання і завдання

1. Розкрийте сутність закону взагалі і його основні риси.
2. У чому особливість морального закону?
3. Поясніть, як розуміти добровільність виконання умов морального закону.
4. У чому помилковість твердження про походження морального закону від життєвого досвіду людини?
5. У чому помилковість твердження Е. Канта щодо походження морального закону?
6. Як правильно пояснити походження морального закону і в чому сутність природного морального закону?
7. Що сказано у Святому Письмі та як свідчать отці Церкви про наявність у людині природного морального закону?

2.3. Поняття совісті

Крім наведених вище доказів, про існування природного морального закону свідчить наша совість, через яку цей закон виявляється.

Саме слово “совість” складається з двох частин: “вість” — вістка, отримане знання, а префікс “со” — скорочена форма від слова “свідомість”. Щоправда, ця свідомість відмінна від звичайної людської свідомості. Йдеться про свідомість моральну, що стосується морального життя людини. Префікс “со” вказує на спільне й одночасне усвідомлення людиною кількох моральних явищ. Однак щоб усвідомити дію цих явищ, треба усвідомити, які функції виконує совість у моральному житті людини.

На основі свідчень Святого Письма, а також простих спостережень встановлено, що совість у моральному житті людини виконує три функції: законодавця, судді та судовиконавця.

Совість є законодавцем тому, що вказує людині на вимоги морального закону.

Совість є суддею, бо судить про людські наміри та вчинки — відповідають чи ні вони нормам морального закону.

Совість є судовиконавцем, оскільки нагороджує людину душевним спокоєм або карає душевними муками.

У всіх цих діях совісті наявна і свідомість людини. Тому совість кожного є водночас усвідомленням:

- а) вимог морального закону;
- б) відповідності чи невідповідності вільних намірів і дій людини цим вимогам;
- в) приємних чи неприємних моральних почуттів, які супроводжують ці наміри та дії.

Совість — явище загальнолюдське, її голос заявляє про себе в кожній людині. Але вона неоднакова в різних людей. Навіть в одній людині совість може діяти по-різному. Відомо, наприклад, що в деяких народів совість не лише схвалювала, а й освячувала криваву помсту, дикі оргії на честь Бахуса, людські жертвоприношення. Нині зустрічаються люди з різним сприйняттям моральності, а отже, й з різною мірою сумління.

Таким чином стан совісті буває різним. Як законодавець совість може бути:

Несвідомою — коли не має належного розуміння, якого вимагає від людини Бог. Апостол Павло період язичництва називає “часами несвідомості”, тобто часом незнання волі Божої (Дії. 17, 30).

Нестійкою — коли, знаючи закон, дозволяє схильність до беззаконня. Наприклад, багатий юнак, який приходив до Спасителя у пошуках шляху до життя вічного, відійшов від Нього, бо йому важко було розлучитися зі своїм багатством (Мт. 19, 16–22).

Лукавою — коли задля своєї вигоди добре називає поганим, а погане добрим.

Як суддя совість буває немічною, приспаною і жорстокою.

Немічною — коли перебуває під впливом людських пристрастей (наприклад, совість правителя Юдеї Фелікса, який, переконавшись у тому, що апостол Павло невинний, не відпустив його на

волю). “Бажаючи догодити юдеям, — пише святий апостол, — Фелікс залишив Павла в кайданах” (Дії. 24, 27).

Приспаною — коли, наче крізь тьмяне скло, показує людині у спотвореному світлі її злі вчинки, дії, егоїстичні наміри, видаючи їх за добрі та людяні.

Жорстокою — коли свідомо й добровільно говорить до Господа: “Уступися від нас — ми ж доріг Твоїх знати не хочемо!” (Иов. 21, 14).

Як судовиконавець совість буває упередженою, лицемірною і спаленою.

Упереджена совість досить чітко вказує на вади інших людей, але не зворушує власної свідомості, коли бачить свої гріхи. Про людей з такою совістю Спаситель говорив, що вони бачать скалку в оці брата свого, а колоди у своєму оці не бачать (Лк. 6, 42).

Лицемірна совість незаслужено нагороджує людину спокоєм. Наприклад, фарисеї, які віддавали десятину від продажу кмину і м'яти, відкидаючи при цьому те, що було найважливіше в їхньому законі — суд, милостину, віру, і при цьому визнавали себе праведниками (Мт. 23, 23).

Спаленою совість є тоді, коли вже не мучить людину, не докоряє її навіть після вчинення нею особливо тяжких проступків, гріхів. Таку совість мають люди цілком безсоромні і морально мертві. Вони вже не здатні до нормального сприйняття будь-яких істин, а тим паче — Божої благодаті.

Чим можна пояснити такі ненормальності людської совісті? Передусім тим, що совість, як і будь-яка інша людська властивість, має потребу в постійному набутті знань та вихованні. Совість у своєму розвитку залежна від розвитку розуму і почуттів людини. Розбецнені почуття і спотворений розум безпосередньо впливають на совість. Головна причина недосконалості совісті — гріхопадіння людини.

Запитання і завдання

1. Що таке совість?
2. Розкрийте зв'язок між совістю і свідомістю людини.
3. Проаналізуйте функції, які виконує совість людини.
4. Якою може бути совість як законодавець?
5. Якою вона може бути як суддя?
6. Якою може бути совість як судовиконавець?
7. Яка совість є найстрашнішою, найаморальнішою?

A decorative border of stylized floral and scrollwork patterns, rendered in a light blue color, frames the central text and image. The border is composed of various motifs including leaves, flowers, and swirling lines.

Розділ 3

A detailed illustration of a church interior, tilted at an angle. It shows a large nave with a high vaulted ceiling, a prominent altar with a cross, and several figures in religious attire. The style is reminiscent of a woodcut or engraving. The illustration is partially obscured by the decorative border and the text.

Старозавітний одкровенний закон

Одкровенний моральний закон — це істини і правила, які Бог сповіщає людям безпосередньо через Свої Одкровення.

Необхідність в одкровенному моральному законі виникла одразу після гріхопадіння людини, яке спотворило її моральні почуття і потьмарило моральну свідомість. Коли совість грішної людини потьмарилася і спотворилася настільки, що вона переповнилася неправдою, озлобленістю, розпустою, лукавством, Бог через Мойсея дав закон, у якому просто і зрозуміло викладено волю Божу. У ньому, як у дзеркалі, відображено внутрішній стан людини — такий, що відповідає, і такий, що не відповідає волі Божій.

Отже, необхідність такого закону була зумовлена гріхом. Тому апостол Павло говорить: “Для чого ж тоді закон? Він був даний пізніше заради злочинів, і даний був через Ангелів, рукою посередника” (Гал. 3, 19).

Але богоодкровенний моральний закон не є чужим для людини. Він, по суті, є тим самим законом, що записаний у її серці; його вимоги близькі для людського духу, бо це вимоги самої людської моральної природи. Тому Господь говорить: “Ця заповідь, що я сьогодні наказую тобі, не тяжка вона для тебе і не далека вона... Бо ж дуже близька до тебе та річ, — вона в устах твоїх та в серці твоїм, щоб виконувати її” (Втор. 30, 11. 14).

Сутність старозавітного морального закону викладено в Декалозі (десять заповідей Божих), де указано на основні ознаки істинної моральності людини. У перших чотирьох заповідях названо обов'язки людини стосовно Бога, а в інших шести — стосовно ближніх.

У 1-й і 2-й заповідях, звертаючись до людини, Господь вимагає належного ставлення до Себе як у думках, так і в душевних почуттях; у 3-й — у словах, у 4-й — у всіх ділах. Особливою є 5-та заповідь. Вона стоїть між заповідями, що стосуються Бога, і тими, що стосуються ближніх, і вказує людині на її обов'язки щодо своїх батьків.

Наступні чотири заповіді оголошують священним усе, що кожна людина отримала від свого Творця: життя, майно, подружню вірність і навіть її гідність. 10-та заповідь, неодноразово нагадуючи кожній людині словами: “Не пожадай”, — спрямована проти кореня всякого гріха, що бере початок у душі, в серці людини. Ця заповідь вказує, що не лише слова, а тим паче дії, а й навіть

пожадлива думка, тобто самі жадання чого-небудь, що належить ближньому, є гріховними, а отже, аморальними.

Старозавітне моральне вчення, коротко викладене в Декалозі, глибше розкрито у Мойсеевому П'ятикнижжі, в якому юдейські рабини нарахували 248 повелінь і 365 заборон.

3.1. Особливості старозавітного одкровенного морального закону

На особливу увагу заслуговують такі прикмети старозавітного морального закону:

1. Закон було дано серед громовиць і блискавок. Починався він величними та грізними словами: “Я є Господь, Бог твій”. Отже, величність і всемогутність Законодавця — це найперше, що надихається старозавітним законодавством. Господь говорить, а народ повинен слухати й виконувати. Причому кожне повеління супроводжується погрозою негайного покарання, а сумлінне та ревне його виконання — обіцянкою щедрої винагороди.

2. Торкаючись усіх можливих взаємин, що можуть виникати в житті людини, приписи закону були спрямовані переважно на зовнішній бік людського життя. Передусім вони забороняють будь-які злочинні дії. Так визначається кожен крок старозавітної людини. Цього вимагало виховне завдання, яке полягало в тому, щоб через зовнішнє виконання умов закону поступово вести людину до внутрішнього усвідомлення своєї гріховності. Тому для виховання народу, який тільки-но вийшов з важкої неволі, народу жорстокого, грубого, який дістав змогу поступово, крок за кроком підніматися від зовнішнього до внутрішнього, від чуттєвого до духовного, закон виражався головним чином у формі заборони — майже кожна заповідь починається часткою “не”.

3. Старозавітний моральний закон був даний не лише для усвідомлення єврейським народом волі Божої, й для усвідомлення свого морального зіпсуття та гріховності. Це мало виховне значення. Щоб вилікувати хворобу, треба встановити її причину. Так і закон через свої суворі приписи мав навести дисципліну в житті єврейського народу, водночас надихаючи його діяти згідно з припи-

сами волі Божої для досягнення праведності та святості. Однак усі зусилля старозавітної людини, які вона спрямовувала на виконання приписів закону, приводили її не лише до усвідомлення своєї гріховності, а й до усвідомлення свого безсилля суворо виконувати всі вимоги закону і, врешті-решт, до усвідомлення того, що “жодне тіло ділами закону не виправдається” (Рим. 3, 20). Так у людини зароджується внутрішнє відчуття потреби в допомозі з неба. Тому старозавітний закон у підсумку давав людині надію в її моральному житті дійти до майбутнього спасіння, він став “вихователем, який вів нас до Христа” (Гал. 3, 24). У цьому й полягає головне значення старозавітного морального закону.

Отже, значення Мойсеєвого закону в тому, що він:

- 1) розкривав перед старозавітною людиною всю нечистоту її гріховної природи, гріховного стану;
- 2) вказував на необхідність виходу з цього стану шляхом старанного дотримання заповідей;
- 3) з урахуванням того, що людина сама не в змозі досконало виконувати всі вимоги закону, приводив її до усвідомлення своєї немічності та безсилля, очікування допомоги з неба.

І все ж, за словами святого апостола Павла, закон є святим. Святими, благими і праведними є і його заповіді. За їх суворістю видно Божу милість і доброту. Господь хоче, щоб усі спаслися. Тому Він і говорить через пророка Єзекіїля: “Я не прагну смерті несправедливого, а тільки щоб вернути несправедливого з дороги його, і буде він жити” (Єзек. 33, 11). Тому Господь і людині заповідає не мститися, не ворогувати, а любити ближнього свого, як самого себе (Лев. 19, 18; Мт. 22, 39).

Моральний стан людини під законом (за вченням апостола Павла)

Щодо морального стану людини, яка перебуває під дією закону, то він був у такому ж занепаді, як і моральний стан усіх інших людей. Але людина, яка прийняла Божий моральний закон, силами своєї душі — розумом, волею і почуттями — прагнула до морального добра й тому відчувала бажання виконувати закон. Та водночас у всіх членах її ества панував гріх, який щосили протинився добрим, благим устремлінням і придушував їх. Дарованийий

старозавітній людині одкровенний моральний закон не лише не звільняв її від такого скорботного стану, а навпаки, ще більше посилював її гріховність перед Богом, оскільки розкривав усю нечистоту гріховної природи людини, її рабський гріховний стан і водночас яскраво висвітлював немічність підзаконної людини та її цілковите безсилля, щоб звільнитися від цього гріховного стану власними силами.

Про такий скорботний стан старозавітньої людини говорить апостол Павло у 7-й главі послання до римлян. Він зазначає, що поки людина ще повністю не усвідомлювала всіх вимог закону, вона думала, що живе так, як і повинна жити. Вона вважала себе праведною, а про гріховність мала тільки загальні поняття. Коли людина почала усвідомлювати, чого вимагає від неї закон, і намагалася його виконувати, перед нею розкрилося її усвідомлення власної гріховності. Тоді загальне поняття про гріховність людства переросло в людині в усвідомлення особистої гріховності. “Я не інакше пізнав гріх, — говорить апостол Павло, — як через закон. Бо я не розумів би і побажання, якби закон не говорив: не пожадай” (Рим. 7, 7).

Саме дотримання вимог закону приводило до усвідомлення того, що сповняється закон не через внутрішнє щире бажання, а виключно через рабське спонування, через страх бути покараним (Рим. 8, 15).

Однак це не означає, що апостол Павло повністю відкидає закон. Навпаки, він знаходить у ньому задоволення. От тільки ті гріховні нахили, що живуть у глибині ества людини, є повною протилежністю вимогам закону. “Закон святий і заповідь свята, і праведна, і добра... Ми знаємо, — говорить Апостол, — що закон духовний, а я тілесний, проданий гріху. Бо не розумію, що роблю: тому що не те роблю, що хочу, а що ненавижду, те роблю. Коли ж роблю те, чого не хочу, то згоджуюся із законом, що він добрий” (Рим. 7, 12. 14–16).

Отже, за словами апостола Павла, людина побачила в собі тільки гріх, усвідомила, що живе в ній не добро, а зло, від якого вона самостійно звільнитися не має сили. Через усвідомлення цього апостол Павло з гіркотою говорить: “Бідна я людина! Хто визволить мене від цього тіла смерті?” (Рим. 7, 24).

І вихід із цього скорботного становища Апостол бачить тільки в Ісусі Христі. “Дякую Богові моему через Ісуса Христа, Господа нашого... Тому що закон духу життя в Христі Ісусі звільнив мене від закону гріха і смерті” (Рим. 7, 25. 8, 2).

Запитання і завдання

1. Розкрийте, що таке одкровенний моральний закон і в чому його необхідність.
2. Де і як розкрито основну сутність одкровенного морального закону?
3. Які основні прикмети старозавітного одкровенного морального закону?
4. З'ясуйте значення Мойсеєвого законодавства.
5. Що говорить ап. Павло про моральний стан людини, яка перебуває під дією закону?
6. Де вихід із скорботного становища людини, яка перебуває під дією старозавітного закону?

3.2. Божі заповіді — моральна основа життя людини

Як небесним тілам Бог дав сталі закони, так і людям дав закони, або заповіді, згідно з якими вони повинні жити. Заповіді Божі — універсальний моральний закон людства, дороговказ до Царства Небесного, дорога до нашого спасіння. У щоденному житті людина має справу із законами держави, яких повинна дотримуватися, з різноманітними вказівками, попередженнями (наприклад, дорожніми знаками тощо). Ці закони і правила існують для нашого добра. Оскільки Бог дуже любить нас, то дав такі норми, перестороги, поради, вказівки — Божі Заповіді, — які навчають нас, як робити добрі діла й остерегатися зла. Головна мета Божих Заповідей — допомогти нам досягнути щастя.

Бог дав людям Заповіді не для того, щоб їх змушувати, а щоб допомогти їм у тілесному та духовному вдосконаленні. Заповіді покликані допомагати людям й оберігати їх у земній мандрівці до Бога. Божі Заповіді — непорушні підвалини людського щастя і ладу, як фундамент для будинку чи мотор для машини. Земні речі є скороминучими, тлінними, вони не можуть зробити людину щасливою. Зробити це спроможний лише Бог, тому він дав нам Десять Заповідей, які мають стояти на сторожі нашого щасливого життя на землі й у вічності.

Дотримання Заповідей — найпростіша і найпевніша дорога до вічності, тому Христос навчав: “Як хочеш увійти в життя, додер-

жуї Заповідей” (Мт. 19, 17). Виконуючи Заповіді, люди виявляють свою любов до Бога і висловлюють подяку за всі Його щедроти, бо “Якщо любите ви Мене, то Мої Заповіді береґтимете” (Ін. 14, 15). Хто береґе Заповіді, той таким чином уникає гріхів. Божі Заповіді є універсальними, оскільки охоплюють усе моральне життя людини, дають їй певні дороговкази в усіх аспектах життя. Люди чи держави, які відкинули Бога, стали моральними жебраками. Його Заповіді вічно актуальні — як понад три тисячі років тому, так і сьогодні — і будуть актуальними до кінця світу, бо: “Небо і земля проминуть, слова ж Мої не проминуть” (Лк. 21, 33). Єванґеліст і апостол Іоан Богослов навчав, що Божа Заповідь — це: “Вірувати в ім’я Його Сина Ісуса Христа й любити один одного... Хто Його заповіді зберігає, той і перебуває в Нім, а Він у ньому” (1 Ін. 3, 23–24). Божі Заповіді є для всього людства моральним законом — постійним і завжди зобов’язальним правилом людських учинків.

Етапи отримання людиною Заповідей Божих: Адам, Ной, Авраам, Мойсей, Христос

Хоча Десять Заповідей Бог дав Мойсеєві на горі Синаї, вони вже до того існували як неписаний закон у серцях людей. Від самого початку створення людини Господь дав закони, які з плином часу розвинулися у досконалішу форму. Першим прародичам, зокрема Адамові, Господь Бог дав заповідь не споживати плодів із забороненого дерева пізнання добра і зла: “З усякого дерева в саду їстимеш, з дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш, бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш (смертю помреш)” (Бут. 2, 16–17). Бог хотів випробувати людину, давши їй свободну волю і розум. Але, на жаль, людина не витримала іспиту довіри і любові до Бога, а впала у гріх.

У Старому Завті читаємо, що Бог об’явив народові первісний, або патріархальний, закон. Зокрема, родові Ноя, якого Бог урятував від потопа, Він дав заповідь як щодо жертвоприношення, так і щодо утримання від споживання м’яса з кров’ю. “Бог поблагословив Ноя і його синів та сказав їм: “Будьте плідні, розмножуйтесь і наповняйте землю... Все, що рухається й живе, буде вам на їжу: так, як дав Я вам усі земні рослини. Тільки м’яса, що в ньому ще життя, себто кров, не їстимете...” (Бут. 9, 1–4).

Укладаючи союз із патріархом обраного народу Авраамом, Бог дає йому заповідь щодо обрізання, якої донині дотримується єврейський народ. “На восьмому дні (життя) мусить бути обрізане в вас кожне хлоп’я у ваших поколіннях” (Бут. 17, 12).

Повний, нормуючий закон, зібраний у Десяти Заповідях, Бог об’являє через Мойсея на горі Синай ізраїльському народові, якого Він вивів з єгипетської неволі. Декалог починається словами: “Я є Господь, Бог твій, що вивів тебе з землі Єгипетської, з дому неволі” (Вих. 20, 2). Бог, як найвищий Законодавець, офіційно проголошує Свої святі Заповіді, в яких втілена Божя воля стосовно людей, щоб вони знали, чого вимагає від них Творець їхньої природи. Разом із цим законом Бог дає вказівки, як люди мають досягнути досконалості тіла і духа. Крім Десяти Заповідей, Об’явлений (Мойсеєвий) закон містив Богослужбові приписи щодо жертв і святині, а також для ізраїльського народу. Мойсей дотримується стилю законодавства тодішніх царів, де народові сповіщали обіцянки і добродійства, список обов’язків, декрети і обіцянки, що все буде сповнене, якщо народ буде добрий і покірний. Господь дав цей закон єврейському народові, а через нього — всім людям. Цей народ був обраний не тому, що був найчесніший чи найсильніший, а радше навпаки — що був упертий, непокірний і підпадав під поганські впливи. Бог обрав його, щоб на ньому показати Свою всемогутність і любов до людства. З іншого боку, обравши євреїв, Господь хотів збудити й інші, кращі народи до суперництва з ними, щоб і вони, пізнавши Його всемогутню волю і любов, захотіли добровільно прийняти Його Заповіді. Проголошуючи через пророка Мойсея Свої Заповіді, Бог об’явив єврейському народові, що коли він коритиметься Його Законіві, то йому нема чого боятися, бо не існує сили, яка змогла б йому зашкодити, а також, що коли він прийме цей Закон, уклавши з Богом союз (завіт), то змушений буде виконувати його. Мойсей записав отримані Заповіді на двох кам’яних таблицях (скрижалях), зійшов з гори і зачитав їх перед усім зібраним народом, а той, почувши вимоги Божі, згодився їх дотримуватися і сказав: “Усе те, що нам сказав Господь — виконаємо” (Вих. 24, 3). Бог ніколи не силує людей, пропонуючи їм щасливий стан життя, а чекає на їхню добровільну згоду. Як тільки євреї дали згоду виконувати Заповіді, Бог уклав з ними заповіт. Кров’ю жертвоних тварин було окроплено скрижалі з заповідями і книгу з іншими Божими вимогами. Майже за 1300 років до Різдва Христового

людству було передано Божий закон, який є універсальним правилом їхнього гідного життя. Божі Заповіді складаються з двох частин. Перша стосується почитання Господа, а саме: визнавати лише одного Бога, не робити собі ніяких кумирів, не прикликати ім'я Господнє надаремно і пам'ятати про віддання честі Богові у святий день. Друга частина навчає гідним стосункам між людьми, шануванню старших, людського життя, честі, майна, слави наших ближніх, а також чистоті думок і бажань.

Крім Заповідей, що містяться в книзі Старого Завіту (Вих. 20), Бог проголосив ще чимало законів і приписів, які нині вже не зобов'язують людей. Вони мали дисциплінувати єврейський народ. Актуальними залишилися, наприклад, такі приписи: “Не пускатимеш пустої чутки, не захищатимеш беззаконника, стаючи фальшивим свідком. Не ходитимеш за більшістю для лихої цілі” (Вих. 23, 1–2). Повторення Десяти Заповідей описане в книзі Старого Завіту (Втор. 5, 6–21).

Про правдивість об'явлених Богом Заповідей на горі Синай через пророка Мойсея свідчить не лише Святе Письмо, а й історія ізраїльського народу та дослідження в галузі археології і геології. Історія засвідчує, що більш як 3000 років тому сталася подія, яка змінила цей народ і завдяки якій він стає організованим, розбудовуючи своє культурне і духовне життя. За Біблією (Вих. 19, 16–20), Бог, розмовляючи з Мойсеєм, дав йому Заповіді серед гуркоту грому, землетрусу, полум'я, що виривалося з кратера гори Синай. Наукові дослідження свідчать, що гора Синай вулканічного походження і понад 3000 років там дійсно сталося виверження вулкана.

У Новому Завіті майже 2000 років тому через Христа Богочоловіка людству дано новий Євангельський закон. Ісус Христос, підтверджуючи Декалог, пояснив і поглибив його. Заповіді Божі Христос повторив у розмові з багатим юнаком (Мт. 19, 18–19) і ствердив перед народом: “Не думайте, що Я прийшов усунути закон чи пророків: Я прийшов їх не усунути, а доповнити (виконати)” (Мт. 5, 17).

Закон Нового Завіту дав Ісус Христос, а проголосили його апостоли. Цей закон міститься у Святому Письмі Нового Завіту і святому Переданні, які зберігає Христова Церква. До приходу Христа Закон сприймався як непорушна цінність. Обов'язковість дії Закону Старого Завіту, згідно з моральним вченням

Церкви, що втілене у християнській етиці, закінчилась зі смертю Христа, творця Нового Закоу. Накази Старого Завіту, які виникають із природного права, є обов'язковими і в Новому Завіті. Христос Своєю поведінкою і в дискусіях схвалює Закон Старого Завіту і водночас критикує його спотворене, суто зовнішнє виконання. Христос проголошує заповідь любові до Бога і до ближніх: “Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю, це найбільша й найперша заповідь. А друга, подібна до неї: “Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді весь закон і пророки спираються” (Мт. 22, 37–40). Христос є новим Законодавцем. Декалогу та заповіді любові до Бога і ближнього Христос надає євангельського змісту. Він пояснив, поглибив і вдосконалив учення Закону, отримане через пророка Мойсея. Христос у Нагірній проповіді показав у новому світлі, зокрема, те, що не лише вбивство є гріхом, а й те, що “хто гнівається на брата свого, підпаде судові” (Мт. 5, 22). Він уточнює заповідь щодо вшанування імені Господнього: “...а Я кажу вам не клястися зовсім” (Мт. 5, 34) і дає заповідь любити ворогів: “Любіть ворогів ваших і моліться за тих, хто вас переслідує” (Мт. 5, 44). Уточнює заповідь чистоти: “хто дивиться на жінку з пожаданням, той вже вчинив перелюб з нею в своїм серці” (Мт. 5, 28). Про суботу Христос говорить: “Суботу встановлено для людини, а не людину для суботи, тож Син Чоловічий — Владика й над суботою” (Мк. 2, 27–28).

Апостол Павло, підсумовуючи поняття закону, який є основою морального життя людини, повчає: “Не слухачі закону справедливі перед Богом, а виконавці закону оправдаються. Бо коли погани, що не мають закону (писаного), по природі законне чинять, вони, не маючи закону, самі собі є законом, вони виявляють діло закону, написано в їхніх серцях” (Рим. 2, 13–15).

Кожна людина відчуває різницю між добром і злом, розуміє, що добрі вчинки треба чинити, а злих уникати, а також має почуття відповідальності. Бог дав людям Свої Заповіді, бо людина Ним створена і до Нього прагне, щоб осягнути повноту щастя. Непевність оцінок щодо людських вчинків теж вимагає Божої вказівки. Заповіді Божі мають велику виховну мету — допомагають плекати доброго громадянина, який відчуває свою відповідальність перед Богом, народом і Вітчизною.

Запитання і завдання

1. Що таке Заповіді Божі? Яка їх мета?
2. Поясніть, як ви розумієте вислів: «Небо і земля проминуть, ... не пройдуть». Знайдіть цитату у Св. Письмі.
3. Прочитайте і розкажіть біблійну історію про отримання Заповідей Адамом (Бут. 2, 15–20).
4. Знайдіть і прочитайте у Книзі Буття історію про те, як було дано Заповіді патріархові Ноеві.
5. Прочитайте і розкажіть біблійну історію про отримання Заповідей Божих патріархом ізраїльського народу Авраамом (Бут. 17, 4–14).
6. Прочитайте Божі Заповіді у Книзі Вихід, 20 і заповніть таблицю: Заповіді щодо почитання Бога / Заповіді щодо пошанування ближніх, їх життя, майна, честі, слави.
7. У якому вірші Євангелія від Матфея є цитата: «Не думайте, що Я прийшов усунути закон...»? Розкрийте її зміст.
8. Які Заповіді проголосив Христос? У чому полягає відмінність Закону Нового Завіту від Старозавітного Закону? Поясніть на основі цитат.
9. Як Христос удосконалив Заповіді? (Прочитайте Євангеліє від Матфея 5, 21–48).

МАУП

A decorative border of stylized floral and scrollwork patterns in black and light blue, framing the central text and image.

Розділ 4

Заповіді щодо пошанування Бога

4.1. “Я – Господь, Бог твій. Нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене” (Вих. 20, 2–3)

Господь Бог є єдиним Законодавцем, що дарує всім життя, звільнивши всіх людей з неволі гріха і навчивши служити одному правдивому Богові. Ця Заповідь, якою починається Декалог, закликає людей шанувати Бога, тобто віддавати найбільшу честь і славу одному Господу Богу як Творцю Всесвіту, що все створив і всім керує та дбає про все. Кожній людині, тварині, рослині, всьому живому і неживому Бог дав існування і щохвилини підтримує в них життя. “Без Бога — ані до порога”, — каже народне прислів'я. Бог кличе нас до життя. Пошануємо Бога через постійне зберігання його законів, участь у Службі Божій, через наші молитви.

Шанування Бога пов'язане з вірою, надією і любов'ю до Бога. Бог вимагає нашої любові не заради Себе, а заради нас. Маємо Бога шанувати, бо тільки Він є Правда, Доброта, Істина, Досконалість, Розум і Любов. “Бог є Любов” (1 Ін. 4, 8). Бог є наш люблячий Батько, який створив нас для добра за Своїм образом і подобою. Шануємо Бога, бо Він є незрівнянно вищий від нас і всіх творінь, а також тому, що ми, Його творіння, цілковито залежимо від Нього як від нашого Творця. Ми є власністю Божою: “Чи, отже, живемо, чи вмираємо. Господні ми є” (Рим. 14, 8). Без Божої допомоги люди не могли б існувати.

Поняття “інших богів”

Ця заповідь охоплює два елементи:

1. пошана до єдиного Бога;
2. заборона пошани інших богів.

Іншими богами (божками) є ідоли, яким поклонялися погани, серед них жив тодішній ізраїльський народ. Вони віддавали найвищу шану сонцю, місяцю, зорям, вогню тощо. Євреї теж відступали від віри у правдивого Бога і віддавались ідолопоклонству. Щоб символізувати божественну силу, ізраїльський народ зробив собі статую золотого тельця, чим викликав на себе гнів Божий (Вих. 32, 1–14). Вони теж “вклонялися золотому бовванові, що його поставив цар Навуходоносор” (Даниїл 3, 7).

Задовго до хрещення Руси-України наші давні пращури теж вірили в божків: бога неба — Сварога, бога грому — Перуна, бога сонця — Дажбога, бога вітру — Стрибога, бога вогню — Хора, богиню краси і любові — Ладу, богиню смерті — Марену та інших.

Не роби собі ніякого кумира (Вих. 20, 4)

Цими словами Господь Бог заборонив поклоніння предметам, вироблених людьми на честь інших богів, кумирів. Господь не заборонив людям плекати майстерність різьбярства чи малярства, бо відомо, що Він Сам дав наказ вирізьбити на ковчезі примирення, чи радше на скрині завіту, постаті Ангелів — Херувимів із розпростертими крильми (Вих. 25, 18), а іншим разом наказав Мойсееві зробити мідяного змія (Чис. 21, 8–9).

Робити собі кумира — це вірити, начебто у різних статуях або ідолах перебуває божество чи якась надприродна, божа сила, і тому їх треба шанувати так, як самого Бога.

Христова Церква здавна вшановує святі ікони і не вважає, що таке вшанування є порушенням заповіді. Щодо Ікон Ісуса Христа, Божої Матері чи святих, яких можна об'єктивно зобразити в людських постатях, Церква наголошує, що, шануючи їх, ми не віддаємо почесні паперу, полотну, чи малюнку, а шануємо особу, яку на них зображено. Ікони нагадують нам про святу особу і допомагають зосередитися в молитві до неї та спонукають до наслідування її життя. Суперечку про почитання ікон було розв'язано на VII Вселенському Соборі в Нікеї у 787 р., який підтвердив правдивий характер культу ікон.

Ідолопоклонство є злочином проти величі Божої. Бог вимагає, щоб Він єдиний був метою діяльності та бажань кожного творіння, тому наказує: “Не падатимеш перед ними (ідолами) ниць і не слухитимеш їм, бо Я Господь, Бог твій” (Вих. 20, 5).

Сучасне ідолопоклонство: культ тіла, грошей, алкоголю, наркотиків, розваг

У наш час існує модерне (сучасне) ідолопоклонство:

- культ тіла — божком роблять власне тіло, приділяючи йому головну увагу;

- культ алкоголю і наркотиків, чи токсикоманії — руйнує життя мільйонів дорослих і молоді, які одурманюють свій розум, віддаючись пристрастям тіла;
- культ грошей, багатства (мамона — у житті людини на першому місці матеріальне, а не духовне);
- культ сатани — людина віддає почесні злочину духу, приносить йому в жертву ближніх;
- культ розваг — людина дбає передусім про зовнішні ефекти, що збуджують увагу, пристрасть, емоції; наприклад, цілими днями дивиться телевізійні передачі, відеофільми, слухає музику, бере участь у занадто веселих денних чи нічних забавах, що негативно впливають на її духовний стан.

Сучасне ідолопоклонство віддаляє молодь не лише від Бога, а й від суспільного життя, зокрема від навчання та праці, і це дегуманізує молодь.

Забобони і марновірство

До фальшивого вшанування Бога відносять забобони, ворожіння, чародійство і спіризм.

Забобони — приписування створеним речам сили, якої вони не мають за своєю суттю. Забобонами, наприклад, є носіння якогось амулета, прибита на дверях кінська підкова, побоювання числа 13 або чорного kota, що переходить дорогу тощо. Багато забобонів походить ще з дохристиянських часів, подекуди практикуються й нині.

Ворожіння — намагання з допомогою невідповідних предметів пізнати таємничі речі чи майбутнє, яке відоме лише одному Богові. До ворожіння відносять:

1. астрологію — ворожіння за розташуванням чи рухом зірок, які нібито впливають на життя і справи людей (зокрема, віра в гороскопи);
2. хіромантію — ворожіння за розміщенням ліній на долонях рук, за якими нібито можна визначити долю;
3. кристалоскопію — ворожіння з допомогою кришталевієї посудини у формі земної кулі;
4. ворожіння на картах;
5. виливання воску для вгадування різних справ людей;

6. замовляння — вживання “магічних” слів з метою відвернення лиха чи хвороб;
7. спіритизм — викликання духів померлих, суворо осуджується і забороняється Церквою.

Людей, які беззастережно вірять у ворожіння чи сні, називають марновірними.

Марновірство, що спирається на абсолютну віру в сні, є цілком безпідставним. Сні бувають троякого походження: від Бога — Господь певним чином хоче застерегти від зла і нещастя; від злого Духа — сняться страхіття та різна нечисть; буденні — від самих людей, коли сняться те, що вони бачили, чули, переживали вдень. Слід також бути обережними до впливу окультних (таємничих) наук, наприклад, чорної або білої магії, парапсихології, екстрасенсорики, які можуть негативно впливати на життя людей. Якщо людина свідомо займається окультизмом, то вона зрікається Бога і втрачає Божу благодать. Той, хто звертається до окультистів по допомогу, наражається на небезпеку втратити Божу благодать. Марновірство не лише є гріхом. Як свідчить статистика, люди, що занадто цікавляться ворожінням, живуть у середньому на 5 років менше від тих, які ним не цікавляться. Гріхами проти заповіді “не роби собі ніякого кумира” є також безвір’я, безнадійність, самонадіяність, самовпевненість і пошук у житті щастя та добра більшого за Господа Бога.

Запитання і завдання

1. Поясніть, чому маємо вшановувати одного Бога?
2. Що таке ідолопоклонство?
3. Чи існувало ідолопоклонство в Україні?
4. Почитання ікон — це ідолопоклонство чи ні? Аргументуйте свою відповідь.
5. У яких формах існує сучасне ідолопоклонство?
6. Як виявляються забобони у житті людей?
7. Окультні науки — це зневага Бога чи спосіб поліпшити своє здоров’я? Аргументуйте.
8. Прокоментуйте слова Тараса Шевченка:

*Молітьсь Богові одному,
Молітьсь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітьсь.*

4.2. “Не прикликай імені Господа, Бога твого, надаремно” (Вих. 20, 7)

Пошана Господнього імені

Ця заповідь наказує віддавати почесть Божому імені й не вимовляти Його без пошанування. Божому імені належить найвища шана задля Божої величі та всемогутності. Його завжди пишуть з великої літери. Магометани, чи мусульмани називають Бога іменем Аллах.

Ще за часів Старого Завіту євреї з великою пошаною ставилися до Господнього імені й навіть не наважувалися Його називати. Для них Богом був Бог їхніх батьків — Авраама, Ісаака, Якова. Бог з'явив себе Мойсеєві, кажучи: “Я є Той, Хто є” (зі староеврейської — Ягве), Існуюче Буття, Той Хто був, є і буде, Суций, або по-старослов'янському Сий. “Ягве” означає не лише нейтральний факт існування, а подію, дію, постійну присутність. Старозавітні євреї по-різному з острахом називали ім'я Господнє: наприклад, Елогім — Бог, чи Адонай — Господь, Володар, Вседержитель, Саваот (Саваоф), що в перекладі зі староеврейської мови означає Господь,

Володар небесних сил, Шаддай — у перекладі зі староеврейської — Бог Всемогутній, що радше є прикметою Божою.

Боже ім'я святе. У щоденній молитві “Отче наш” християни благають: “Нехай святиться ім'я Твоє”, тобто, щоб Бога прославляли всі народи. Не можна закликати Боже ім'я на підтвердження брехні. Християни називають ім'я Боже з набожністю і сердечністю, зокрема, коли розпочинають важливу справу, при привітанні, за потреби і в хвилину смерті. В українського народу є гарний звичай: перед тим, як почати працювати і в процесі праці казати: “В ім'я Боже!”, “Боже, помагай!”, “Дай, Боже, щастя!”, “Щастя, Боже!”. У щоденному вітанні вживають християнські вітання, які відповідно до часу літургійного року прославляють ім'я Господнє: “Слава Ісусу Христу!”, “Христос Рождається!”, “Христос Воскрес!”. З особливою набожністю вимовляють ім'я Ісуса Христа Богочоловіка, тому що “Бог Його вивищив та дав Йому ім'я, що вище понад всяке ім'я, щоб перед іменем Ісус всяке коліно приклонилося на небі, на землі і під

землею” (Флп. 2, 9–10). В українців вживання слова Бог або Господь пов’язане з розумінням того, що Він посилає нам багатство і є господарем, паном нашого життя.

Порушенням цієї заповіді є:

- вимовляння легковажно і без потреби Божого імені та інших святих імен;
- прокльони — побажання комусь нещастя і біди з прикликанням Бога;
- лихослів’я — вживання непристойних слів, які принижують людину, її мову, батьків, а особливо Божу славу і людську гідність;
- богохульство — зневажання Бога і Його святих чи приписування того, що їм не властиво.

Не годиться без потреби божитися, тобто вживати вислови: “Бог мені свідок” чи “бігме”. Апостол Павло застерігав: “З Богом жартувати не можна” (Гал. 6, 7). Тяжким гріхом є кривоприсяга — потвердження неправди іменем Божим.

У Новому Завіті Христос уточнює зміст заповіді “Не приликай імені Господа, Бога твого, надаремно”, бажає, щоб розмови і взаємини між людьми були такими правдомовними, аби будь-яка присяга була непотрібною. “А Я кажу вам не клястися зовсім: ні небом, бо це престол Бога; ні землею, бо це підніжжя стіп Його... Та й головою твоєю теж не клянись, бо не можеш ані одного волоска зробити білим або чорним. Хай буде ваше слово: Так, так; Ні, ні, — а що більше цього, те від лукавого” (Мт. 5, 34–37).

Нерозумно спокушати Бога, заявляючи, “якщо Бог є, то чому не карає за зневагу Його імені?”.

Ламаючи присягу чи обіти, люди теж зневажають дану Господом заповідь.

Надуживати іменем Господнім — це зневажати і принижувати Господню славу. Нарікання і хула на Бога є тяжкими гріхами, оскільки людина свідомо зловживає Господнім іменем. Причина нещастя людини криється в її зломі, грішному житті, у невідповідному оточенні, яке згубно на неї впливає, а не в Богові, метою якого є людське щастя. Ті, що без роздуму зневажали Бога, не стали прикладом для наслідування, а безславно відійшли в минуле. Людина, яка зберігає і шанує ім’я Бога, зберігає святість, достойність і велич, оскільки створена для вічності.

Значення імені для людини

Ім'я людини освячується іменем Бога. Ім'я, яким називали дитину при народженні, найчастіше відображало долю того, хто мав його носити. Воно було ніби самою людиною, і вважалося, що впливати на нього — це впливати на людину. У східних народів ім'я мало надзвичайно велике значення. Знати чиєсь ім'я — означало дізнатися все про людину, довідатися про її прикмети, звички, сильні чи слабкі сторони, тобто знайти доступ до неї і мати певний вплив на неї.

Ім'я, яке батьки давали своїй дитині, втілювало їхні побажання і надії.

Зміна імені для людини завжди була виявом нової ситуації та покликання. Прикладом цього є святі особи зі Святого Письма, зокрема Аврам, що дістав нове ім'я Авраам — батько всіх віруючих; Симон, який визнав Христа Сином Божим, був названий Кифа (Петро) — скеля. Ім'я виокремлювало людину з-поміж інших людей і виражало її головну прикмету і покликання.

Тому й тепер людина має збагнути повноту свого імені, яка (повнота) залежить від того, наскільки вона поєднана зі своїм Творцем. Шануючи ім'я свого ближнього і власне ім'я, людина у такий спосіб висловлює шану Господньому імені. Освячуючи своє ім'я іменем Господнім, людина утверджує присутність Бога у своїх вчинках, думках і скрізь, де вона перебуває, приносячи іншим мир, радість, добро і справедливість.

Ім'я людини перебуває в особливій єдності з нею, її життям і покликанням. Воно пов'язує нас із рідним народом, культурою, традицією та історією. Іван Франко називав ім'я вірним другом людини, що супроводжує її від колиски до могили. Добре ім'я людини навки залишається в народній пам'яті. Христова Церква дбала, щоб дати ім'я дитині згідно з церковним календарем, відповідно до дати народження, щоб називати в честь певного святого. Багато імен мають божественне походження, прикмети людського життя і краси.

Слід також пам'ятати народну мудрість: “Не ім'я красить людину, а її вчинки”. Отже, людина своїми добрими, гідними вчинками освячує своє ім'я і належно прославляє Боже. Народи світу в різних релігіях висловлюють шану імені Господньому.

Запитання і завдання

1. Прокоментуйте вислів “Не прикликай імені...”.
2. Які імена Господа вживали старозавітні євреї? Що означають ці імена?
3. Як людина може порушувати пошанування Господнього імені?
4. Поясніть, чому лихослів'я є гріхом.
5. Знайдіть цитату в Посланні до Галатів: “З Богом жартувати не можна”, розкрийте її суть.
6. Як у Новому Завіті Христос уточнив названу вище заповідь?
7. Яке значення мало ім'я людини в давнину у східних народів?
8. Що означає твоє ім'я?

4.3. “Пам'ятай день святий святкувати” (Вих. 20, 8–11)

Святкування суботи у Старому Завіті (Вих. 20, 8–11)

У Старому Завіті Божа заповідь приписувала святкування суботи. Субота (єврейською шабат — перестати) — означає перестати працювати, тобто слід відпочивати. “Шість днів працюватимеш і робитимеш всяке діло твоє. День же сьомий — відпочинок на честь Господа, Бога твого; не робитимеш ніякого діла сам, ані син твій, ані дочка твоя, ані раб твій...” (Вих. 20, 9–10). Однак суботний день — це не лише відпочинок, це також день святий, присвячений ділам Господнім і святим заняттям, зокрема молитві. Цей день нагадував ізраїльтянам про створення світу і про відпочинок Господа. В суботу євреї мали заборону на працю: запалювання вогнища, готування їжі (Вих. 16, 23), збирання дров та ін. Святкування суботи починалось у п'ятницю звечора і тривало до кінця дня суботи. Воно було урочистим, зі спеціальною вечерею та подячними молитвами. Суботний день слугував релігійному та інтелектуальному збагаченню народу. Обов'язковим було вивчення Закону-Писання. Суботний обід був пов'язаний із читанням Писання та подячних молитов. Євреї і тепер святкують суботу.

Святкування святого дня в релігіях світу є різним. Мусульмани святкують п'ятницю, монголи — четвер, а негри Гвінеї — вівторок. Християнський світ святкує неділю.

Христос і субота

Христос, що вийшов з ізраїльського народу, теж святкував суботу, відвідуючи синагогу і проповідуючи Благовість (Лк. 4, 16).

Однак Христос виступив проти формалізму єврейських законотчителів, зокрема фарисеїв, які засуджували Його і учнів, що в суботу зривали колосся. Христос навчав: “Не людина для суботи, а субота для людини” (Мк. 2, 27). Він віддав першість ділам милосердя у святій день порівняно з матеріальними поглядами щодо суботи (Лк. 13, 10–16), оздоровивши скорчену жінку в суботу, чим викликав різке обурення начальника синагоги. Христос утвердив свою владу над суботою: “Син Чоловічий — Владика й над суботою” (Мк. 2, 28). Христові учні — апостоли спочатку дотримувалися суботи як святого дня, а пізніше таким днем для них став перший день тижня, день воскресіння Ісуса Христа — неділя.

Неділя у Новому Завіті

Єврейська субота не ототожнюється з християнською новозавітною неділею. Перші християни встановили неділю як святий день на знак воскресіння Христового, зіслання Святого Духа на Апостолів. У неділю апостола Іоану було видіння, яке він записав у книзі Апокаліпсис (Одкровення) Ісуса Христа. Апостоли збиралися в неділю, щоб згадувати Христа. Право встановити новий святий день їм дав Сам Христос, навчаючи: “Усе, що ви зв'яжете на землі, буде зв'язане на небі, і все, що розв'яжете на землі, буде розв'язане на небі” (Мт. 18, 18). Християни називають неділю першим днем тижня, днем Господнім. Це пов'язано з тим, що Христове Воскресіння за єврейським календарем було в перший день тижня, після шабату. Неділя стала днем зібрання спільноти, яку об'єднувало Христове воскресіння (Мт. 28, 1; Мк. 16, 2; Ін. 20, 1), спільне святе

Причастя, що було ознакою присутності Господа між ними та очікування другого приходу Христа. Неділя стала для християн днем радості, у який було заборонено постити, практикувалося читання Божого слова, ламання хліба, молитви і покаяння. Святий Юстин називав неділю “днем світла”. Українське слово неділя походить від “не ділати”, тобто не працювати цього дня.

Християнське вшанування неділі

У неділю християни мають обов'язок не ходити на службу і фізично не працювати, а брати участь у Службі Божій (святій Літургії) — спільній молитві: славити Бога, дякувати Йому, перепрошувати Його за гріхи і просити Його всяких благ, потрібних для людей і гідних їх. Осередком Служби Божої є Пресвята Євхаристія (Тіло і Кров Господа нашого Ісуса Христа у вигляді хліба і вина), яку приймають у святому Причасті.

Недільний відпочинок — друга прикмета християнського освячення святого дня. Цей день призначено людині на добро, для духовного і фізичного оновлення своїх сил. Щоденна праця втомлює людину, тому їй потрібен окремих день для належного відпочинку. В неділю християни мають більше часу на приватну молитву, роздуми, духовне вдосконалення, читання корисних книжок. Недільний спокій сприяє єдності та любові в родині й вихованню дітей.

У перші століття існування християнства, коли воно було переслідуване, неділя була робочим днем. За імператора Костянтина Великого у 313 р. християнська релігія стала вільною, й імператор видав перші декрети про недільний відпочинок (321 р.). В XI ст. київський митрополит Юрій у своєму Уставі встановив правило: “У неділю до вечора не можна працювати”. У неділю заборонена фізична праця, окрім необхідної та обов'язкової, а також службової, без якої суспільству не обійтись. У неділю дозволено такі види праці, як, наприклад, читання, писання, малювання, спів, гра на музичних інструментах тощо. Однак слід пам'ятати про святкування неділі, тобто про участь у недільній Літургії. Спорт, різноманітні форми дозвілля дозволені лише після сповнення цього головного недільного обов'язку. У неділю треба робити діла милосердні стосовно ближніх.

Ця Заповідь накладає обов'язок святкування, крім неділі, всіх свят у Церковному році, що починається 1 вересня. Є свята нерухомі — щороку випадають на ту саму дату, і рухомі — щороку випадають на різний час. У християнській традиції існують святкові дні на честь Христа Бога, Пресвятої Богородиці та Божих святих.

До нерухомих свят належать: Різдво Пресвятої Богородиці (21 вересня), Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього (27 вересня), Покров Пресвятої Богородиці (14 жовтня), св. влчч. Дмитрія (8 листопада), Собор Архистратига Михаїла (21 листопада), Введення у храм Богородиці (4 грудня), св. Миколая Чудотворця (19 грудня), Різдво Господа нашого Ісуса Христа (7 січня), Собор Пресвятої Богородиці (8 січня), Первомученика Стефана (9 січня), Обрізання Господнє, Василя Великого (14 січня), Богоявлення Господнє (Йордан або Водохреща (19 січня), Стрітєння Господнє (15 лютого), Трьох Святителів (12 лютого), Благовіщення (7 квітня), Різдво св. Іоана Хрестителя (7 липня), Верховних Апостолів Петра і Павла (12 липня), Преображення Господнє (Спаса) (19 серпня) та Успєння Пресвятої Богородиці (28 серпня).

До рухомих свят належать: Квітна (вербна, лозова) неділя — Вхід Господній в Єрусалим, Пасха (Великдень) — Воскрєсіння Христове, Вознесіння Господнє, Зіслання Святого Духа (П'ятидесятниця, Зелєні Свята, Трійці).

Український народ має багато коляд, щедрівок, гагілок, воскресних пісєнь і пісєнь на честь Пресвятої Богородиці, якими гідно величають свята. Поет Р. Хоркавий так розкриває суть заповіді “Пам'ятай день святий святкувати”: “Пам'ятай святий день святкувати. Не працюй у цей день, а святкуй. Поклади і перо, і сокиру, і лопату, і пензель в кутку. Поклади — і подайся до церкви”.

Запитання і завдання

1. У чому полягало святкування суботи за Старим Завітом?
2. Чи Христос святкував суботу? Поясніть це на основі цитат Єв. від Марка.
3. Прокоментуйте вислів: “Не людина для суботи, а субота для людини” (Мк. 2, 27).

4. Розкажіть про християнське вшанування неділі.
5. Що ви знаєте про рухомі і нерухомі свята року?
6. Чим є для вас неділя? Як ви проводите цей день?

МАУП

A decorative border of black line-art floral and scrollwork patterns surrounds the central text and image. The patterns include acanthus leaves, scrolls, and stylized flowers.

Розділ 5

A detailed illustration of an old, parchment-like document with a blue-tinted background. It features several figures in historical or religious attire, including a central figure with a halo and a banner below. The document is tilted and framed by the decorative border.

Синайське законодавство про встановлення норм людських відносин

5.1. “Шануй свого батька й матір свою, щоб тобі було добре, щоб ти довго прожив на землі” (Вих. 20, 12)

Ця заповідь єдина з десяти містить обіцянку винагороди за її сповнення. На ній будуються відносини в родині, між батьками і дітьми. Батьки, даючи дітям життя, є співтворцями Божими щодо продовження людського роду і, отже, для дітей є першими заступниками Божими на землі, тому їх належить шанувати.

*Обов'язки дітей перед батьками:
любов, пошана, послух*

Шанувати — означає любити, поважати, а найголовніше — слухати батьків. Батьки дають дітям життя, ростять їх, навчають і виховують, ночей недосипають, коли діти хворіють. Діти завдячують батькам усім, чого вони досягали і що мають, а тому повинні бути вдячні їм за всі добродійства.

Обов'язок дітей — щиро виявляти до батьків повагу, любов і послух. Ця внутрішня настанова пошани має виражатися в щоденній поведінці. Діти повинні шанобливо ставитися до батьків, привітно їх зустрічати, культурно запитувати чи відповідати, ніколи не зневажати ні словом, ні ділом, а за потреби радо їм допомагати. Батьків слід шанувати незалежно від їхньої освіти, становища чи походження. Гордувати батьками чи соромитися їх — великий гріх.

Любов до батьків діти повинні виявляти не на словах, а на ділі, у щоденному житті, а особливо в час їхньої хвороби чи старості. Діти мають важливий обов'язок доглядати своїх батьків, коли вони стануть немічними і в похилому віці. Хто не шанує батьків, той не виконує Божої волі. Наш національний пророк Тарас Шевченко писав:

*Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.*

Бог благословляє слухняних і добрих дітей. У Книзі Сираха читаємо: “Хто шанує батька, той гріхів збувається. Хто звеличує матір свою, той немов скарби збирає, хто шанує батька, той мати-

ме втіху в дітях, і в день своєї молитви буде вислуханий. Хто звеличує батька — довго житиме. Хто Господові слухняний — матір свою заспокоїть” (Сир. 3, 3–6).

Діти зобов'язані не лише шанувати і любити батьків, а й у всьому їх слухати, доки перебувають під їхньою опікою. Батьки мають більший життєвий досвід, а тому до їхніх порад і вказівок треба обов'язково прислухатися. Апостол Павло навчав: “Діти, слухайтеся в Господі батьків ваших, бо це справедливо” (Єфес. 6, 1). Основою послуху дитини має бути щире переконання, що ніхто з людей більше, ніж батьки, не бажає їй добра і щастя. Тому справедливим порадам і повчанням батьків, за винятком гріха, треба підкорятися. Коли ж навчання батьків суперечило б науці Божих Заповідей, дітям треба чинити згідно зі словами зі Святого Письма: “Слухатися слід більше Бога, ніж людей!” (Дії. 5, 29).

У випадках, коли батьки покинули своїх дітей напризволяще, ними не цікавляться і їх не виховують, діти, звісно, не можуть безпосередньо виконувати умов заповіді, але повинні намагатися зрозуміти своїх батьків і молитися за їхнє навернення.

Любов, пошана до батьків, послух повинні бути діяльними, а не лише сентиментальними почуттями, щоб батьків розчулити і у такий спосіб домагатися від них більших нагород і поступок.

Діти мають шанувати батьків навіть тоді, коли самі досягнуть високого становища в державному чи церковному уряді.

Повага до старших, учителів і наставників

Старших людей треба шанувати, бо старість сама по собі гідна пошани. “Перед сивим волоссям мусиш підвестись і особу старого шанувати” (Левіт. 19, 32).

Пошана до старших пов'язана передусім із тим, що вони також є чиймись батьками і з ними слід бути привітними, поступатися місцем у транспорті, за потреби допомагати і прислухатися до їхніх корисних порад, у яких нерідко глибока мудрість і розумна наука, яку вони засвоїли у житті.

Народна мудрість вчить: “Старість — не радість”. Ніхто не знає чого дочekaється на старості літ. Тому до старших треба ставитися з великою увагою, прагнути задовольнити їхні, може, надокучливі потреби. Ними не слід гордувати, їх треба зрозуміти і бути з ними терплячими, милосердними, бо цього вимагає від нас Бог.

На особливу пошану заслуговують учителі. Вони передають молодому поколінню свої знання, виховують його, готують до самостійного життя. Досвід і практика вчителів сприяє формуванню у дітей добрих звичок і вмінь.

Обов'язок учнів — бути завжди з учителями привітними, ввічливими, слухати їхніх порад. Навчаючи і виховуючи учня, вчитель вкладає у нього часточку своєї душі, тож заслуговує на вдячність. Не слід пам'ятати тої чи іншої несправедливості, вчиненої вчителем, бо і він, як кожна людина, часом помиляється через свою неухважність, стурбованість, заклопотаність. Виявляти належну пошану вчителю — це, власне кажучи, шанувати Бога, який дав нам цього вчителя.

Великою любов'ю сповнені слова Д. Павличка про вчителя:

*Учителю, стою перед Тобою
Малий, вчарований до німоти.
Ти нас бентежиш, кличеш до мети,
Будиш могутнім словом.*

Заповідь наказує шанувати наставників — як світських, так і духовних. Вони дбають про тілесний і душевний розвиток, прагнуть прищепити підопічним певні вміня, здібності, навички, щоб у своєму житті молодь їх розвивала і згодом стала потрібною і корисною суспільству. Світські наставники сприяють зміцненню ладу і миру між людьми. Маємо дослухатися до їх справедливих порад, які не суперечать Божим Заповідям.

Духовні наставники допомагають у духовному вдосконаленні, допомагаються, щоб їхні учні утверджували в собі християнську віру і йшли дорогою Заповідей Божих. Їхні поради і вказівки щодо морального життя є дороговказом до щасливого життя. Пошана до духовних наставників має виявлятися у дослуханні до їхніх порад, а також у привітності та вдячності за все. Вони привели нас до Бога через тайну хрещення і ведуть далі дорогою покаяння, любові та милосердя до ближніх.

Запитання і завдання

1. Продовжіть речення: “Шануй свого батька ...” (Вих. 20, 12).
2. Ким є батьки для дітей?
3. Проаналізуйте головні обов'язки дітей перед батьками.
4. Як виявляємо пошану батькам?
5. Пригадайте Шевченкові слова про ставлення до матері.
6. У чому полягає послух батькам?

7. Чому треба шанувати старших?
8. Як можемо висловити пошану вчителеві?
9. Хто є світськими і духовними наставниками?

5.2. Батьківські обов'язки

Кожна молода людина, зростаючи, має бути вдячна батькам за життя і усвідомлювати своє покликання стати в майбутньому батьком чи матір'ю, щоб продовжити свій рід. Головним обов'язком батьків є не лише продовження роду, а й піклування про дітей та їх виховання.

Піклування про дитину від зачаття

Життя дитини починається з моменту зачаття, коли в лоні матері запліднена клітина множитья і розвивається. За свідченням учених-медиків, вже на 22-й день після зачаття б'ється серце ненародженої дитини, на 28-й — сформований весь її організм, на 6-й тиждень вона вже сприймає першу інформацію, на 8-й тиждень — має власні відбитки пальців, що залишаться на все життя, на 9-й тиждень дитина повністю тілесно сформована, а на 19–20-й тиждень мати відчуває перші її рухи.

Звісно, батьки, очікуючи народження дитини, радіючи з поповнення родини, висловлюючи сподівання і надію на прихід дитини, виявляють турботу про неї. Піклування батька про матір, яка очікує дитини, допомога їй у повсякденній праці, а також обережність матері, щоб не зашкодити плоду — це конкретне піклування батьків про дитину ще до її народження. Як свідчать науковці, любов батьків дитина відчуває ще в лоні матері, як відчуває вона і їхню неприязнь чи небажаність свого народження, непотрібність, що позначається згодом на її житті.

З народження дитина потребує особливої уваги батьків: годування, сповивання, купання, оберігання її здоров'я і життя від різних небезпек тощо. Мати тонко відчуває кожен плач, порух дитини. Не досипаючи ночей, вона піклується про дитя. Розширюються обов'язки батька — з народження дитини він має забезпечити її і матір усім необхідним. Діти ростуть, а з ними — і клопоти батьків. Як каже народна мудрість, “малі діти — малий клопіт, великі діти —

великий клопіт”. Поступово матеріальні турботи батьків (нагодувати, одягнути дітей і зберегти їхнє здоров'я) поєднуються з клопотою, пов'язаними з їх духовним і моральним формуванням, із прагненням дати їм освіту, сформуванню духовний світогляд, тобто виховати справжніми людьми.

Християнське виховання дітей у сім'ї

Виховання, як безперервний процес праці над формуванням душі і тіла людини, починається з моменту зачаття. Ніжність та уважність батька до матері, її радість і очікування дитини — це перші кроки виховання.

Виховання як процес вироблення переконань і мотивів поведінки, формування характеру має відбуватися в сім'ї і школі.

Християнське виховання покликане формувати душу і тіло особи до повної злуки її з Богом, спираючись на слова св. ап. Павла: “Живу вже не я, а живе у мені Христос” (Гал. 2, 20). Християнське виховання, засноване на вічних правдах, об'явлених Богом у Святому Письмі і проголошене Церквою для добра християн, має на меті плекання добрих громадян, вірних Богові, рідному краю і народові. Воно починається в сім'ї, де є найкраща нагода практикувати релігійне життя.

Перша молитва, як розмова дитини з Небесним Отцем, знак святого хреста, як вітання дитини з Богом, шанування ікони як символу всюдиприсутності Бога — перші кроки християнського виховання в сім'ї. Через молитву дитина отримує перші поняття про Бога, Божу Матір, святих.

Родинний дім — це перша, елементарна виховна школа, яка дає дитині азбуку життя. Християнське виховання закладає основи моралі та характеру дитини. Воно дає їй напрям — дороговказ, ідеал життя, облагороджує безсмертну душу та її сили — розум і волю. Спільна молитва у сім'ї, спільна участь сім'ї в Богослужіннях, прийняття Святих Тайн (Сповіді та Причастя) є конкретним виявом такого виховання. Практикування Божих заповідей життя у сім'ї виражається у сповненні Заповідей Божих, що є основою християнського виховання. У сім'ї плекаються такі чесноти, як пошана до старших, милосердя, любов до порядку, доброта, правдомовність, точність, щирість, справедливість, патріотизм.

Батьки, які не забезпечують дитині християнського виховання змалечку, пізніше пожинають плоди безбожництва і різних аморальних вчинків дітей. У сімейному вихованні батько повинен бути авторитетом і вчителем, взірцем у всьому. Мати — перша вихователька, ідеал дитини. Безмежною любов'ю матері ми живемо впродовж усього життя.

Запитання і завдання

1. Яка із Заповідей Божих стосується батьківських обов'язків?
2. Прочитайте слова апостола Павла (Єф. 6, 4) і вкажіть на головні обов'язки батьків.
3. Як виявляється турбота батьків про дитину від її зачаття?
4. Які обов'язки батьків після народження дитини?
5. Розкрийте сутність християнського виховання.
6. Як здійснюється християнське виховання дітей у сім'ї?

5.3. Любов до рідної землі, рідної мови і свого народу

Заповідь пошани до батьків є багатогранною, оскільки охоплює і шанобливе ставлення до Батьківщини, рідного краю, народу, його мови, звичаїв, обрядів, історії, культури. Сам Господь Бог вклав у серце кожної людини любов до рідної землі, яка є природною у її житті. Крім батька й матері, які дають земне життя, маємо духовну матір — Церкву, що веде нас до Божого життя, а також матір Батьківщину, яка зберігає наше славне минуле, мову, традиції, культурні надбання.

Зберігання звичаїв, культурних надбань, знання своєї історії

Український народ має прадавні звичаї і традиції, пов'язані з тисячолітньою християнською культурою. Вони багаті не тільки величними богослужіннями, урочистими співами і глибокосимволічними обрядами, а й чудовими церковними і народними звичаями. Одним із найбільших свят церковного року в християн Сходу є Великдень

(Пасха) з посвяченням пасок, писанок. У веснянках-гагілках, створених ще в IV–VI ст., оспівується радість перемоги добра над злом, світла над темрявою, правди над неправдою. Відвідування могил рідних, щоб поділитися з ними воскресною радістю, — це теж добрий великодній звичай.

Празник Христового Різдва пов'язаний з особливими обрядами і звичаями Святого вечора: приготування себе, своєї домівки і господарства, 12 традиційних страв, зокрема куті, спомин про покійних, спільна молитва, коляда, вертеп, різдвяні побажання і відвідування.

Празник Господнього Богоявлення — Водохрещця — знаменний посвяченням води, дому, святвечором, щедркуванням.

На свято Господнього Преображення (Спас) посвячують первоплоди — фрукти. Благословення зілля, квітів на Свято Успення Пресвятої Богородиці — це теж чудовий звичай у прославлянні Богородиці. Благословення свічок на свято Стрітєння Господнього, вербової лози у Квітну неділю та зберігання її — ці звичаї християн український народ зберігає впродовж століть.

Найціннішим скарбом українців є християнська віра та східний (грецький), або візантійський, обряд, що закорінений у сивій давнині, має глибокий зміст, містику і символіку. Він найповніше відповідає духу і характеру народу.

Культурними надбаннями народу є усна народна творчість, обрядові пісні, які розвинулися з поширенням християнства на українських землях, література. Найдавніші стародруки Святого Письма, що з'явилися тут, — Остромирове Євангеліє (1056–1057 рр.), збірники князя Святослава (1073 р.). Відомий твір Іларіона, митрополита Київського (1051 р.) — “Слово про закон і благодать” — містить похвалу князю Володимирі Великому — хрестителю України. Твори Феодосія Печерського, монахів Якова, Нестора-літописця, князя Володимира Мономаха, зокрема його “Поучення дітям” — високі зразки української християнської культури. Творчість Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, інших письменників є культурним надбанням нашого народу. Українське мистецтво, зокрема малярство, іконопис і загалом сакральне мистецтво — духовна спадщина українського народу. Знання історії свого народу — княжих часів, козацької і нової доби, його змагань за незалежність й бажання мати міцну державу — творить історичну пам'ять народу, без якої

немає майбутнього, бо “Хто не шанує свого минулого, той не вартий свого майбутнього”. Історія України тісно пов’язана з історією її Церкви. Церква впродовж усієї своєї історії сприяла розвитку літератури, мистецтва, поширенню освіти і знань, дбала про хворих, немічних, ув’язнених і посідає чільне місце в історії народу, оскільки вчить любити Бога і ближніх. Рідна мова — це неоціненний скарб народу. Нею він прославляє Господа, спілкується і пізнає світ. Вивчення іноземних мов збагачує людину, але джерелом насаги є все-таки рідна мова. Великий Кобзар закликав: “І чужому научайтесь й свого не цурайтесь”. А священник і поет Сидір Воробкевич писав про рідну мову:

*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.*

Почуття святості Батьківщини, готовність до самопожертви

Батьківщина подарована людям самим святим Богом для того, щоб у ній Бога любити через любов до інших людей і Богові служити через служіння іншим людям. Про любов народу до рідної землі йдеться у Святому Письмі. Згадаймо, старозавітні ізраїльтяни тужили у вавилонській неволі: “Якщо тебе, Єрусалиме, я забуду, нехай забудеться моя десниця” (Пс. 136 (137), 5). Ісус Христос плакав над долею Єрусалиму, бо передбачав, що його буде зруйновано (Лк. 19, 41—44). Він дав приклад, як треба любити рідну землю. Любов до Батьківщини приходить разом з уперше почутими рідним словом, піснею. Земля нашого народу нам найдорожча, бо вона скроплена потом і кров’ю предків, що обробляли її і захищали від ворогів. Любов до Батьківщини християнин виражає у молитві до Господа за її долю та в жертвній праці. Тарас Шевченко звертався до українців з пристрасним закликом:

*Любіться, брати мої,
Україну любіте,
І за неї, безталанну,
Господа моліте,*

*Свою Україну любіть!
Любіть її... Во время люте,
В останню, тяжкою минутою
За неї Господа моліть!*

Бути готовим до самопожертви в ім'я Батьківщини — християнська чеснота. Христос навчав: “Більшої любові ніхто не має понад того, що життя своє кладе за друзів своїх” (Ін. 15, 13). Кожний період нашої історії багатий на героїв, що віддали життя за віру і волю народу. Так, у 1240 р. Київ і його храми боронив від татарської навали хоробрий воєвода Дмитро разом з військовою дружиною. У XVI—XVIII ст. славні козаки-запорожці боронили волю українського народу у герці з татарами, турками, шляхтою. Мученицькою смертю загинули за свій народ козаки в битві під Берестечком, гетьман Іван Гонта і останній гетьман України І. Калнишевський, що до 112 року життя мучився у Соловецькому монастирі.

Безсмертні подвиги Січових Стрільців, воїнів УНР, УПА. Мільйони українців і воїнів інших національностей загинули, визволяючи Україну від нацизму.

Запитання і завдання

1. Яка із заповідей закликає шанувати Батьківщину?
2. Які основні християнські звичаї вшановує наш народ?
3. Розкажіть про культурні надбання нашого народу.
4. Вивчіть напам'ять вірш С. Воробкевича про рідну мову.
5. Чому Батьківщина є для нас святою?
6. Які з віршів Т. Шевченка, що оспівують любов до України, ви знаєте?
7. Розкажіть про героїв українського народу, які загинули за його волю і віру.

5.4. “Не вбивай” (Вих. 20, 13)

Бог подарував нам життя

Після того як генетики докладно дослідили ДНК мавп і людини, дарвінівська гіпотеза походження людини зазнала фіаско. Тільки Господь Бог є джерелом і Творцем життя. Разом із життям Він дав кожній людині неповторність, різні здібності й таланти.

На світі багато вартісних речей, але найціннішим є людське життя. Його не можна купити за всі скраби світу. Ми здебільшого не зами-

слюємося над тим, що Бог дав нам життя, якого ми не заслужили, а тому часто й ставимося недбало до нього. Лише в екстремальних ситуаціях, коли виникає реальна загроза, починаємо розуміти, яке воно дороге нам, і згадуємо про його Творця. Недарма народна мудрість каже: “Як тривога — то до Бога, а як по тривозі — то по Бозі”.

Тяжко захворівши, усвідомлюємо вартість свого життя. Якщо розглядати людину як біологічний об’єкт, то можна визначити іншу ціну життя, як це зробив американський хімік. На його думку, в людському організмі є стільки води, що в ній можна було б випрати одну скатертину; із заліза зробити 7 цвяхів; вапна вистачило б побілити одну стіну в кімнаті; з вуглецю вийшло б 65 олівців; з фосфору — одна пачка сірників і кілька ложечок солі. Все це коштувало б 98 центів (майже 1 долар). Та чи можна в такий спосіб оцінювати людське життя? Відповідь однозначна — ні.

Неоціненність людського життя

Через св.Тайну Хрещення ми стаємо Божими дітьми, і Божа благодать робить наше серце храмом Святого Духа. Тому св. апостол Павло навчає: “Хіба ж не знаєте, що ваше тіло — храм Святого Духа, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до самих себе. Ви бо куплені високою ціною! Тож прославляйте Бога у вашому тілі” (1 Кор. 6, 19–20). Про яку ціну говорить апостол Павло? Він нагадує нам, що для того, аби визволити нас од вічної смерті, дарувати нам вічне життя, Ісус не пошкодував Своєї крові на Хресті.

Наше життя має ще один неоціненний скарб — безсмертну душу, яку дав нам Господь Бог з початку життя. Кожна людина створена за Божим образом, яким є безсмертна душа, наділена світлим розумом і волею. Тому Христос, знаючи ціну життя, каже: “Яка користь людині, як цілий світ здобуде, а занапастить власну душу?” (Мт. 16, 26). Людина отримала від Бога життя як дар, на який особисто не заслужила, а тому повинна своє і чуже життя оберігати і підтримувати.

Вбивство фізичне і вбивство моральне

Народна мудрість вчить: “Кров людська — не водиця, проливати — не годиться”. Загальний занепад моралі у світі, упадок християнської віри через Першу і Другу світові війни призвели до знецінення людського життя. Кримінальний світ, окремі політичні системи живуть

за принципом: “Немає людини — немає проблеми”. Соціально-економічна криза та аморальність суспільства мають своїм наслідком те, що людину можуть убити за кілька гривень (рублів, центів).

Під впливом засобів масової інформації та бульварної преси надзвичайно зростає агресивність молоді. Часом молоді люди елементарної суперечки не вирішують без бійки. Підліток може загинути лише через те, що на когось не так подивився. Умови життя, його беззмістовність породжують в серцях деяких людей зневіру, безнадію, розпач, а відтак призводять до самогубства. Бійка, намова до бійки, розбудження ненависті є гріхами проти Заповіді “Не вбивай”. Захист власного або чужого життя від нападника є не гріхом, а обов’язком кожного.

Убивство моральне має ще гірші наслідки. Про вбивство моралі, іншими словами — спонуку когось до гріха багато читаємо у Святому Письмі: “Хто ж скаже братові: Нікчема! — той підпаде Верховному Судові” (Мт. 5, 22).

Спокусою є все те, що може призвести до гріха: лихі слово, вчинок, негідна поведінка, книжка чи фільм, що пропагують аморальні речі.

Спокуса походить із трьох джерел: від диявола, від людей, від нашої зіпсованої природи. Тому апостол Петро остерігає: “Будьте тверезі і чувайте! Противник ваш, диявол, ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти” (1 Пет. 5, 8). Бачимо довкола себе багато людей, які подають поганий приклад іншим, часом самі подаємо такий приклад або слугуємо об’єктом спокус. “А хто спокусить одного з тих малих, — каже Христос, — що вірують у мене, такому було б ліпше, якби млинове жорно повішено йому на шию і він був утоплений у глибині моря” (Мт. 18, 6).

Біймося, отже, гріха спокуси. Рану легко заподіяти, але тяжко її виликувати.

Завжди будьмо обережні у своїх словах, ділах, поведінці, щоб своїм життям приводили наших ближніх до Бога.

Аборт — позбавлення життя невинної істоти, одна з форм убивства

Нехтування Божими Заповідями та християнськими засадами призвело й до статевої розпусти та знецінення родинного життя у св.Тайні Подружжя.

І як наслідок — мільйони розлучених чоловіків та жінок, збільшення числа дітей напівсиріт. Ліберальна преса, радіо і телебачен-

ня дедалі частіше пропагують вільне сексуальне життя. Прагнення вигоди, розкошування не лише обмежило кількість дітей у родині, а й спричинило мерзенне, злочинне вбивство дітей у лоні матері не тільки в подружжі, а й поза ним.

Діти — наша радість і надія, задля їхнього щастя ми приносимо себе в жертву, світ для них залишаємо. Діти — сенс нашого життя. Що ж штовхає жінок на жахливий злочин і гріх — дітовбивство?

Важкі соціально-економічні умови, безробіття, відсутність житла, складні умови в сім'ї, з одного боку, та сором за моральне падіння, бажання комфортно жити, страх перед проблемами сімейного життя, витончений егоїзм — з іншого, тобто брак віри в Ісуса Христа.

Шануймо слова Божої мудрості (Мт. 6, 31–34): "... Не турбуйтеся, промовляючи: Що будемо їсти, що пити й у що зодягнемось? Про все те побиваються погани. Отець же Ваш небесний знає, що Вам усе це потрібне. Шукайте перше Царство Боже та його справедливість..."

Немає жодного виправдання жінкам, які роблять аборт. Напевно, більшість із них цього не робила б, якби усвідомлювала, що між 18 і 21 днями після зачаття серце дитини вже б'ється. Наприкінці третього тижня мозок настільки розвинений, що в ньому помітна кора. Перші рухи дитини спостерігаються вже в клітині, після п'яти з половиною тижнів дитина рухає голівкою, а в шеститижневому віці — всім тілом. Рефлекси помічаються на шостому тижні. Восьмитижнева дитина стискає кулачок, відпочиває і спить. Якщо доторкнутися пальчиків дев'ятитижневої дитини, вони стискаються в кулачок. На одинадцятому тижні вона смочче пальчик, реагує на звуки, тобто чує. Чує голоси найрідніших їй людей — батька і матері, реагує на них.

Ось на що піднімається рука жінки, коли вона погоджується на аборт.

Аборт має тяжкі наслідки для жінки. Передусім — це втрата дитини. По-друге, це хвороби, які можуть спричинити безплідність. У багатьох випадках аборт призводить до смерті матері. Психологічно жінка постійно відчуває провину перед ненародженою дитинкою, сум за нею тощо. Можливе й погіршення стосунків у сім'ї. Вбита дитина може стати першою і останньою, яку Творець дав батькам.

Аборт суперечить усім етичним нормам. Мірилом наших вчинків є совість, а у совісті кожної людини Господь Бог закарбував: "Не вбивай".

Контрацепція

Уникаючи моральних засад, суспільство, на противагу абортів, винайшло засоби контрацепції (проти зачаття). Мотиви ті самі: дитина не потрібна. Контрацептиви у вигляді спіралей чи таблеток — це той самий міні-аборт. Плід задихається або просто не може прикріпитися до лона.

У який же спосіб можна розв'язати цю проблему?

Запорукою моральності та здоров'я є дошлюбне життя в чистоті. Молода людина має зрозуміти, у чому полягає жіночість, а в чому — чоловічість, вона повинна вміти правильно обрати свою майбутню половину. І вже після одруження, в шлюбі слід ретельно вивчати одне одного, свій організм, щоб мати можливість планувати сім'ю природними методами, які тепер відомі у всьому світі й яким за бажання можна навчитися. Шануючи гідність одне одного, даруючи одне одному любов, молоді чоловік і дружина можуть плекати у Бозі християнську родину, яка потім дасть свої плоди.

Запитання і завдання

1. У чому цінність людського життя?
2. Поясніть слова св. апостола Павла (1 Кор. 6, 19–20).
3. Поміркуйте, чому знуцання з живої природи є зневажанням Господньої Заповіді?
4. У чому відмінність між фізичним і моральним убивствами?
5. Що таке спокуса і звідки вона походить?
6. Поясніть, чому аборт є тяжким гріхом.
7. Чи може християнин використовувати контрацептиви?

5.5. Людська гідність.

Відповідальність людини за життя

“Образ Божий багном не скверніте” (Т. Шевченко)

Чому тепер на світі стільки лиха, біди, нужди, аморальності, вбивств, так багато нещасних людей? Людську гідність принижено, зневажено. Розумні істоти, створені за образом і подобою Божою, знищують її власноруч.

Сучасний світ, як той “моральний жебрак”, запропастив, змарнував Божі дари, покинув Бога і Його Заповіді, шукаючи щастя поза Богом, став блудним сином. Люди перестали любити себе, ближніх і навіть життя. Єдиний порятунок для світу — повернення до Бога і Його законів. Бо немає іншого щастя для людини, родини, суспільства, народу, як у єдності з Богом. Тому Його закони у добу ракет, атомної енергії, розвиненої техніки актуальні як ніколи.

Людське життя — цінний дар, даний нам Богом. Господь Бог проголошує Себе абсолютним Господарем життя людини, яка створена за Його образом і подобою. Тому людське життя набуває святості й недоторканності, відображаючи недоторканність Самого Творця. І сам Бог стане суворим суддею кожного порушення заповіді “Не вбивай” — основи людського співіснування. Він є “оборонцем невинного”. У такий спосіб Бог зазначає, що не радє з “погибелє живучих” (Мудр. 1. 13).

Через заздрість сатани “смерть увійшла у світ” (Мудр. 2, 24). Це він, “душогубець від початку”, а також “брехун і батько лжі” (Ін. 8, 44) спокушує людину, схиляє її до гріха і смерті, подаючи їй за мету і вінець життя.

Занепад моралі: самогубство, наркоманія, алкоголізм, аборт, евтаназія, нищення довкілля

Питання Бога: “Що ти вчинив?”, від якого Каїн не зміг ухилитися, звернене до сучасної людини, щоб усвідомила вона серйозність замахів на життя. Тавро гріха і тепер обтяжує людство. Деякі загрози життю виходять із самої природи, але збільшуються з вини людини, яка безтурботно грішить, хоча нерідко могла б цьому запобігти; інші нещастя спричинені насильством, масовим кровопролиттям. Убивство людської істоти — образу Божого — дуже тяжкий гріх. Самогубство часто є наслідком нелюбові до самого себе, запереченням природного прагнення жити, нехтуванням справедливістю та любов'ю до ближнього, різних спільнот і суспільства загалом.

Немає такого випадку в житті, за якого виправдовувалося б самогубство. Як свідчать дані Всесвітньої організації охорони здоров'я, з 1998 р. Україна увійшла до групи країн з найвищою суїцидальною активністю, тобто показник самогубств у яких перевищує 20 осіб на 100 тисяч населення. В деяких областях України він ся-

гає 32,9 на 100 тисяч. У США щороку 1 млн людей з різних причин накладають на себе руки, з них 30 тисяч гине. Понад 250 тисяч молодих американців зважуються на самогубство, 6 тис. задумане довершують. “Життя не має для мене вартості”, — кажуть багато самогубців. До суїциду нерідко призводить брак віри в Бога і в Боже Провидіння, віри в безсмертя душі й у загробне життя. До самогубства призводить і грішне, аморальне життя, надмірне вживання алкоголю та наркотиків. Аристотель, Платон, Вергілій називали самогубців малодухами, що не мають сміливості й відваги зносити нещастя.

Наркоманія — біда суспільства, важка недуга й серйозна проблема. Наркотики згубні, оскільки людина звикає до них. Деякі люди стають залежними від них після першого вживання. Тепер уже відомо, що вживання слабких наркотиків згодом призводить до вживання сильніших. Ті, хто знаходить у собі сили відмовитися від наркотиків, мусять перенести страшну “ломку”, страждати. Життя наркоманів коротке, а ті, хто вилікувався, мають серйозні проблеми зі здоров’ям. Від батьків-наркоманів народжуються діти з тяжкими захворюваннями і психічними відхиленнями. Уживання наркотиків не піддається жодному розумному поясненню, однак їх уживають. Тож кожен з нас, суспільство мають сказати наркотикам “Ні” і зробити все можливе, щоб забезпечити себе і майбутніх дітей.

Дехто вважає наркотиком алкоголь. Надуживання ним призводить, як і у випадку з наркотиками, до алкогольної залежності. Якщо для дорослих помірне вживання алкоголю може бути нешкідливим, то для юного організму він згубний. По-перше, вживання алкоголю може згодом перерости у звичку, якої важко позбутися. По-друге, алкоголь може спричинити різні випадки на дорогах із трагічними наслідками. По-третє, він призводить до втрати контролю над собою і вчинення дій, на які твереза людина не здатна, наприклад, до вбивства, зґвалтування тощо. Алкоголь небезпечний для майбутньої дитини. Вагітні жінки, які вживають спиртне, ризикують життям і здоров’ям своєї дитини.

Підлітки починають вживати алкоголь під впливом ровесників. Це може бути ознакою слабкості, прагненням у такий спосіб “самоствердитися”. Набутої звички важко позбутися, тож розумніше не вживати у підлітковому віці спиртного узагалі, а в дорослому — не надуживати. Цікаво, що слово “алкоголь” у перекладі з арабської означає делікатний злий дух.

Вбивство дитини в лоні матері (аборт) є ознакою моральної деградації людини. За дітовбивство на родину лягає тавро Каїна і стягає на неї прокляття. Вбити дитину в лоні — тяжкий гріх матері. Чи може бути на світі більший злочин, як кров рідної дитини на руках матері? Цей злочин тяжчий за злочин Каїна, бо він убив брата, а мати вбиває свою дитину. Віруюча мати радо приймає життя у своєму лоні. Вона дякує Богові за дар життя, цінує і свято береже його. Кожна мати буде щасливою тоді, коли, маючи в лоні дитину, свідомо й добровільно, з великою вірою і любов'ю “співпрацюватиме” з Богом у справі творіння.

Наприкінці життя людина постає перед таємницею смерті. Смерть, що вважається безглуздою, коли несподівано кладе край життю, відкритому до майбутнього, стає бажаним визволенням, коли людське існування видається позбавленим сенсу через те, що сповнене болем і постійними дошкульними стражданнями. Крім того, людина, відкидаючи зв'язок з Богом чи забуваючи про цей зв'язок, гадає, ніби сама є для себе критерієм і нормою. Сучасна медицина спроможна діяти в таких випадках, пом'якшувати або взагалі знімати біль, оживляти людей після раптової зупинки всіх найважливіших біологічних функцій. За таких умов дедалі більшою є спокуса евтаназії (легкої смерті), спокуса стати володарем смерті, спричиняючи її передчасно, і “м'яко” закінчувати власне або чуже життя. Те, що могло б видатися логічним і гуманним, є абсурдним і нелюдським. Це найтривожніший симптом культури смерті, що набув поширення в суспільстві добробуту. Евтаназія є формою вбивства з метою прискорення смерті, щоб позбавити хворого страждань. Практика евтаназії містить у собі зло, властиве, залежно від обставин, самогубству або вбивству.

Загроза прав на життя виявляється також у змінах, що виникають у довкіллі, цілісність і гармонію якого порушила сама людина. Це призвело до втрати таких необхідних складових фізичного існування людини, як чисті вода, земля, повітря. Є чимало прикладів того, що забруднення і нищення довкілля загрожують здоров'ю та безпеці сучасного і майбутніх поколінь. Здебільшого заходи щодо очищення довкілля, упровадження технологічно чистих виробництв потребують великих капіталовкладень. Якщо усвідомимо важливість збереження довкілля для нас і наступних поколінь, то будемо готовими за це заплатити, економніше жити, сприяти поліпшенню стану довкілля.

“Від кожної людини вимагатиму відповідальності за життя людини” (Бут. 9, 5), — говорить Бог. Усі люди рівні. Ця рівність є підставою для гідних соціальних стосунків, які визнають і обороняють кожну людину як особу, а не як річ, що нею можна розпоряджатися. Не має значення, чи це президент, чи останній злидар на цій землі — перед законами моралі всі рівні. Кожна людина відповідальна не лише за збереження свого життя, а й за примноження свого роду, за людський розвиток. Люди відповідальні одне за одного, батьки — за дітей, сильніші за слабших.

Ісус Христос Своєю смертю показує велич і цінність життя, адже Його жертва на хресті стає для всіх людей “джерелом життя нового” (Ін. 12, 32). Навіть перед загрозою страти Ісус керується переконанням, що життя перебуває в руках Отця. Тому на хресті Він промовляє: “Отче, у Твої руки віддаю духа Мого!” (Лк. 23, 46), тобто “Моє життя”. Істинно великою є цінність людського життя, якщо Син Божий прийняв його і зробив місцем, у якому відбувається спасіння всього людства.

Запитання і завдання

1. Пригадайте уривки з послання “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам...” (Т. Шевченка).
2. Як ви вважаєте, чому самогубство є гріхом?
3. Поясніть, у чому небезпека наркоманії та алкоголізму.
4. Чому аборт перевищує злочин Каїна?
5. Як ви гадаєте, чи виправдана евтаназія?
6. Що можна зробити для збереження довкілля?

5.6. “Не чужолож” (не чини перелюбу) (Вих. 20, 14)

“Хіба не знаєте, що ваше тіло — храм Святого Духа, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до самих себе” (1 Кор. 6, 9–10).

“Не чужолож” — сказано у Старому Завіті (Вих. 20, 14). Дослівно ця Заповідь забороняє сексуальне співжиття нешлюбних чоловіка і жінки. Ісус Христос говорить про цей моральний закон не з позиції формального дотримання подружньої вірності.

Йдеться про чистоту серця як необхідну умову щастя в подружньо-му житті.

Ця Заповідь зобов'язує чоловіка і жінку любити та шанувати одне одного і зберігати подружню вірність. “Не чужолож” — дослівно означає “не займай чужого ложа”.

Чистота серця

Чистота серця — це чисті помисли, бажання й наміри щодо іншої особи, прагнення її лише з любові до неї самої і без користі для себе. Любов — це зворушення душі. “Я” не можу бути ініціатором того зворушення. “Ми” не можемо вирішувати, любити чи ні — це є дар Божий. Вдячність — відгук на любов, присвята себе повністю коханій людині. “Так-то полишає чоловік свого батька і матір і пристає до своєї жінки, і стануть вони одним тілом” (Бут. 2, 24). “Жінка не має влади над своїм тілом, лише чоловік; так само й чоловік не має влади над своїм тілом, лише жінка” (1 Кор. 7,4). Тільки в подружжі фізична любов набуває великого духовного значення. Шляхетного стану душі людина досягає, працюючи над собою ще з юних літ. Кожна чеснота потребує старання і жертви.

Необхідність праці над собою для збереження чистоти і духовного вдосконалення

Чистота серця досягається постійною боротьбою, жертвуванням і перемогою над собою. Святий апостол Павло порівнює чистоту серця зі скарбом у глиняній посудині, яку легко можна розбити. “А маємо, — каже він, — цей скарб у глиняних посудинах” (1 Кор. 4, 7). Дотримання чистоти в щоденному житті може бути пов'язане з подоланням різних труднощів і спокус, породжених ворогами, злим духом чи впливом грішного світу.

Адам, згрішивши, став рабом своєї природи, а коли не грішив — був паном над своєю природою. Людина, яка не володіє собою, залежна від нечистоти і пожадання, не належить собі. Той, хто шукає лише задоволення для себе, ніколи його не знайде, а тільки зненавидить світ. Покликання людської душі — відвернутися від себе, задоволення своїх потреб, а звернутися до іншого, того, що за межами нашого буття. Люди, зокрема молодь, мають навчитися са-

мовідмови — самоумертвління. Це означає відкрити душу перед Богом, який стоїть над нами, відвернути душу від задоволень цього світу. Приємні почуття, користь, задоволення — не є чимось поганим, але Христос не схвалює душі, яка вимінює себе за них.

Святу чистоту Бог подає тому, хто її просить у покорі. Святий апостол Павло повчає: “Духом ходіть і тіла пожадливоростей не будете чинити, бо тіло пожадає проти духа, а дух пожадає проти тіла” (Гал. 5, 16). У книзі Приповідок (6, 27–29) сказано: “... Чи ж можна в пазуху вогню набрати так, щоб одежа не згоріла? Або чи можна по жару ходити так, щоб не опеклися ноги? Отак воно з тим, хто до дружини ближнього вчащає: хто б її не торкнувся, не буде той безвинним”. Важливим засобом досягнення чистоти серця є молитва до Божої Матері, часта Сповідь і Святе Причастя. У серце, де панує Христос, жоден гріх не має доступу. Згідно з Божими планами подружжя має жити в єдності та любові. Любов у подружньому житті — це любов духовна, яка йде у вічність, любов сповнена взаємною пошаною. Подружжя не лише Богом установлене, але й Богом освячене та благословенне.

У Нагірній проповіді Ісус Христос застерігає від гріха перелюбства: “Хто дивиться на жінку з пожаданням, той вже вчинив перелюб з нею в своїм серці” (Мт. 5, 28). Бог закликає до того, щоб життя людини було чистим. Молодим людям слід пам’ятати, що від їх моральної поведінки залежить значною мірою їхня доля вже на цьому світі! Тож треба цінувати невинність і чистоту понад усі багатства світу! Св.Єфрем Сирін зазначав: “Кожний, хто любить чистоту, стає Божим храмом”. Св. Йоан Ліствичник повчав: “Бути чистим — це те саме, що ставати подібним до Бога, наскільки це можливо для людини”. Св. Василій Великий висловлює найкращу похвалу тим, хто дав обітницю досмертної чистоти.

Заповідь “Не чужолож” застерігає від розпусти ділом. Гріхами є дошлюбні зносини, подружня зрада, содомські гріхи (протиприродні стосунки осіб однієї статі, зокрема гомосексуалізм і лесбійянство), насилля над жінками, проституція, мастурбація (онанізм) як одиночний статевий акт. У Старому Завіті описана кара Господня, яку він зіслав на міста Содом і Гомору (Бут. 19), жителі яких чинили протиприродні гріхи. На місці цих міст постало Мертве море, в якому завмерло життя. Наслідки розпусти — венеричні захворювання, невиліковна хвороба СНІД.

Ідеал хлопця, ідеал дівчини

Хлопець повинен плекати в собі мужність, чесність, силу волі, впевненість, працьовитість, рішучість, розсудливість, справедливість, щоб бути готовим стати лідером у сім'ї і взяти на себе тягар голови родини. Для хлопця прикладом для наслідування є Ісус Христос.

Дівчина має бути лагідною, терпеливою, життєрадісною, розсудливою, поступливою, вірною, скромною, невинною, сором'язливою, щоб створити в сім'ї атмосферу затишку й спокою, де всі члени родини почуватимуться добре. Для дівчини прикладом для наслідування є Діва Марія — Мати Божа. Кожен з молодих людей хотів би мати у житті подругу чисту, невинну, а тому сам повинен бути достойним її. Об'єднати двох людей у єдине ціле може лише любов, а любов є у Богові.

Сучасні перепони на шляху збереження

чистоти серця: преса, телебачення, відео, мода тощо

Захід неохоче надає нам допомогу — харитативну чи матеріальну. Однак він радо пропонує різного роду порнографію, низькопробні фільми, які нищать мораль молоді, розпалюють її хтивість, вседозволеність, розгнuzданість.

Сьогодні в молодих душах немає тієї глибини, яку дає віра, а отже, і тих принципів, що зберігають серце і тіло в чистоті. Вулиця, школа, а відтак вищі навчальні заклади вчать людину жити без Бога, вбивають у душі відчуття цінності надприродних речей. І тепер на це порожнє поле, на непідготовлену ниву зливається увесь бруд, привезений з-за кордону, легко приймається у молодих душах, як бур'ян на необробленій землі.

Через засоби масової інформації йде нестримний наступ на мораль молоді людини. Сприймаючи життя у барвистих обгортках, недосвідчена душа молоді людини летить на них, як метелик на світло, не знаючи, що обпалить собі крила. Захоплюється ними і бере їх пригорщами. Чи стануть такі молоді люди добрими батьками і матерями, достойними дружинами і надійними чоловіками, чи збудують здорову родину?

Набула поширення страшна подружня пошесть — “мода”, яка розбиває та руйнує саму основу і св. Таїнство подружжя. Це — дикі подружжя. Чому вони дикі? Бо заперечують суть подружжя. Вони проголошують “вільну любов”, не зв'язану ні Божими, ні церковними,

ні цивільними законами. Дикі подружжя — це бунт проти освяченої традицією установи подружжя. Їх не можна вважати подружжям. Чоловік і жінка живуть разом “на віру”, бо не хочуть брати на себе подружніх обов’язків. А подружжя, засноване на самолюбстві, є приниженням людської гідності, передусім жіночої, оскільки жінка є для чоловіка засобом задоволення його сексуальних потреб.

Сімейне життя деяких подружніх пар закінчується розлученням. Це найчастіше трапляється тоді, коли молоді не мали достатньо часу пізнати одне одного. Про них можна коротко сказати: “Зустрілися на заставі, заручилися у барі, за два тижні одружилися, а за кілька тижнів розлучилися”. Практика засвідчує, що чим менше часу молодята знаються, тим більша можливість розлучення.

Розлучення є великим нещастям і трагедією для самих розлучених, їхніх дітей, для Церкви, народу. Кожне розлучення має катастрофічні наслідки, передусім для жінки. Вона жертвує для подружжя своїм молодим віком, красою, здоров’ям, своєю свободою і любов’ю, сподіваючись на постійну, неподільну і вічну любов. Розлучення жорстко нищить всі мрії. Від нього страждає і чоловік, бо втрачає подругу життя, свій авторитет у родині, а це зачіпає його амбіції. Однак найбільше від розлучень батьків потерпають діти. Кожне розлучення — це трагедія для дитини. Діти після розлучення живуть або з матір’ю, або з батьком. Нова мати ніколи не замінить рідної, а новий батько — рідного. Нерідко такі діти стають на хибний шлях, бо не мають доброї опіки.

Нерозривна подружня спілка — це не людська, а Божа злука. Тому до всіх, хто в подружжі, звертається Христос: “А що ... Бог поєднав, людина хай не розлучає” (Мт. 19, 6). Із слів Христових ясно, що ті, хто порушив шлюбну вірність і вступив у новий зв’язок, коли ще їх жінка чи чоловік живі, живуть у прилюднім чужоложстві. Тож чи можна легковажно розірвати шлюбну обіцянку без тяжкої образи Бога?

Запитання і завдання

1. Яку заповідь Бог поставив на сторожі святості подружжя?
2. Як ви розумієте чистоту серця? Як її зберегти?
3. Наведіть один з висловів Отців Церкви про чистоту серця.
4. Який, на вашу думку, ідеал хлопця і дівчини?
5. Що перешкоджає збереженню чистоти?
6. Поясніть, що таке “дике подружжя”?
7. Як християнин має ставитися до розлучення?

5.7. Шлюб і подружжя. Вибір нареченого (нареченої)

Таїнство подружжя

*“Пам’ятай, не чужолож”, бо це робить не можна.
“І жінки ближнього свого не пожадай” —
У вірності повинна жить людина кожна.
Бо ж людське тіло — то є Божий храм
Святого Духа, що живе в людині.
І гріх в думках нечистих лізти там,
Коли б не було, вчора, а чи нині.*

(Вих. 20, 14)

Християнське подружжя — це шлях до Бога вдвох. Слід передусім пам’ятати, що подружжя створив Бог, це Божа, а не людська злука. Установив і поблагословив подружжя Господь Бог ще в раю, створивши чоловіка. Як сказано у Новому Завіті, Бог підніс подружжя до гідності Таїни. Отже, воно є не лише людським контрактом, а й святим союзом: “Це велика Тайна, а я говорю про Христа і Церкву”, — писав про це апостол Павло до Єфесян (5, 32). “Як злучення Ісуса Христа з Церквою є святою і непорочною злукою, так і подружжя є образом союзу Христа з Церквою”, — зазначає він це таїнство Церкви, отже, воно є одним із великих духовних актів, які освячують людину, подібно до Хрещення, Покаяння, Євхаристії та інших Таїн. Сам Господь освятив і благословив Своєю присутністю союз двох у Кані Галілейській. Це весілля відкриває Тайну, мету і призначення християнського подружжя: сходження до Бога не поодинокі, а вдвох, мовби однією душею, одним єством. Оскільки подружжя є Таїнством, віруючі укладають шлюб у храмі.

Таїнство подружжя — джерело благодаті. Воно найбільше потрібне новоствореній сім’ї, з нього подружжя черпає надприродні сили, щоб вірно і мужньо виконувати свої завдання; це Тайна, що освячує досмертний зв’язок чоловіка і жінки. Як велично дивиться Ісус Христос на подружжя, коли чоловік представляє Самого Христа, а жінка його чисту Невісту — Церкву!

Апостоли та перші християни вважали подружжя Таїною, святим і нерозривним зв’язком. Св. апостол Павло, що був людиною

освіченою, говорить про це у кількох своїх Посланнях: “Це велика Тайна! — Одруженим же наказую про це не я, але Господь: “Жінка нехай не розлучається від свого чоловіка, а чоловік нехай не відпускає жінки!” (1 Кор. 7, 10–11). — “Чоловіки, любіть своїх жінок, як і Христос полюбив Церкву й видав Себе за неї... Так і чоловіки повинні любити своїх жінок, як свої тіла” (Єф. 5, 25–28).

Молода пара одружується в присутності Бога, весільна церемонія сама по собі є святим обрядом — одним із найважливіших священних релігійних обрядів у житті. Тому треба якнайкраще підготуватися до присутності Ісуса, набагато краще, ніж до зустрічі з володарем земним. Молоді мають перебувати у стані благодаті, щоб вступити на нову життєву дорогу з чистим сумлінням.

Дошлюбна чистота

Перш ніж говорити про “дошлюбну чистоту”, треба розкрити саме поняття “чистота”, оскільки сучасна молодь неправильно розуміє його. Поняття “чистота” в кожній сфері життя трактується позитивно, і тільки стосовно сексуального життя у свідомості молоді має негативне значення (забарвлення). Поняття “нечистота” в кожній сфері життя сприймається негативно, а в сексуальній — навпаки: молоді здається, що в цьому є щось привабливе. Відбувається змішування ієрархії цінностей: не бачити цінностей там, де вони є, а визнавати цінністю зовнішні ефекти.

Наприклад, брудна вода свідчить про те, що в ній є ще щось, крім самої води. Суміш — це щось більше, ніж одна однорідна субстанція. Якщо речовина є чистою, то це річ сама в собі, сама у своїй суті. Визначення “чистий” стосовно чогось — означає найвищу можливість для цієї речі. Наприклад, чистий голос, чистий стиль, чиста готика тощо. У такому випадку поняття “чиста дівчина” і “чистий хлопець” означають внутрішню чистоту. Тобто вона або він такі, якими є у самій своїй суті. Суть чистоти — я є таким (такою), яким (якою) мене створив Сам Господь.

В основі дошлюбного періоду — чистота, однорідність, тобто людина тоді є сама собою. Чи можна забруднити цей дошлюбний статус?

До суті буття дівчини не належить хлопець, а до суті буття хлопця не належить дівчина. Тому їхнє співжиття є змішуванням, за-

брудненням, воно не є чистим. Ця ситуація змінюється в шлюбі. Шлюб, власне, і полягає у зближенні осіб. Він не може існувати в одній людині. Тобто шлюб передбачає поєднання двох. У цьому — сенс подружжя. Статеві стосунки не є “нечистими” у шлюбі, бо вони — основа шлюбу. Звісно, людина може “забруднювати” їх і в шлюбі, якщо змінює їхній зміст.

Чистота не означає відсутності емоцій. Тільки людина, яка не замислюється над цим глибоко і не переживає “чистоти”, може стверджувати, що “чистота” — це “неповнота”.

Дошлюбні статеві стосунки не дають відчуття щастя — вони несуть тільки неспокій.

Чистоту можна порівняти з мовчанням, статевий акт — зі словами. Аргументи на користь дошлюбної чистоти такі:

- біологічний — “за” дівочість, незайманість, оскільки для цього, власне, й існує дівоча пліва;
- психологічний — у дівчат він виразніший, ніж у хлопців. Хлопці менше піддаються почуттям, у них слабше емоційне переживання;
- суспільний — сприйняття її (його) більше, як лише партнера для статевого акту, звідси — не розпочинати сексуального життя до шлюбу.

У цьому зв'язку дуже важливою є доля дитини.

Аргументом за чистоту є також етичний і моральний чинники — оцінювання її в категоріях морального добра і зла.

Сама по собі чистота не є цінністю, вона є цінністю похідною, доповнюючою; головною цінністю є кохання, а чистота — її функція: бути собою, щоб себе повністю віддати.

Отже, там, де є велике кохання, немає проблеми з чистотою, а де його немає — важко зберегти чистоту.

Чистота є символом, відповіддю людини на Любов Первинну, на Любов Божу.

Дієвим засобом дотримання чистоти є особистий контакт людини з Господом. Любов пов'язана з чистотою. Тому чистоту важко зберегти без любові. Не Богові потрібна чистота, а самій людині, щоб вона могла повністю реалізувати себе, всі свої можливості.

Можна сказати, що чистота є абсолютним володінням самим собою і необхідна для того, щоб можна було себе повністю віддати. Це і є справжнє визначення чистоти. Любов є чистотою.

Довіра

Довіра зростає в атмосфері ніжності. Ніжність поглиблює її. Легко повірити, якщо відчуваєш ніжність і нічого не боїшся; виникає бажання довіритися, розкритися перед коханою особою, зізнатись у найсокровенніших думках і мріях. Лише у такий спосіб люди можуть пізнати одне одного.

Ніжність і довіра підтримують знайомство і поглиблюють його, стають підґрунтям справжнього кохання. Народжуючи довіру, ніжність слугує пізнанню. В атмосфері довіри можна говорити про себе і не боятися осуду. Довіра не має вістря критики, а має визнання, пошану, згоду, підтримку. Отже, завдяки ніжності та довірі можливий справжній діалог любові.

Довіра завжди викликає вдячність, а вдячність — великий дар. Дитя в лоні матері довіряє їй у всьому, бо саме ще не може нічого вирішувати. У цей час Господь доручає жінці Своє творіння — людину.

Божа довіра має стати джерелом радості та сили, джерелом подолання труднощів.

Пошана особистості

Крім фізичної любові, що постає з краси і взаємопритягання, християнське щасливе подружжя має будуватися на взаємній духовній і надприродній любові та взаємопошані, взаєморозумінні і всепрощенні, зокрема на самопосятті зробити щасливо іншу людину. Це найкраще висловив св. апостол Павло: “Любов — довготерпелива, любов — лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає...” (1 Кор. 13, 4–8). Любов і посвята повинні йти поруч, бо любов полегшує терпіння і допомагає зносити й долати труднощі.

Багато радості в подружньому житті приносять добрі приятелі. Найкраще обирати приятелів серед людей свого стану, свого рівня, але вони повинні бути випробуваними й справжніми.

Радість і чистота родинної атмосфери значною мірою залежать від жінки, від її любові, терпіння, ніжності.

Чоловік повинен задовольняти потреби дружини, навіть її примхи. Добрий чоловік і християнський батько ніколи не стверджуватиме свій “авторитет” і свою вищість у родині, вдаючись до фізичної сили. Любов, злагода та пошана одне до одного в подружжі — підвалини, на яких воно стоїть і без яких розпадається. Незаперечним є те, що “де згода в сімействі, там мир і тишина, — Ціасливі там люди, блаженна сторона...”.

Шлюбна обрядовість в українській традиції та її символіка

Українська шлюбна традиція закорінена у Святому Письмі, християнських традиціях та українських звичаях.

Коли молодята одружуються в Церкві, вони запрошують Царя Царів на своє весілля. Вони урочисто обіцяють перед Ним вірність одне одному на все життя і впевнені в Його постійній допомозі у виконанні ними взятого обов'язку.

Оскільки молодята одружуються в присутності Бога, весільна церемонія сама по собі є святим, священним обрядом — одним із найважливіших релігійних обрядів у їхньому житті. Тож вони мусять якнайкраще підготуватися до присутності Ісуса Христа.

Оскільки священні акти не повинні відбуватися без очищення, молодята повинні перебувати у стані Божої благодаті. Найкраще пройти загальну сповідь перед одруженням, на якій покаяться у всіх своїх гріхах і ступити на нову життєву дорогу з чистим сумлінням.

Відтак треба організувати Весільну Службу Божу. Весільна відправа є невід'ємною частиною Таїнства Подружжя, оскільки звичайна Служба Божа є пожертвою Христа Богові, так шлюб є жертвою молодят Христові.

Весілля є передусім релігійною церемонією, тож його слід спланувати і здійснювати відповідно до релігійного обряду.

Символами шлюбу є:

- обручки — символи єднання і нерозривності;
- біла сукня — символ чистоти;
- вінці-корони — символи Божої слави, що чекає на подружню пару у вічності;
- спільна чаша з вином — символ того, що в житті все доведеться переживати разом — і радість, і горе;

- запалена свічка — символ того, що подружжя має освітлювати життєву дорогу одне одному, дітям та іншим людям, щоб ті могли наблизитися до Христа.

Український обряд шлюбу ґрунтується на глибокій християнській символіці, що підкреслює урочистість, відповідальність і святість самої надії створення нової сім'ї.

Обряд вінчання, який здійснюється Церквою, стверджує добровільний і свідомий нерозривний союз чоловіка і жінки, які є співучасниками діяння Божого. У подружній присязі вони обіцяють подружню любов, вірність і чесність аж до самої смерті. Обов'язково є сповідь перед шлюбом. Дружби і дружки під час шлюбу засвідчують його дійсність.

У Таїнстві Подружжя Церква проголошує покликання подружжя “царювати з Христом”. Молодята, немов князі в день коронації, отримують найкращий земний спадок від свого найулюбленішого Отця-Царя небесного — супутника (супутницю) в життєвій мандрівці.

Молодята стають владиками домашньої Церкви. Домашній стіл повинен стати святою трапезою; покуття з іконами, принесеними з церкви після вінчання для благословення, має нагадувати їм іконостас, а подружнє ложе повинно бути їхнім “святая святих”.

На початку чину вінчання священник питає молодят їхньої подружньої згоди, їх “твердої думки взяти собі за жінку (мужа того) ту, що бачать перед собою”. Ця “тверда думка” — це висловлення згоди прийняти Таїнство Подружжя. Накладання вінців на голови молодят та благословення їх священником в ім'я Господнє є основним моментом Таїнства Подружжя. Пресвята Трійця є основою подружнього життя, тому чоловік і жінка знаходять у ній силу взаємно кохати, шанувати одне одного і долати життєві труднощі.

Символом подружньої єдності є обряди спільної чаші та вишитого рушника — прадавні звичаї, які український народ зберіг і досі шанує. І як не згадати тут мудрі слова Івана Котляревського:

*Де згода в семействі, там мир і тишина —
Щасливі там люди, блаженна сторона,
Ім Бог допомагає, добро їм посилає і з ними вік живе.
Де згоди немає і де мир не царить,
Там Господь не витає, добро їм не дарить.
Добро все і всі пожитки, багатства їх і діти, зникає,
мов той дим.*

Запитання і завдання

1. Хто встановив Тайну Подружжя? Що говорить про Тайну Подружжя св. апостол Павло в посланні до Єфесян?
2. Розкрийте зміст поняття “чистота”.
3. Назвіть аргументи за дошлюбну чистоту і наведіть цитати зі Святого Письма.
4. Чим є довіра у подружньому житті?
5. Поясніть, у чому виявляється пошана людської особистості в подружжі.
6. Розкажіть про особливості весільних звичаїв українців.
7. Що символізують обручка, біла сукня, вінці, рушник?
8. Прокоментуйте вірш І. Котляревського “Де згода в сімействі ...”

5.8. “Не кради” (Вих. 20, 15)

Власність ближнього

Власність — це те, чим володіє людина. Розрізняють власність матеріальну і духовну. До матеріальної власності належать видимі матеріальні речі та блага, що існують у цьому світі: земля, гроші, предмети щоденного вжитку, предмети розкоші, знаряддя і засоби праці, споруди тощо, до духовної — невидимі духовні чесноти, якими наділена людина: авторитет, слава, влада, пошана, інтелект тощо.

Існують такі види власності: приватна, суспільна, чужа, сімейна, колективна, державна.

Особиста власність — все те, що належить одній конкретній особі. Суспільна власність — те, що належить суспільству: земля, повітря, вода, корисні копалини, мова, культура, менталітет. Суспільна власність визначається найвищим законом держави — Конституцією. Державна власність — майно, яке належить державі і визначається її законодавством. Наприклад, школи, лікарні, дитячі садки, вищі навчальні заклади тощо. Колективна — власність, що належить певному колективу, групі людей, де особиста частка обумовлена колективним статутом, угодою чи іншим документом. Сімейна — власність окремої сім'ї. Особиста частка кожного члена сім'ї визначається сімейною традицією, його роллю в сім'ї, особистим внеском та іншими ознаками.

Чужа — власність, що належить іншим особам, є їх приватною власністю.

Є три джерела всіх видів власності: дарування, успадкування і чесна особиста праця. Ці джерела власності дані Богом.

Дарування, Перший дарунок, який отримала людина, був від Бога. Це сама людина як образ і подоба Божа, і та земля, яку Творець подарував їй (Бут. 1, 26–30).

Отже, Бог є для всього людства найбільшим дарувальником. Він і нині дарує землі урожай і корисні копалини. Але найбільшим даром для людини є духовні дари — Дари Святого Духа, Його плоди, які допомагають досягнути вічне життя.

Як бачимо, дарувати можна не лише матеріальні речі, але й духовне добро — знання, співчуття, милосердя, прощення та ін. Ви-являючи безкорисно взаємодопомогу, милосердя, доброзичливість, ми стаємо подібні до Отця (Лк. 6, 27–36).

У Старому Завіті сказано: “Добро і зло, життя і смерть, убогство й багатство — від Господа” (Сир. 11, 14–17).

Спадкоємство

Спадкоємство охоплює духовну і матеріальну власність. Духовне спадкоємство існувало ще за часів Адама і Єви. Як відомо, Каїн успадкував зло, яке пізнали Адам і Єва.

Зі Святого Письма знаємо, що нащадки Авраама успадковували Боже благословення.

У Старому Завіті духовне спадкоємство передавалося по праву первородства на основі любові. Так, щоб отримати від Ісаака Божу обітницю, Яків подав батькові смажену дичину, яку той любив. Ре-века більше любила Якова, тому і співдіяла йому (Бут. 25, 28–34).

З історії відомо про такий вид спадкоємства, як влада. Вона теж передавалася за правом первородства.

У матеріальному аспекті спадкоємництво відбувається за родинними традиціями чи за бажанням власника.

Джерело власності — чесна праця

Праця є постійним джерелом і потребою людини у створенні чогось нового — духовного чи матеріального. Необхідність праці при творенні світу показує Сам Бог. Закінчивши діло рук Своїх, Бог

спочив сьомого дня (Бут. 2, 2). З власного досвіду життя знаємо, що праця приносить втому, і ми потребуємо спочинку. Святе Письмо вчить: “Покинь нехіть до тяжкої праці й хліборобства, що його Всевишній встановив” (Сир. 7, 15).

Працьовитість є однією з найвищих моральних чеснот людини, — джерело достатку: “Рука ледача робить бідним; збагачує — рука старанних” (Прип. 10, 4). “Вартісніший, хто працює і має всього доволі, ніж бродячий хвалько, що й кусня хліба не має” (Сир. 10, 27).

Поміркованість у накопиченні матеріальних благ

Матеріальні блага є для людини тією необхідністю, з допомогою якої вона може розвинути в собі й реалізувати Божий Задум. Це — мета матеріальних благ. Якщо життя людини буде підпорядковане цій меті — у неї все буде гаразд. Ісус Христос запевняє: “Не складайте скарбів собі на землі...” (Мт. 6, 19.).

Матеріальний достаток потрібний для духовного зростання. Там, де через матеріальні блага відбувається духовний занепад, слід відмовлятися від них. Святе Письмо навчає: “Праця праведного йде на прожиток, безбожного заробіток — на погибель” (Прип. 10, 16). “Хто збирає, собі відмовляючи, той збирає набуток для інших, і майном його сторонні будуть розкошувати” (Сир. 14, 4).

Отже, у накопиченні матеріальних благ має бути поміркованість. У ставленні до матеріального світу існують два критерії — мати і бути.

Треба мати все необхідне у цьому світі, щоб рости і міцніти духовно, реалізувати свої можливості. У такому разі матеріальні блага відіграють роль допоміжних засобів. Так реалізується принцип праведного життя людини: “Мати для того, щоб бути”. Це — основний критерій поміркованості.

Якщо провідним у житті людини стає мотив бути для того, щоб мати (машину, дім, все інше, владу тощо) і задля цього вона переступає Божі закони — то несе зло іншим і нерідко самій собі. Тому у цьому разі слід відмовлятися від прагнення мати. Наприклад, добрим є бажання мати власне авто, але якщо для його реалізації треба когось скривдити чи зашкодити собі непосильною працею, то краще від нього відмовитися. Поміркованість формує такі моральні чесноти, як розсудливість, стійкість, мужність. Вона є основою цяс-

тя людини. Якщо щастя — це задоволення всіх потреб, то чи може захланна людина почуватися щасливою? Звісно, ні.

З огляду на це треба плекати в собі поміркованість, щоб мудро і розсудливо розпоряджатися Божими дарами у своєму житті: “Мій сину, якщо тільки маєш, добре дбай про себе, а й Господові чини достойні приносини” (Сир. 14, 11).

Господня заповідь “Не кради” наголошує на належному використанні приватної власності. Накопичуючи предмети власності, слід пам’ятати, що єдиним володарем усіх земних благ є Бог.

Запитання і завдання

1. Назвіть і схарактеризуйте типи власності.
2. До чого зобов’язав Бог людину щодо власності?
3. Чи може людина обікрасти сама себе?
4. Розкрийте джерела власності.
5. Як зберегти поміркованість у набутті матеріальних благ?
6. Розкрийте суть заповіді “Не кради”.

5.9. Злочин проти чужої власності

Божа Заповідь “Не кради” не лише стоїть на сторожі власності людини й закликає до її примноження, а й категорично забороняє позбавляти будь-кого його власності. Все, що має людина, є даром Божим, а тому вкрати у свого ближнього — означає скоїти злочин проти Бога і проти ближнього. Власністю людини є не лише матеріальні, а й інтелектуальні блага, культурні, духовні, моральні цінності, і посягання на них також є злочином. Апостол Павло застерігає всіх: “Ані злодії, ані зажерливі...ані грабіжники — Царства Божого не успадкують” (1 Кор. 6, 10): “Хто крав, нехай не краде більше, а краще хай працює” (Еф. 4, 28).

Крадіж (злодійство) — потаємне забирання чужого добра проти волі власника.

Щодо крадежу розрізняють такі сім типів гріхів:

- 1) наказувати красти;
- 2) радити красти;
- 3) погоджуватися з тими, хто обкрадає;

- 4) красти;
- 5) мовчати на крадіж;
- 6) знати про крадіжку, але вдавати, що не знаєш;
- 7) пильнувати і переховувати крадене.

Не лише крадіж особистого майна, а й державного, суспільного, колективного є гріхом, тому що, обкрадаючи державу, спільноту, обкрадають і ближніх, і навіть самих себе. Тяжкість гріха крадіжки залежить від того, кому, скільки і як часто було заподіяно це зло. Крадіжка з великого нестатку, для того, щоб урятуватися від голодної смерті, від безвиході може поменшувати злочин, а крадіж посвяченої речі у храмі є тяжким гріхом, святотатством (слово “тать” старослов’янською — “злодій”).

Слід пам’ятати, що навіть коли ніхто з людей не бачив скоєння злочину, то Всевидючий Бог не тільки бачить кожний вчинок людини, а й знає її думки. Тому й намір, думка, план, бажання вкрати, незалежно від того, були вони реалізовані чи ні, є гріхом, за який доведеться відповідати перед Богом. Божа заповідь наголошує: “Не пожадай того, що є власністю твого ближнього”.

Грабіж (розбій) — насильницьке забирання чужого добра під загрозою заподіяння шкоди життю людини. Цей злочин пов’язаний із загрозою побиття, каліцтва і навіть смерті ближнього, тому є великим гріхом. В’язниці переповнені злочинцями-грабіжниками, які без щоденної праці забажали вмить стати багатими. Таким злочинам легше запобігати, належним чином виховуючи молодь, аніж перевиховувати злочинців. Грабіж є зневажанням не лише Заповіді Божої “Не кради”, а й інших — “Не вбивай”, “Шануй батька свого і матір...”, “Не свідчи фальшиво...” та ін.

Лихварство — використання людини задля власної наживи.

Лихварством є позичка грошей людині, що перебуває у великій біді, під дуже високий відсоток. Державні позички не слід відносити до цієї категорії гріха, оскільки відсотки за позички використовуються для блага громадян. Святе Письмо застерігає лихварів: “Якщо брат твій зубожіє ... допоможи йому ... не братимеш від нього відсотків ані лихви, а боятимешся Бога” (Лев. 25, 35).

Вандалізм — зісне нищення і псування чужої власності. Понищені парти у школі є також проявом вандалізму. Знищуючи суспільну власність, передусім заподіюємо шкоду собі, оскільки не можемо ці речі належно використати, а також нашим ближнім. В історії людства вандалами називали давньогерманські племена, які в 455 р., оволодівши Римом, знищили безліч творів мистецтва.

Ошуканство (обман) — підступне заподіяння шкоди достатку ближнього. В книзі Буття є розповідь про те, як двічі було ошукано Якова його родичем Лаваном. Сьогоднішнє ошуканство здійснюється через підставні організації і окремими особами, які шляхом обману, обіцяючи високі зарплати, швидкі виграти, вдалі покупки, видурюють у довірливих громадян їхні заощадження.

Плагіат — привласнення або запозичення тексту з чужої книги чи іншого твору без дозволу автора і посилання на джерело, що завдає моральної, а нерідко й матеріальної шкоди автору. Списування у школі є його різновидом. Плагіат — це порушення декількох Заповідей, зокрема, крім “Не кради”, Заповіді “Не свідчи неправдиво ...”.

Затримання чесно заробленої платні є одним з тяжких гріхів, бо залишає працівника без необхідних засобів існування і спонукає до порушення Заповіді “Не кради”, щоб вижити.

Хабарництво — підкуп впливової особи для досягнення особистої вигоди і користі, що є гріхом для обох сторін, оскільки вони принижують одна одну, зневажають решту ближніх, що теж могли б у рівних умовах отримати такі ж блага, — також є зневагою Господньої Заповіді.

Протекціонізм — це протегування (прикриття) впливовою особою когось у його оборудках. Це несправедливо щодо ближніх, через яких немовби переступили, залагоджуючи корисливі справи.

Корупція — підкуп і продажність громадських та політичних діячів, державних чиновників, урядових і службових осіб, які задля особистого збагачення топчуть як державні, так і Божі закони.

Мафія — таємне товариство, що виникло на початку ХІХ ст. за зразком неаполітанської камори, і діяло в інтересах великих землевласників, лихварів, вдаючись до терористичних актів проти прогресивних діячів і організацій. У наш час вбивства на замовлення, політичні вбивства є проявом діяльності мафії, порушенням Заповідей: “Не кради”, “Не вбивай”, “Не свідчи неправдиво ...” та ін. Як повчає Святе Письмо: “Нема нічого тайного, щоб не стало явним”, тож за все доведеться відповідати і перед Богом, і перед людьми.

Людина, яка вкрала, навіть якщо ніхто цього не бачив, почувається неспокоїно, бо голос Божий усе ж промовляє в її душі.

Головними гріхами щодо цієї заповіді є скупість, захланність і марнотратство.

Скупий і захланний вважає земне добро, а не духовні цінності, метою свого життя. Марнотратник безцільно розтринькує своє добро і майно, позбавляючи необхідного ближніх і самого себе.

Кожен християнин має обов'язок реституції — повернення (відшкодування) неправдою набутої чужої власності, що виникає з природного і Божого закону. Якщо неможливо повернути власнику його річ, треба відшкодувати йому втрату матеріально або духовно (помолитися за цю людину до Господа Бога). Знайдену річ також слід повернути власнику, а якщо це неможливо — віддати тому, хто її потребує.

Запитання і завдання

1. Чи можна красти, як ніхто не бачить?
2. Які існують гріхи щодо крадежу?
3. Що таке святотатство?
4. Які Заповіді Божі порушує грабіжник?
5. Чим відмінні лихварство і вандалізм?
6. Розкрийте зміст хабарництва, протекціонізму, корупції і мафії.
7. У чому суть реституції?

5.10. Християнське милосердя

Бути милосердним — означає мати миле серце, виявляти любов навіть до тих, які не заслуговують на це. Прикладом милосердя є організація “Червоний Хрест”, заснована на Христових засадах. Вона опікується хворими, немічними, усіма, хто потребує милосердя (навіть ворог, полонений, є для представників Червоного Хреста не ворогами, а лише людьми, яким треба врятувати життя).

Суть християнського милосердя

Християнське милосердя є дарунком Бога людям, щоб вони могли краще Його наслідувати. Христос повчає: “Блаженні (Щасливі) милосердні, бо вони знають милосердя” (Мт. 2, 7). “Дай кожному, що тебе просить... Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний” (Лк. 6, 30–36). “Даром прийняли, даром давайте” (Мт. 10, 8). Сам Христос вимагає від нас творити милосердя. Св. Іоан Золотоуст повчав: “Милостиня є наукою із всіх наук, училище її на небесах, а вчитель її не людина, а Сам Бог”. Боже милосердя до людей безмірне, а тому й вони мають бути милосердними.

Першою ознакою милосердя є безкорисливість, тобто милосердя виявляють не задля своєї слави чи користі, а насамперед із співчуття, жалю і наслідування Христа. Друга його ознака — щирість, коли милосердя не є наперед обдуманим і зваженим кроком. Це не дарунок за принципом: “На тобі небоже, що мені не гоже”, а сердечний дар ближньому. Христос наводить приклад вдови, що “вкинула більше від усіх” (Мк. 12, 41–44), бо “усі кидали з свого надміру, вона ж з убогства свого все, що мала”. Третя ознака милосердя — таємність. Милосердна людина не чекає похвали і винагороди від людей, а чинить милосердя так, “що ліва рука не знає, що робить твоя права, щоб твоя милостиня була таємна, і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі” (Мт. 6, 2–4). Прикладом вияву безкорисливого, щирого і таємного милосердя був св. Миколай-Чудотворець, архієпископ Мир Лікійських, що жив у III–IV ст. у Малій Азії.

Облагороджуюча роль милосердя у суспільстві

Милосердя облагороджує світ, робить його добрішим, мирним, спокійним і радісним. Дохристиянський світ практично не знав милосердя. У римсько-візантійській імперії в IV ст. за імператора Костянтина Великого з утвердженням християнства як державної релігії засади християнського милосердя було впроваджено в життя держави. У Київській Русі з X ст. Володимир Великий — Хреститель України, Засновник Київської Церкви — запроваджує милосердне ставлення до ворогів, полонених, а пізніше, у XII ст., князь Володимир Мономах у своєму “Поученні дітям” закликає до милосердя у щоденному житті. У поганському світі вияв милосердя був ознакою християнина, бо Христос навчав: “Я милосердя (милості) хочу, а не жертви” (Мт. 9, 13).

Св. Іоан Золотоуст так сказав про силу милосердя: “Нема гріха, що його не можна було б очистити, що його не змогла б знищити милостиня”. Конкретним виявом милосердя Церкви було заснування лікарень (лічниць), будинків для сиріт, вдів та шкіл, зокрема у IV ст. заходами св. Василія Великого і його учнів. Нині Церква впроваджує милосердя в щоденне життя, дбаючи про хворих, немічних, ув’язнених. Християнська любов до ближнього виявляється передусім у турботі про порятунок його душі у ділах милосердя щодо душі:

- 1) грішника навернути, тобто дати йому братню настанову, як про це сказано у Святому Письмі: “Хай знає, що той, хто навернув грішника з хибної його дороги, спасе його душу від смерті і силу гріхів покриє” (Як. 5, 20);
 - 2) невігласа навчити, коли він готовий сприйняти повчання: “Щоб ви навчали й напоумлювали себе з усякою мудрістю” (Кол. 3, 16);
 - 3) тому, хто сумнівається, дати добру пораду — допомогти подолати сумніви;
 - 4) сумного потішити — виявити до нього співчуття;
 - 5) кривду терпеливо зносити, — це є наслідуванням Христа;
 - 6) образу із серця прощати. Це найважче, але Сам розп’ятий Христос дав нам приклад, коли молився за своїх розпинателів: “Отче, прости їм, бо не знають, що роблять” (Лк. 23, 33);
 - 7) молитися за живих і померлих, щоб духовно допомогти їм.
- Милосердям щодо тіла є обов’язок християн дбати про життя

і здоров’я ближніх:

- 1) голодного нагодувати;
- 2) спраглого напоїти;
- 3) неодягненого зодягнути.

А все разом — це милостиня, яку слід давати радо та охоче, бо “хто сіє скупю, скупю й жатиме” (2 Кор. 9, 6) і “що ви зробили одному з Моїх братів найменших — ви Мені зробили” (Мт. 25, 40) — повчає Христос;

- 4) подорожнього в дім прийняти — виявити гостинність;
- 5) ув’язненого відвідати, пам’ятаючи слова св. апостола Павла: “Пам’ятайте про в’язнів, наче б ви були з ними ув’язнені” (Євр. 13, 3);
- 6) недужого відвідати — робимо це для Самого Спасителя. А також потішити хворого і подбати, щоб він прийняв святі Таїнства: Покаяння, Євхаристію і Єлеопомазання;
- 7) померлого поховати — виявити милосердя до покійного через побожні молитви і співчуття його рідним і близьким.

Найбільш промовисто про обов’язок милосердя щодо тіла ближнього повчає Христос у притчі про овець та козлів (Мт. 25, 31–46), а притча про доброго самарянина (Лк. 10, 25–37) закликає бути милосердними не лише до знайомих і близьких, а й до незнайомих і ворогів. Як сказав Христос: “Іди і ти роби так само”.

Св. Іоан Золотоуст повчав: “Велике діло милостиня. Полюбім її — вона не має собі нічого рівного. Вона може змити гріхи й охоронити від засуду” (Про покаяння, 3).

Християнське милосердя слід відрізнати від філантропії (людинолюбства) — благодійництва, допомоги і покровительства нужденним. Філантропія суттєво відрізняється від меценатства, яке сприяє розвитку науки і мистецтва, та спонсорства — допомоги тим, хто її потребує, задля реклами та власної слави і зменшення податків.

Тому Христос повчає: “Уважайте добре, щоб ви не чинили ваших добрих вчинків перед людьми, які бачили б вас, а то не матимете нагороди в Отця Вашого, що на небі” (Мт. 6, 1). Робімо добро ближнім, не чекаючи подяки і віддачі, бо наші милосердні вчинки є єдиною заслугою перед Богом, що ніколи не втратить своєї вартості.

Слід бути обережним з милостиною для ближніх. Для деяких із них вона не є порятунком. Наприклад, не варто давати гроші п'яниці, який однаково проп'є їх, або дітям, які, наприклад, куплять за них не булочку, а цигарки.

Запитання і завдання

1. У чому суть милосердя? Розкрийте його ознаки.
2. Як утверджувалося християнське милосердя в Київській Русі?
3. Наведіть вислів св. І. Золотоуста про милостиню. Прокоментуйте його.
4. Назвіть і поясніть діла милосердя щодо душі, милосердя щодо тіла.
5. Чим відрізняється милосердя від меценатства і спонсорства?

5.11. “Не свідчи неправдиво на ближнього свого” (Вих. 20, 16)

На світі існують різні цінності, якими дорожать люди — матеріальні (гроші, золото, будинки і т. ін.) і нематеріальні, тобто духовні (знання, мудрість, слава, добре ім'я тощо). Божа Заповідь “Не свідчи неправдиво на ближнього свого” охороняє правду, честь, славу й добре ім'я, а забороняє все те, що їх руйнує. Вона наказує дбати і берегти добре ім'я, честь і славу свою і ближніх.

Право та обов'язок людини дбати про добре ім'я і честь

У Святому Письмі сказано: “Добре ім'я краще, ніж великі багатства” (Припов. 22, 1). Святий апостол Павло цінував своє добре ім'я і славу: “Волю бо радше вмерти, ніж щоб хтось знівечив оту мою славу” (1 Кор. 9, 15).

Великий український поет, громадський діяч Іван Франко назвав ім'я вірним другом людини, що супроводить її все життя на землі. Усі наші справи — хороші і погані — стають відомі іншим через наше ім'я.

Добре ім'я і честь не можна купити навіть за великі скарби. Їх здобувають лише чесним життям. Порядні люди хочуть мати справу тільки з людьми чесними: на службі у вирішенні приватних чи державних справ.

Добре ім'я людини можна порівняти з листям на дереві, що є не лише окрасою, а й забезпечує його ріст і розквіт.

Усвідомлення свого доброго імені і честі дає почуття спокою, вдоволення і щастя. Добре ім'я і слава — це наче перепустка до серцець людей, до доброго товариства. Що може бути гіршим для людини, як не мати доброго імені чи слави або їх втратити. Тому каже св. апостол Павло: “Слава наша — це свідомство нашого сумління, як ми поводитись у світі, зокрема, щодо вас, — у святості і щирості Божій” (2 Кор. 1, 12).

Добре ім'я, честь і слава важливі ще й тому, що вони заохочують нас любити й практикувати різні чесноти. Усвідомлення того, що інші вважають нас чесними, спонукає поводитися пристойно, щоб не заплямувати честь негідним вчинком, наприклад, бійкою, сваркою.

Сам Господь Бог вклав у людське серце почуття честі. З ним людина народжується, тому почуття честі та доброго імені властиве людям усіх станів і в будь-якому віці, зокрема й у дитячому.

Добре ім'я, честь і славу нелегко здобути, нерідко для цього потрібні роки, а то й ціле життя. Але їх можна дуже легко втратити назавжди.

Добре ім'я, честь і слава є неоціненними скарбами, тому про них треба дбати — добрими справами, праведним життям, мирним співжиттям з нашими ближніми. У Святому Письмі читаємо: “Про ім'я своє дбай, воно тобі лишиться над тисячі великих скарбів золотих. Мало днів триває життя щасливе, та добре ім'я перебуває на-

віки” (Сир. 41, 12–13). Св. апостол Павло каже: “Слава і честь і мир усякому, хто чинить добро” (Рим. 2, 10).

З іншого боку, ми не повинні бути надто честолюбними і великою ціною здобувати добре ім'я і славу. Маємо пам'ятати, що ми не кращі й не гірші за інших, ми такі, якими є в Божих очах. Повна й найвища слава належить тільки єдиному Богові. Тому св. апостол Павло зазначав: “Богові, єдиному мудрому, через Ісуса Христа, слава на віки вічні” (Рим. 16, 27). А про себе він говорив: “Благодаттю Божою я є те, що є, а благодать Його в мені не була марна” (1 Кор. 15, 10). У листі до Галатів він їх наставляє: “Не будьмо марнославні, задержувати між собою, завидуєщі одні одним” (Гал. 5, 26).

Святитель Іоан Золотоуст застерігав від порожньої слави: “Страшна любов слави, страшна й повна багатьох зол. Це терня, що з трудом виривається. Це — звір неприборканий, багатоголовий, що бунтується проти тих, що його годують. Як черв'як точить дерево, в якому народився, іржа з'їдає залізо, на якому появляється, а міль — тканину, так і пуста слава губить душу, що її в собі виплекала. Тому мусимо докласти великого старання, щоб ту пристрасть із себе викоринити” (Гомілія 30, на Ін. 3, 31).

Тож треба дбати не лише про своє добре ім'я і славу, а й про добре ім'я і славу ближніх.

Остерігайтеся ображати когось, бо кожна людина має Богом дану гідність, і горе тому, хто топче честь і гідність ближніх.

Слово у людському житті має велику силу. “Як би ти знав, як багато важить слово, — писав Іван Франко, — одно сердечне, теплеє словце! Глибокі рани серця як чудово вигоює — якби ти знав оце!”

Тому повчає апостол Павло: “Слово ваше нехай буде завжди ласкаве, приправлене сіллю, щоб ви знали, як маєте кожному відповідати” (Кол. 4, 6).

Слово честі, клятва та їх порушення

Мабуть, кожен із нас хоч раз у житті стикався з тим, що хтось щось пообіцяв і не дотримав слова. І нам, звісно, було гірко й неприємно.

Якщо людина обіцяє комусь, у чомусь присягається, то невиконання обіцянки принижує людську гідність.

Бог завжди дотримується Свого слова. Дуже давно Бог дав обіцянку, що люди всього світу будуть жити з Ним віки вічні: “Я

перебуватиму з вами повсякденно” (Мт. 28, 20). І Дух Святий дає кожному силу та керує людиною у виборі гідних вчинків і думок.

Не слід забувати слова Ісуса Христа: “Коли ви що-небудь вчинили одному з Моїх найменших братів, то Мені ви це вчинили” (Мт. 25, 40). Ісус просить: “Щоб ви взаємно любились. По тому пізнають, що ви учні Мої, якщо любов буде між вами”. Треба пам’ятати цю головну заповідь Ісуса Христа і намагатися, щоб слово було словом честі, любові, несло втіху та радість. Добре слово є добрим вчинком, а добрі вчинки йдуть за нами, і по них пам’ятатимуть про нас.

Запитання і завдання

1. Розкрийте суть заповіді: “Не свідчи...” (Вих. 20. 16).
2. Чому людина повинна дбати про добре ім’я, честь?
3. Поясніть біблійний вислів (Припов. 22, 1).
4. Як висловлювався св. Іоан Золотоуст про людську славу?
5. Як розуміємо слово честі і клятву?
6. Прочитайте слова Христові (Мт. 25, 40) і поясніть їх.

5.12. Знеславлення доброго імені, честі, слави ближніх

Розглянемо більш конкретно гріхи проти заповіді, яку ми розглядали раніше — знеславлення доброго імені, честі, слави. Слово “знеславлення” означає забирання слави в того, кому вона за правом належить. Отже, коли грішимо проти цієї заповіді, то сіємо неправду, а це супроти Бога, який говорить: “Я є Дорога, Правда і Життя” (Ін. 14, 6). Тому Церква засуджує обмову, очорнення, підозру, сіяння незгоди, осуд тощо.

Обмова

Обмова — це виявлення без поважної причини прихованих дій ближнього, які дійсно мали місце. Напевно, кожен із нас зробив колись вчинок, про який неприємно згадувати, але якому можна знайти виправдання. Так само ми не можемо знати всіх причин, обставин, за яких припустився помилки наш ближній.

Коли грішимо обмовою, допускаємо несправедливість.

Ближній може мати певні вади, однак через це він не повинен втрачати слави. Гріх обмови чинять частіше, ніж інші гріхи. Святий Єфрем Сирін говорив: “Рідко знайдеш когось, хто би не був скорий ганити поступ ближнього”. Головна причина цього гріха — гординя, оскільки багато хто думає, що коли ображатиме та принижуватиме інших, то в людських очах зростуть його заслуги. Обмовник не помічає чеснот ближніх, а бачить лише їхні вади. Де-хто обмовляє ближнього, щоб відвернути увагу від своїх власних вчинків, якими не можна пишатися. Він подібний до злочинця, за яким женуться люди, а він вказує на інших, називаючи винними їх. Виявляючи вади інших людей, виявляємо свої власні, тим самим показуючи своє немилосердя.

Обмовою грішать і той, хто намагається применшити чийсь заслуги, неправдиво їх трактує. Наприклад, коли люди про когось добре відгукуються, хвалять його, що він милосердний, обмовник додає: “А знаєте, скільки разів він бідного відправив ні з чим із своєї хати”. Негативна оцінка може виявлятися жестом, мімікою, наприклад, злостивою посмішкою, виразом незрозуміння на обличчі, киванням головою. Обмовник може також утримуватися від похвали людини за добрі вчинки, або на запитання про чесноту ближнього не підтверджує цього.

Виявлення прихованих вад ближнього для його навернення або з метою запобігання можливим негативним наслідкам для нього не вважається гріхом.

Обмова ближнього шляхом приписування йому гріхів, яких він не чинив, або примноження його гріхів є очорненням. Приклади очорнення знаходимо в Біблії. Так, жінка Потіфара, яка намагалася спокусити Йосифа, не домігшись свого, звинуватила його в насильстві (Бут. 39). Фарисеї, що привели Ісуса до Пилата, звинуватили Його у підбурюванні народу та богохульстві. Ними керувала помста, ненависть, невдячність.

Цар Давид так говорить про очорнювачів: “Отрута зміїна на губах їхніх. Хто під ким яму копає, сам впадає в неї”. Розрізняють гріхи очорнення тяжкі і легкі. Це залежить:

- 1) від того, про яку вадку розповідають. Якщо про великий гріх — то це є тяжким гріхом, про малий — легким;
- 2) від того, яка особа говорить. Та, що має славу і гідність, через що їй легко повірять, чи та, яка немає слави;

3) від того, про чий гріх розповідають. Для однієї особи гріх може бути тяжким, а для іншої він є легким.

Сіяння незгоди — обмова або очорнення з метою посварити людей, які живуть у згоді. Цей гріх відрізняється від обмови і очорнення тим, що людина, яка грішить, прагне розірвати приязнь і посягати незгоду.

Осуд — сильне переконання про гріх іншого без поважної причини. Приклади — фарисей із притчі про фарисея і митаря, друзі Йова, фарисей, що осуджував грішницю.

В одній книзі притч розповідається про такий випадок. Золотар мав хорошого учня, порядного хлопця. Одного разу він знайшов у заглибленні віконної рами біля його ліжка два коштовні камінці. Золотар вирішив, що хлопець злодій, жорстоко побив його і вигнав. Але невдовзі у тому ж місці знову знайшов камінці. Він почав пильно стежити і побачив, що то сорока краде коштовності і ховає їх у віконній рамі.

Господар несправедливо скривдив хлопця. Якщо б за ним ранише водилися крадіжки, то господар міг би це припустити, а в цьому випадку таке припущення було грішною підозрою.

Люди кажуть: “Кожен судить по собі”, оскільки наш розум часто притемнений впливом серця. “Хто сам не є злий, не легко буде йому зле судити про інших” (св. Григорій з Назіанзу). Лише злий чоловік радо вірить, що інші такі ж як він. Праведний чоловік бачить в інших усе добре, а грішний — усе погане. Що більше людина має помилок, то більше помилок вишукує в інших. Святитель Афанасій зазначав: “Волю помилитися і судити добре про злих, ніж зле про добрих”.

Хто думає добре про злих, не допускає несправедливості, а допускає її той, хто про добрих думає зле. “Любов ... не задумує зла” (1 Кор. 13, 5). “Справедливий, що має в собі всякі думки і полишає суд Богу” (св. Франциск Салезій). Хочеш, щоб інші довіряли тобі, довіряй і ти їм.

Підозріння — не цілком переконливий (чи впевнений) осуд зла без поважної причини. Наприклад, якщо хтось узяв у вас річ, а ви, не знаючи, хто це зробив, подумали на вашого сусіда. Якщо ви думаєте так без поважної причини, то грішите підозрою. Якщо для цього є причина, — гріха немає. Підозра взагалі є малим гріхом.

Зашкодивши комусь словом, маєте цю кривду відшкодувати, оскільки наслідки таких гріхів нерідко болючі й руйнівні: незгода, ненависть і ворожість між людьми.

Людина, яка очорнила ближнього, повинна це очорнення спростувати, навіть зі шкодою для себе. Щоб уникнути цього гріха, керуймося словами Ісуса Христа: “Не судіть, щоб вас не судили; бо яким судом судите, таким і вас будуть судити, і якою мірою міряєте, такою і вам відміряють” (Мт. 7, 1–2).

Один монах, який не відзначався особливою щирістю, перед смертю був дуже веселий. Коли ігумен запитав його, звідки у нього перед смертю така радість, монах відповів: “Я не судив нікого, навіть тих, через яких я мусив терпіти: думаю, отже, що й Бог не буде мене судити”.

Візьмімо це собі за правило!

Несправедлива критика і подання неправдивої інформації

Несправедлива критика, що ображає гідність ближніх через осудження спільноти, є зневагою Божої заповіді. Звісно, можна і треба іноді зробити зауваження, але найкраще це робити під час бесіди з конкретною людиною. Маємо право і на критику, але й вона має бути об'єктивною та індивідуальною, щоб не принизити одну особу перед усіма або звинуватити всіх через помилку однієї особи.

Подання чи нав'язування неправдивої інформації є теж зневагою людської гідності й ображає всю спільноту. Замовчування правди, яка украй потрібна всім, є гріхом. Приклад — замовчування справжніх масштабів трагедії і наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 1986 р. у колишньому СРСР та влаштування першотравневих демонстрацій через тиждень після аварії.

Не є порушенням заповіді не розголошування державних чи особистих таємниць або інформації.

Брехня, наклеп, облуда, лицемірство, підлабузництво

У Святому Письмі Старого Завіту в книзі Приповідок читаємо: “Осоружні Господові уста брехливі” (Прип. 12, 22). Бог є самою Правдою, тому забороняє будь-який фальш — брехню, облуду, лицемірство, підлабузництво.

Брехня має різні назви, зокрема, є “неправда” й “наклеп”. Брехнею грішить той, хто говорить те, що не відповідає правді, намагаючись когось ввести в оману проти свого переконання. Деколи

брехня може бути переконанням брехливої і грішної людини. Брехні припускаємося в таких випадках:

- 1) бажання себе чи інших оборонити або уникнути небезпеки чи шкоди. Таку неправду у власній обороні висловив апостол Петро, який після ув'язнення Христа прийшов на подвір'я первосвященника, щоб довідатися, що сталося з Христом. Коли ж одна і друга служниці й ті, що грілися при вогні, його пізнали як Христового учня, то він тричі під присягою заявляв, що не знає Христа. Через це він потім дуже шкодував і покутував (Мт. 26, 69—75);
- 2) брехнею грішить той, хто припускається їй в жарті, щоб когось розвеселити;
- 3) свідомо говорить неправду, щоб комусь зашкодити. Так до брехні вдався Яків, коли видавав себе за Ісава перед своїм батьком і видурив від нього благословення (Бут. 27).

Св. Іоан Лівичник різко осуджує будь-яку брехню чи наклеп. “Наклеп, — каже він, — це дитина ненависті, делікатна, але погана недуга. Це скрита невідчутна п'явка, що забирає і висушує кров любові... Судити інших — це безсоромне привласнювання Божих прав. Засуджувати інших — це руйнувати власну душу. Не засуджуй, хоч би ти бачив власними очима, бо вони часто зводять” (Слово 10).

Наклеп — приписування ближньому не властивих йому вад. Неправда — це гріх язиком, а облуда (лицемірство) — це гріх ділом. Лицемірить той, хто гарними словами або справами намагається приховати перед іншими свої злі наміри.

Цар Ірод казав до трьох мудреців: “Коли знайдете дитячко, повідоміть мене, щоб і я пішов поклонитися йому” (Мт. 2, 8). А в душі однак думав собі: “Коли довідаюся, де є те дитя, скажу його вбити”.

Лицемірами є також люди, що вдають із себе дуже побожних, а насправді є безбожними й аморальними. Їх називають “облудними”.

Ісус Христос порівнює лицемірів з побіленими гробами, які зовні гарні, а всередині повні мертвих кісток і всякої нечистоти. У Нагірній проповіді Господь наголошує, що не слід чинити так, як лицеміри:

“Отож, коли даєш милостиню, не труби перед собою, як роблять лицеміри по синагогах та вулицях, щоб їх хвалили люди” (Мт. 6, 2).

“А коли молитесь, не будьте як ті лицеміри, що люблять на видноті молитися по синагогах та на перехрестях, щоб показатися людям. Істинно кажу вам: “Вони вже мають свою нагороду” (Мт. 6, 5).

“Коли ж ви постите, не будьте сумні, як лицеміри: бо вони ви-снажують своє обличчя, щоб було видно людям, мовляв, вони по-стять. Істинно кажу вам: вони вже мають свою нагороду... Ти ж, коли постиш, намасти свою голову й умий своє обличчя, щоб не показати людям, що ти постиш, але Отцеві твому, що перебуває в тайні; і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі” (Мт. 6, 16–18). Таким чином, лицеміри — це люди, які в серці мають одне, а перед людьми показують інше. Тому не ховаймо свого обличчя! І стараймося ніколи не зневажати інших людей. Адже зневага є несправедливим порушенням честі ближнього, людської гідності.

При обмові знеславлюють людину позаочі, а при зневазі порушують честь у її присутності. Різновидом зневаги є некоректна критика. Грішать цим люди, які, не знаючи усіх справ чи обставин, гостро засуджують тих, хто з ними живе чи працює, або обмовляють церковну чи цивільну владу. Нарікаючи, вони руйнують довіру до інших, сіють незгоду.

У Старому Завіті, в Книзі Сираха, читаємо: “Язык обмовника розхитав численних, ганявши їх від народу до народу; він зруйнував міста премогутні й розвалив будинки вельмож”. “Хто на нього зважає — не знайде спокою, не зазнає життя тихо-мирного. Удар батогом залишає смугу — удар язиком ламає кістки” (Сирах. 28, 14–17).

Отже, говорити неправду — означає суперечити закону природи і меті, задля якої Бог дав нам дар мовлення, зловживання цим Божим даром.

Хто говорить неправду, той уподібнюється до злого духа, бо його Христос називає батьком брехні. “А був він, — каже Христос, — душоубець від початку, і правди не тримався, бо правди нема в ньому”.

Підлабузництвом грішить той, хто надмірно хвалить когось за-для власної користі й отже, зважає себе і ближніх.

Прийняття людської гідності.

Обов'язок виправити заподіяну кривду ближньому

Святі Отці кажуть, що без гріхів язика було б на одну третину менше гріхів на світі.

Гріхів язика можна уникнути, якщо бути обережним у розмові, коли у розмовах, які ображають добре ім'я ближнього, захищати й

не допустити його знеславлення, а тим паче — поширювати такі розмови.

Блаженний Августин говорив, що проти гріхів язика найкращим засобом є мовчання. Хто вміє мовчати, той мудрий у розмові. Грецькі філософи наказували своїм учням мовчати тривалий період: таким способом вони мали навчитися говорити розумно.

Слід згадати ще й таке повчання блаженного Августина: “Як вибираєш собі страви, які хочеш їсти, так добирай також слів, які маєш сказати”. Однак перш ніж осуджувати ближніх, треба поглянути на свої провини та гріхи. Адже всім нам каже Ісус Христос: “Чого ти дивишся на скалку в оці брата твого? Колоди ж у власнім оці ти не добачаєш. Або як можеш своєму братові сказати: “Дай, хай вийму скалку в тебе з ока, а он же колода в твоїм оці? Лицеміре! Вийми спершу із свого ока колоду, і тоді побачиш, як вийняти з ока брата твого скалку” (Мт. 7, 3–5).

Розглянута вище заповідь стоїть в обороні гідності людської особи тут, на землі, щоб людина могла достойно прославляти Бога своїм життям і гідно життя укладати. У житті ми зустрічаємо й тих, хто зводить наклепи на людину. Через наклепи загинуло чимало людей.

Через те, що одні люди руйнували щастя інших, зневажали, знищували своїх суперників, зводили наклепи на своїх ближніх, у світ прийшло багато зла. Колись наклепи, несправедливі осуди сипалися на Ісуса Христа. Нині не треба зброї, щоб знищити авторитет людини — достатньо несправедливого, брехливого слова. І тоді людина стає жертвою, невинно засудженою на зневагу.

Хто говорить зле про іншу людину, той говорить зле про Господа Бога. Бо кожна людина — це образ і подоба Божа.

Кожна людина тут, на землі, є місцем Божої присутності. Своїм життям, своєю поведінкою, своїми ділами, якщо вони добрі, гідні та святі, своєю молитвою, усім своїм єством вона віддзеркалює і виявляє Творця. Говорити неправду на іншу людину, кривдити і нищити її своїм язиком — означає зневажати Самого Творця на Небі. Тому ця заповідь, яка береже гідність людської особи, гідність усього суспільства, вимагає також виправити заподіяну ближньому кривду. Його слід перепросити, а якщо це неможливо, то обов'язково слід відбутися покаєння.

Запитання і завдання

1. Розкрийте сутність знеславлення.
2. Яка головна причина людської обмови?
3. Наведіть приклад з Біблії, де описано випадки очорнення.
4. Від чого залежить тяжкість гріхів обмови?
5. У чому відмінність осуду і сіяння незгоди?
6. Що таке підозріння? Наведіть приклади.
7. Чи завжди слід говорити правду?
8. Продовжіть речення: “Осоружні Господові уста...” (Прип. 12, 22). Прокоментуйте їх.
9. Яка відмінність між брехнею і лицемірством?
10. Вивчіть напам'ять слова Христові (Мт. 7, 3).
11. Як виправити заподіяну ближньому кривду?

5.13. “Не пожадай жінки ближнього свого. Не пожадай того, що є власністю ближнього свого” (Вих. 20, 17)

У цих заповідях приховано пояснення, чому треба зберігати попередні заповіді. Коли людина задоволена тим, що має, то не багатиме чужого. Початком і джерелом усякого зла є пожадливість (Як. 1, 14–15; 1 Тим. 6, 10). Заповіді “Не пожадай жінки ближнього свого. Не пожадай того, що є власністю ближнього свого” торкаються внутрішнього світу людини і завершують Декалог. Вони є перехідними між Старим і Новим Заветом. Ними Господь не лише стримує людей від пожадань, а й виявляє безкінечне милосердя до них, бо застерігає їх, щоб вони не нашкодили собі своїми пожаданнями. Бог у цих заповідях наголошує на внутрішні спонуки душі, вимагаючи від людей правдивої чистоти й невинності душі. Він забороняє жадібність, оскільки вона спонукає до посягання на речі іншої людини. Ці заповіді стоять на сторожі бажань серця, застерігають від заздрості. Через них відбувається перехід до Нового Завету, до етики блаженств Христових.

Заповідь “Не пожадай жінки ближнього свого” (Вих. 20, 17) застерігає від внутрішнього гріха як наміру, а також від нечистих бажань і думок. Вона забороняє все, що може образити нашу або

чийсь невинність безсоромними думками, поглядами, бажаннями, навіть і не вчиненими. Кожен має плекати чистоту душі й тіла. Думками супроти цієї заповіді грішить той, хто веде непристойні балачки, жартує двозначно, захоплюється непристойними малюнками, порнографією. Дівчата й жінки грішать, якщо носять нескромний одяг.

Господь заповідає: “Не пожадай”, тобто не прагни у своєму серці нечистих діл, не думай про них, бо вони пустять коріння, зроблять тебе своїм невільником. І настане мить, коли забракне сил, людина піде манівцями, не залишиться в її житті нічого святого. Вона не розумітиме, хто вона, куди йде, для чого живе, вона збайдужіє до себе.

Треба боротися з тим, що руйнує коріння людського життя, основою якого є родина. Бог дав нам закони, щоб стали вони основою щастя нашого мирського життя і щастя наших родин. Щаслива сім'я та, в якій чоловік і дружина вірні одне одному, панує взаємна довіра і на довірі будують вони своє спільне подружнє життя. Щасливі діти, батьки яких живуть чистим життям і ніколи не зраджують своїх обітниць. Такі родини є запорукою щасливого майбутнього. Апостол Павло радить всім: “Духом ходіте, і тіла пожадливістьей не будете чинити, бо тіло пожадає проти духа, а дух пожадає проти тіла” (Гал. 5, 16–17).

Божа Заповідь “Не пожадай того, що є власністю ближнього свого” (Вих. 20, 17) застерігає від пожадання чужого добра і заздрості. Заздрість — прагнення блага, яке належить іншому. Це прагнення здебільшого пов'язане з негативним, злостивим ставленням до особи, якій належить це благо. Заздрять усьому майну, становищу, популярності, красі чи навіть моральним чеснотам і духовним дарам.

Однак головним об'єктом заздрості є не саме благо, а особа, яка ним володіє. Того, хто заздрить, дратує сам факт, що хтось інший виявився в чомусь успішнішим за нього. Він не може змиритися з тим, що хтось випередив його, що комусь дісталось більше, ніж йому.

Джерело заздрості — не так пожадливість, як гордість людини, яка не може стерпіти, аби будь-що було вище від неї.

Часом заздрість не вимагає навіть щось здобувати, її цілком достатньо того, щоб втратив той, інший, і задля цього вона може бути готова на жертви і злобу.

Заздрість є ворогом передусім того, хто її піддається, але вона може бути й джерелом нещастя для інших. У заздрості зазвичай

соромно зізнатися навіть самому собі. Заздрячи, люди нерідко виправдовують це справедливістю, боротьбою за справедливість і об'єктивність.

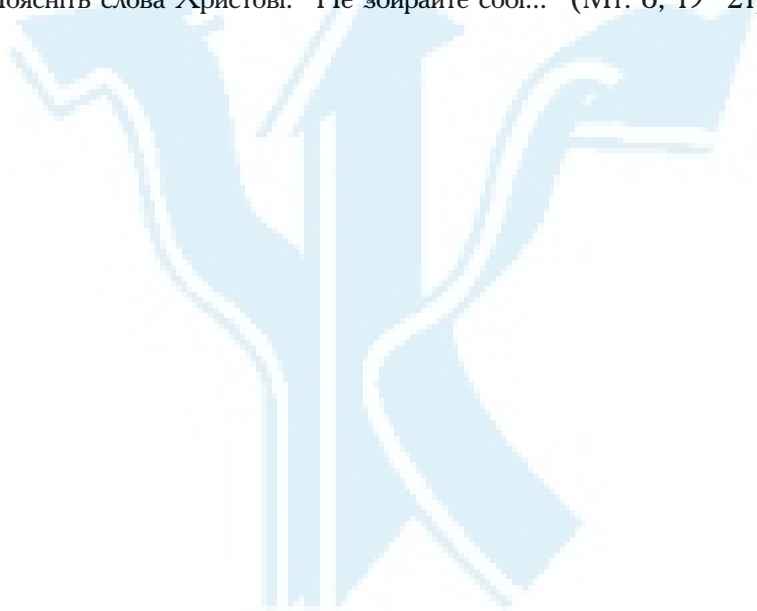
У такому випадку важливі критерії: якщо наше прагнення до справедливості пов'язане з негативним ставленням до того, хто, на нашу думку, чинить несправедливість, це може бути наша заздрість. Заздрість може бути в наших душах настільки витонченою, що її можна й не помітити. В народі кажуть ще про “білу” заздрість, в якій охоче зізнаються. Насправді йдеться про інше: люди хочуть сказати, що їм подобається, наприклад, якась риса характеру особи, її успіхи чи щастя, що вони раді за неї й хотіли б і самі досягнути цього. Тут немає елементів справжньої заздрості, а навпаки, є доброзичливість і радість (а не злоба, презирство і ненависть).

Часом заздрість буває випадковою і більш-менш скороминучою, якщо людина протиставляє їй свою волю. Однак, якщо заздрість впустити у своє серце і почати до неї прислухатися, то, як і будь-яка пристрасть, вона перетворюється на тирана, що постійно вимагає виконання своїх вказівок і нових жертв. Коли заздрість опановує особу, вона неспроможна правильно сприймати світ, любити й радіти. Заздрість засліплює, потребує задоволення своїх вимог, нерідко будь-якою ціною. Якщо їй піти на поступки, вона прийде знову, скеровуючи свої вказівки вже до чогось іншого. Існує й колективна заздрість — її жертвами стають суспільні верстви і навіть народи. Вона відіграла велику роль у Французькій революції 1789—1794 рр., подіях після Жовтневого перевороту в Росії та інших державах колишнього СРСР. Ті, що прагнуть соціальних потрясінь і влади, легко використовують колективну заздрість, і як наслідок — кровопролиття, грабунки, руйнування. Як боротись із заздрістю?

Передусім слід позбутися глибоко вкоріненої звички порівнювати себе, свій добробут, становище, блага з тим, що мають інші. У сучасному суспільстві величезного значення надають “успішності” особи, люди кидаються в гонитву за успіхом, і кожен озирається, чи була, хтось не обігнав його, водночас намагаючись обігнати тих, хто попереду. В такій ситуації дуже легко стати заздрісним, зокрема тим, хто слабший. Перемогти ж у такому марафоні неможливо, бо завжди знайдеться хтось більш “успішний”. Найкращий вихід — поміркованість у досягненні успіхів, яка дає розважливе розуміння унікальності свого покликання в житті, своєї ролі в суспільстві і справжнє почуття радості життя.

Запитання і завдання

1. Прокоментуйте слова апостола Якова про пожадливість (Як. 1, 14–15).
2. Якими гріхами порушується чистота душі й тіла?
3. Розкрийте суть поняття “зздрість”. Проаналізуйте причини її виникнення.
4. Поміркуйте, як плекати поміркованість.
5. Поясніть слова Христові: “Не збирайте собі...” (Мт. 6, 19–21).

МАУП

Розділ 6
Євангельський
одкровенний
закон

Євангельським моральним законом є істини і правила, які сповістив нам Господь Ісус Христос і які проповідували всьому світові Його апостоли.

Сутність цього закону Господь втілює у двох заповідях:

- 1) у заповіді про самовідречення: “Хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе, і візьме хрест свій, і йде за Мною” (Мк. 8, 34);
- 2) у заповіді про любов до Бога і ближнього: “Люби Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумінням твоїм; це перша і найбільша заповідь; друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе; на цих двох заповідях утверджується весь закон і пророки” (Мт. 22, 37–40).

Мета першої заповіді — викорінення з душі людини зародку всякого гріха — гордості та самолюбства, які є головною причиною всіх інших гріхів.

Мета другої заповіді — замість попереднього гріховного життя, замість гордості та самолюбства закорінення в людській душі паростка нового, святого життя для її духовного зростання, аж до уподібнення Богові. “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” (Мт. 5, 48), — закликає кожну людину Спаситель Ісус Христос.

6.1. Відмінності між законами Євангельським і Старозавітним

Про зв'язок між законом новозавітним, Євангельським і законом Мойсеєвим, старозавітним говорить Сам Господь Ісус Христос: “Не думайте, що Я прийшов порушити закон або пророків: не порушити прийшов Я, а здійснити” (Мт. 5, 17). Тобто Він прийшов не скасувати закон Мойсеїв, який став підґрунтям закону нового, Євангельського, а “здійснити”, удосконалити його і доповнити тим, чого у ньому бракує.

Ісус Христос будував Своє вчення на основі, закладених раніше стародавніми пророками. Тому Він і підтверджує дійсність і потребу старозавітних заповідей як незмінного керівництва у моральному житті та необхідний засіб спасіння. “Якщо ж хочеш увійти в життя вічне, дотримуй заповідей... Не вбивай, не перелюбствуй, не кради, не лжесвідчи, шануй батька й матір; і люби ближнього тво-

го, як самого себе” (Мт. 19, 17–19), — говорив Ісус Христос юнакові.

І все-таки закон, даний Ісусом Христом, набагато досконаліший, вищий від закону Мойсеєвого. У чому ж полягає їх відмінність?

1. Мойсеїв закон — це закон зовнішній, закон букви і рабства. Він вимагав слухняності, але впорядковував переважно тільки зовнішню поведінку людини. А Спаситель хоче від людини не лише зовнішнього, видимого дотримання закону, а передусім чистоти внутрішніх роздумів, морального настрою і душевної прихильності.

Євангельський закон забороняє не тільки вбивство, а й гнів і навіть погане слово про ближнього: “Ви чули, що сказано древнім: не вбивай, а хто уб’є, підлягає суду (Вих. 20, 13). А Я кажу вам, що всякий, хто гнівається на брата свого даремно, підлягає суду; а хто скаже на брата свого: “Рака”, — підлягає синедріону, а хто скаже: “Потвора”, — підлягає вогню пекельному” (Мт. 5, 21–22), — наголошує Христос.

Закон, даний Ісусом Христом, забороняє перелюб, і навіть блудні роздуми: “Ви чули, що сказано древнім: не перелобствуй (Вих. 20, 14). А Я кажу вам, що всякий, хто дивиться на жінку з похиттю, вже вчинив перелюб з нею в серці своєму” (Мт. 5, 27–28).

Більше того, Євангельський закон не лише забороняє помсту — він заповідає любити ворогів своїх. Христос говорить: “Ви чули, що сказано: око за око і зуб за зуб (Вих. 21, 24). А Я кажу вам: не протився злому. Але хто вдарить тебе в праву щоку, підстав йому і другу; і хто захоче судитися з тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг; і хто примусить тебе йти з ним одне поприще, йди з ним два” (Мт. 5, 38–41).

Отже, Євангельський закон спрямований більшою мірою на внутрішні, моральні почуття людини, ніж на її зовнішній моральний склад.

2. У Новому Завіті цілком іншими ніж у Старому Завіті є спонування людини до виконання вимог морального закону. Тут вони більш високі й чисті. Старозавітний закон спонукав людину до виконання його вимог через обіцянку земних, чуттєвих, але тимчасових благ. Новозавітний закон вказує людині на блага небесні й вічні. Тому він спонукає людину шукати передусім Царство Боже і правду його (Мт. 6, 33). Св. Іоан Золотоуст говорить: “Тут обіцяється не земля, яка тече молоком і медом, не поважна старість,

не хліб і вино, не отари овець та волів, але небо і блага небесні, — усиновлення, братство з Єдинокорним, співучасть у спадщині, в славі і царювання та інші численні нагороди” (2, т. 3, с. 76).

Другим засобом спонування старозавітної людини до виконання вимог морального закону був страх покарання. Мойсеїв закон за порушення майже кожної заповіді погрожував смертю. Євангельський закон спонукає людину до моральності любов'ю. “Якщо любите Мене, — говорить Ісус Христос, — то додержуйтесь Моїх заповідей... Хто має заповіді Мої і дотримується їх, той любить Мене; а хто любить Мене, той улюбленим буде Отцем Моїм; і Я полюблю його і з'явлюся йому Сам... Хто любить Мене, той слово Моє держатиме; і Отець Мій полюбить його, і Ми прийдемо до нього і оселю сотворимо у нього” (Ін. 14, 15. 21. 23).

3. Господь Ісус Христос не лише сповістив людям новозавітний закон, а й дав їм силу, щоб цей закон виконувати. Мойсеїв закон був немічним і безсилим — він вказував людині на її гріховність, але не давав сили і засобів позбутися її. Євангельський закон сам є силою Божою, необхідною для спасіння кожної віруючої людини.

Для новозавітної людини виконання цього закону полегшується силою святих таїнств, які вона отримує у Христовій Церкві, а також живим досконалим прикладом земного життя Ісуса Христа. Тому Євангельський закон називають ще законом волі та всиновлення.

Щоправда, Спаситель Ісус Христос не приніс людям на землі нових скрижалей (таблиць) із новими заповідями, формально не дав замість старозавітного віровчення нового морального кодексу. Та все ж Він явився на землі як Законодавець, Який заснував Своє нове Царство. Не скасовуючи стародавній моральний закон, Христос тому й не повторює його заповідей. Він лише переносить їх із кам'яних матеріальних скрижалей на скрижалі людських сердець, а це надає такої повноти, висоти й сили, якої не могло дати старозавітне законодавство.

Ісус Христос як Законодавець Нового Завіту не говорить, що має або чого не повинна робити людина. Він говорить про те, якою вона повинна бути у своїх думках, бажаннях, почуттях. Більше того, Христос не лише у всій повноті й глибині розкрив принципи й духовність одкровенного закону, а й Сам найдосконаліше сповняв його.

Євангельський закон найбільш конкретно і докладно розкривається в церковних заповідях, або законах. Церковні заповіді —

це ті самі вимоги закону Христового. Лише тут вони конкретніше розкриваються стосовно життя членів Христової Церкви. До цих законів належать, наприклад, церковні правила про молитву, пости, сповідь, причастя Святих Тайн тощо. Дотримуватися й виконувати їх повинен кожен член Христової Церкви з огляду на слова Самого Спасителя: "...якщо ж і Церкви не послухає (брат твій), то нехай він буде тобі, як язичник і митар" (Мт. 18, 17).

Крім церковних законів, у людському суспільстві існують і закони цивільні. Кожна людина повинна дотримуватися і виконувати їх, пам'ятаючи слова апостола Павла: "Усяка душа нехай підкоряється вищій владі, бо немає влади не від Бога; існуючі ж власті поставлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться Божому повелінню" (Рим. 13, 1–2).

Однак обов'язковість цивільних законів для кожного християнина обумовлюється їхньою відповідністю релігійно-моральному вченню Ісуса Христа та Його Церкви. Як може, наприклад, християнин виконати наказ влади нищити хрести, руйнувати храми тощо?

Євангельські Заповіді блаженства

До десяти Заповідей, даних Господом у Старому Завіті через Мойсея, Ісус Христос додає ще дев'ять, які ми називаємо Заповідями блаженства. У них Спаситель змальовує образ і спосіб життя тих, хто піде за Ним. Не відкидаючи того, що було дано в Старому Завіті, а навпаки, розширюючи і підносячи зміст стародавніх заповідей, Христос водночас вказує людині шлях до ідеальної досконалості.

Св. Іоан Золотоуст зауважує, що Ісус Христос у Своїй Нагірній проповіді дає нам заповіді, які стоять вище від стародавніх, ними Він прокладає для нас шлях до святого і небесного способу життя.

Основні особливості Євангельського вчення про блаженство, про щастя полягають у тому, що:

- 1) у повчанні про блаженство Ісус Христос змальовує ідеал такого морального життя, пропонує такі моральні правила, завдяки яким має впорядковуватися внутрішнє життя людини. Зовнішнім її життям та діяльністю має керувати її внутрішній духовний настрій;
- 2) моральні вимоги, що подаються у розмові про блаженство, не є чимось стороннім, не властивим людині. Навпаки, вони є

потребою самої моральної природи людини, яка щиро прагне до морального життя і безкінечного морального вдосконалення. Виконуючи ці вимоги, вона задовольняє основні потреби моральної природи своєї душі і дає їй справжнє блаженство, справжнє внутрішнє щастя;

- 3) моральні вимоги у повчаннях про блаженство подаються в суворій послідовності: людина від легких подвигів поступово підноситься до важчих. Кожен наступний подвиг є природним результатом попереднього. Таким чином, усе повчання про блаженства, будучи ніби шаблями християнських чеснот, змальовує перед людиною шлях поступового досягнення вищої моральної досконалості;
- 4) зовнішня форма повчання є скоріше умовною, ніж категоричною. Людині надається цілковита воля вибору. Христос не говорить: “Будьте убогі духом!.. Будьте плачучими!.. Будьте спраглими!..” Він тільки повчає людину, заповідаючи їй: “Блаженні убогі духом, бо їх є Царство Небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони втішаться...” (Мт. 5, 3–4).

Внутрішній зв'язок між Заповідями блаженства

Початковою чеснотою, з якої починає Спаситель Ісус Христос, є духовна убогість — смиренне усвідомлення людиною відсутності в ній морального добра. Така людина переконана, що ще нічого доброго не зробила, що в ній немає задатків добра. Прикладом духовної убогості може слугувати євангельський митар, який смиренно визнає свою негідність і гріховність. Але саме для таких Господь обіцяє велике багатство — Царство Боже.

Усвідомлення людиною того, що вона недостатньо добра, можливо, викликає у неї гірке почуття незадоволення собою та внутрішнього жалю. Ці почуття, поступово наростаючи, можуть спричинити внутрішній плач над своєю духовною убогістю, який спонукає людину до повного розкаяння, осудження своєї минулої гріховності і вселяє непохитну рішучість виправитися, цілком змінити своє життя, наповнити його духовністю.

Результатом усвідомлення людиною своїх вад є відчуття душевного жалю, смиренне й лагідне ставлення до інших людей. Вона усвідомлює, що подібні вади можуть мати і вони. Отже, смиренність,

лагідність — душевна прихильність, вибачливість у всьому, відсутність будь-яких образ, співчуття до вад інших людей і щире бажання їх виправити — випливають з двох попередніх чеснот. І за це Господь обіцяє не лише майбутні небесні нагороди, а й нагороду тут, у земному житті — “вони успадкують землю” (Мт. 5, 5).

Тілесна убогість завжди супроводжується тілесним голодом, бажанням втамувати голод і спрагу. Так само й духовну убогість супроводжують духовний голод і спрага, бажання духовно наситити і напоїти свою душу, задовольнити її духовні запити.

Людина, якій неодноразово доводилося пережити і голод, і спрагу, співчуває в цьому іншим людям і намагається їм допомогти. Вона стає милосердною до всіх людей як у тілесному, так і в духовному аспектах. Чистота серця — це відсутність у душі людини, в її серці злих думок, почуттів, пождань, намірів. Цього можна досягнути лише в результаті наполегливої роботи над собою. Про таких людей св. Іоан Золотоуст говорить, що чисті серцем — це ті, хто досяг абсолютної чесноти. Однак для цього треба пережити і духовну убогість, і внутрішній душевний плач, і утвердитися в щирій лагідності та відчуті духовний голод і спрагу, і жити в постійній благодійності. Тільки тоді чистими очима свого серця людина може бачити Бога.

Чистота серця спонукає людину до пошуку такої ж чистоти і в інших людях. Тому коли між людьми порушуються щирі взаємини і сіється ворожнеча, людина з чистим серцем намагається відновити попередню миролюбність і забути про ворожнечу. Отже, миротворчість є природним наслідком серцевої чистоти, яка піднімає людину на значно вищій щабель досконалості та блаженства — вона стає сином, дочкою Божою.

Головною причиною ворожнечі між людьми є порушення і спотворення правди. Тому справжні миротворці намагаються через утвердження правди відновити попередні мирні взаємини. А для цього треба мати щирю любов до правди, настирливість, мужність її відстоювати, і водночас бути готовим терпіти за неї переслідування. Живий приклад цього показали Іоан Предтеча і Спаситель Ісус Христос.

Справа миротворчості буде успішною лише тоді, коли вона ґрунтуватиметься не на простій людській мінливій і зрадливій правді, а на правді вічній, Правді Божій. Такою правдою є Сам Господь Ісус

Христос. Це Він підтвердив словами: “Я є дорога, і правда, і життя” (Ін. 14, 6). Але як не могли наставники єврейського богообраного народу пізнати найвищу правду, принесену Христом, так не всі можуть сприймати правду, яку несуть світові Його послідовники. Про це Спаситель говорить: “Якщо би ви були від світу цього, то світ любив би своє; а як ви не від світу, а Я вибрав вас, тому ненавидить вас світ” (Ін. 15, 19).

Тому лише той хто заради миру, правди Божої, Христа може з радістю зносити й терпіти ганьбу, переслідування, лихослів'я, наклепи цього світу, досягне найвищої моральної досконалості, а отже, отримає й найвищу нагороду на небесах.

Таким чином, Заповіді блаженства, дані Ісусом Христом у Його Нагірній проповіді, є для християнина тією дорогою, якою він повинен підніматися до найвищої моральної досконалості задля осягнення найвищого духовного блаженства.

Євангельські ради

У християнському моральному вченні є згадка про Євангельські ради. Католицькі богослови віддають їм перевагу перед заповідями Божими. Для прикладу наводиться розмова Ісуса Христа з багатим юнаком, у якій Спаситель розрізняє два шляхи, що ведуть людину до блаженства. Перший — виконання заповідей Божих — є необхідним для кожної людини. Другий — шлях до вищої досконалості, за який обіцяно вищу нагороду на небесах.

У Святому Письмі є чимало повчань, звернених до різних людей, які перебували в особливих життєвих умовах. Зокрема, наведено вище звернення Спасителя до багатого юнака з порадою продати своє майно й роздати гроші бідним; такою є порада апостола Павла коринфським християнам залишатися безшлюбними. Але ці поради аж ніяк не можна назвати закликком до чогось особливого, вищого, надзвичайного, що перевершує норму обов'язкового для всіх закону.

Для кожного християнина ідеалом моральної досконалості є слова Спасителя: “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” (Мт. 5, 48). Цей ідеал є настільки високим, що людина може лише більшою чи меншою мірою наблизитися до нього, але ніколи не зможе його досягнути. Тому, виконуючи вимоги закону, християнин не робить нічого такого, що перевершувало б його

обов'язки. Цю істину підтверджує Христос словами: “Коли виконаєте все, що вам наказувалося, кажіть: ми раби нікчемні; бо зробили те, що повинні були зробити” (Лк. 17, 10).

Отже, щодо моральної поведінки не можна сказати, що одна людина діяла належним чином, а інша — аж понад належне. У моральному законі все і необхідне, і важливе, і обов'язкове. А коли все те, що веде людину до морального удосконалення, є для неї обов'язковим законом, в якому виражена воля Бога, то і Євангельські ради є тими ж заповідями Божими, обов'язковими для всіх людей, що перебувають у певних умовах. Євангельські ради — це умовний закон, виконувати який людина обов'язково повинна тоді, коли знаходиться у певному душевному стані, наприклад, виявляє пристрасть до земного багатства, до земних тимчасових задоволень і т. ін.

Багатий юнак каже Христові, що він дотримується всього закону, але внутрішньо усвідомлює: того, що він зробив, замало для отримання Царства Небесного. Тому Господь говорить йому: “Коли хочеш бути досконалим, піди, продай добро твоє і роздай убогим; і матимеш скарб на небесах; і приходиь та йди слідом за Мною” (Мт. 19, 21).

Як розуміти ці слова Спасителя — як пораду, чи як заповідь? Тільки як заповідь. Це випливає з того, що невиконання юнаком повеління Христового призвело до позбавлення його Царства Божого.

Отже, у словах Ісуса Христа до багатого юнака слід вбачати вимогу звичайного морального закону для тих, хто зовнішньо виконує вимоги закону Божого, але внутрішньо, серцем своїм, душею ближчий до земного багатства, ніж до Бога.

Так само й порада апостола Павла коринфським християнам щодо безшлюбності не є чимось надзвичайним для людей, які шукають найвищої моральної досконалості. Це звичайна вимога волі Божої до тих, хто перебуває в таких життєвих ситуаціях, в яких подружнє життя може стати перепорою для досягнення ними вічного життя в Царстві Божому.

Спонування до виконання умов морального закону

Вільній волі людини, що виявляється в її певних діях, завжди передують певні мотиви, спонування. Святе Письмо подає людині чимало різних мотивів для дотримання нею морального закону. Але в цілому їх можна поділити на два основні види:

- 1) ті, що випливають із поняття про самий закон та його Законодавця;
- 2) ті, що випливають із наслідків виконання чи невиконання цього закону.

Мотиви першого виду вищі й важливіші. Моральний закон є вираженням волі Того, Кому всі зобов'язані своїм буттям і життям. Тому кожна людина має усвідомлювати, що її найпершим і святим обов'язком є дотримання волі Того, Хто для неї є і Творцем, і Провідником, і Відкупителем, і Спасителем. Крім того, ми повинні виконувати моральний закон тому, що цього хоче від нас Сам Бог. Саме на це вказують і Христові апостоли, неодноразово повторюючи: “Така є воля Божа...” (1 Петр. 2, 15).

Бог для нас є Відкупителем, Спасителем і Освятителем, Який через Свою безмежну любов, ціною Своїх страждань і Своєї Крові відкупив нас від гріха та його страшних наслідків. З огляду на це саме усвідомлення цієї найвищої та незаперечної істини з одночасним почуттям безмежної вдячності та любові до Нього має спонукати нас до найдосконалішого дотримання Його закону. “Якщо любите Мене, — говорить Христос, — то додержуйтесь Моїх заповідей” (Ін. 14, 15). На цьому наголошує і апостол Павло: “Ви куплені дорогою ціною. Отже, прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі” (1 Кор. 6, 20).

Виникнувши у Самий закон, неважко переконатися, що він є святий, досконалий і відповідний природі людини. Сам Спаситель говорить нам: “Ярмо Моє добре, і тягар Мій легкий” (Мт. 11, 30). А це також повинно спонукати людину до виконання вимог Божого закону.

Мотиви другого виду, що випливають із наслідків виконання чи невиконання вимог закону, є другорядними. Але це не применшує їхньої цінності. Тут все ж таки на першому місці має бути надія на вічне блаженство. А вічним найвищим блаженством, як учить Святе Письмо, є єднання людини з Богом.

Усвідомлення блаженства, що має виявитись у найвищій його формі — у єднанні з Богом, — доступне людям, які піднялися на найвищий щабель моральності. Переважно мотиви, що спонукають людину до виконання закону, зводяться до простого очікування вічної нагороди на небесах. Однак і в такому вигляді вони не втрачають своєї моральної цінності, оскільки ґрунтуються на щирому бажанні досягнути Царство Боже.

Крім вічних нагород, що очікують людину в житті майбутньому, Святе Письмо вказує і на нагороди в теперішньому земному житті для тих, хто виконує вимоги закону. Це також має спонукати до виконання закону Божого. Наприклад, заповідаючи людині шанобливо ставитися до своїх батьків, Господь говорить: “Шануй свого батька та матір, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі” (Вих. 20, 12). Апостол Павло, спонукаючи християн до побожності, зазначає: “Всяке творіння Боже добре, і ніщо не погане, коли приймається з подякою” (1 Тим. 4, 4).

Спонування, що ґрунтуються винятково на страхові перед тимчасовими чи вічними карами, є зворотним боком перелічених вище спонукань.

Страх буває різний. Є страх рабський — перед покаранням, побиттям, який не має моральної цінності. Є страх слуги, заробітчанина — втратити винагороду, втратити свій достаток. Він також немає жодної цінності, тому що в ньому відсутня любов, а є тільки турбота про власну вигоду.

Але є страх синівський — страх своєю негідною поведінкою, гріховністю образити люблячого Отця Небесного, втратити Його милосердя і любов. Такий страх не принижує християнські моральні чесноти, а навпаки, підносить їх. Що більше людина утверджується в такому страху, то більше вона утверджується в любові до Бога, а водночас і до своїх ближніх. Тому й говорить премудрий Соломон: “Страх Господній — криниця життя... Страх Господній — навчання премудрості” (Пр. 14, 27; 15, 30).

Головний принцип християнської моралі

Моральне життя людини є надзвичайно складним і різноманітним. Передбачити всі її можливі моральні дії, наперед визначити вчинки людини в різних життєвих ситуаціях неможливо. Деякі богослови-моралісти, переважно католики, намагаються регламентувати кожен мить людського життя, складаючи для цього трактати моральних законів, подібних до цивільних законодавчих кодексів. Однак це суперечить самій гідності християнина, який звільнився від старозавітного опікунства закону. Крім того, воно практично нездійсненне, оскільки неможливо тримати в пам'яті безліч різних моральних приписів.

З огляду на це постає необхідність виділення основного принципу християнської моральності, який охоплював би всі закони і був

надійним керівництвом на всі випадки життя. Таким принципом є жертвна любов до Бога і ближнього. На нього вказує Ісус Христос Своєю відповіддю на запитання одного законника, яка заповідь у законі є найбільшою. “Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумінням твоїм, — говорить Господь, — це перша й найбільша заповідь; друга ж подібна до неї: люби ближнього твого, як самого себе; на цих двох заповідях утверджується весь закон і пророки” (Мт. 22, 37–40).

Апостоли називають любов “царським законом” (Як. 3, 8); “любов є виконання закону” (Рим. 13, 10). Особливо на заповіді любові наголошує апостол євангеліст Іоан Богослов: “Ми пізнали любов, що має до нас Бог, і увірували в неї. Бог є любов, і перебуваючий у любові перебуває в Бозі, і Бог у ньому” (1 Ін. 4, 16). Св. Іоан Золотоуст говорить: “У заповідях любові скорочено поміщено весь обсяг заповідей, так що початком і кінцем усіх чеснот є любов” (2, т. 7, с. 135).

Але чому саме в любові (а не, наприклад, в егоїзмі, такому притаманному для людської природи) ми повинні вбачати основну заповіть морального життя? Передусім тому, що егоїзм є противним для Божого образу, який закладено Творцем у нашу природу. Егоїзм — заповіть гріха, головна причина противлення Богові та зневаги до ближніх.

Про те, наскільки природною є для людини любов, наскільки вона необхідна і всеосяжна в людському житті, свідчать хоча б такі життєві факти. Як тільки дитя з'являється на світ, його огортає така сильна материнська любов, що Сам Господь порівнює Свою любов до людського роду з любов'ю матері до свого дитяти. А дитя, маючи любов матері, само вчиться любити.

Любов притаманна людині не лише на початковій стадії життя. Вона супроводжує її впродовж усього життя. Займається людина наукою, мистецтвом, працює в лікарні, у школі, в університеті, на землі, на заводі — вона повинна любити свою працю. Її успіхи в житті та діяльності зумовлені любов'ю до праці, до свого поклонання, співробітників, до свого народу.

Так само і в моральному житті. Моральність, добродійність, благодійність закорінені в любові. Св. Іоан Золотоуст пише: “Зі всіх Його (Божих) заповідей найважливіша заповідь: полюби Господа, Бога твого, а також ближнього твого, як самого себе” (2, т. 7, с. 719).

Чим є любов за своєю сутністю? Любов — відчуття найвищого блаженства, щастя через духовне єднання однієї особистості з іншою: життя одного ніби переливається в життя іншого. У такому стані людина відчуває іншу особистість, як саму себе. Людина, яка по-справжньому любить Бога, відчуває, що Бог перебуває в ній, а вона — у Ньому. “Вже не я живу, а живе в мені Христос” (Гал. 2, 20), — засвідчує свою любов до Бога апостол Павло. Такою ж має бути справжня, щира любов людини до ближніх. Саме до такої любові закликає апостол Павло: “Благаю вас поводитися згідно зі званням, до якого ви покликані, з усякою смиренномудрістю й лагідністю та довготерпінням, терплячи один одного любов’ю, прагнучи зберегти єдність духу в союзі миру” (Еф. 4, 1–3).

Такою є любов Божа до людства, що виявилась у Сині Божому Ісусі Христі. “Так полюбив Бог світ, що віддав і Сина Свого Єдиногородного, щоб усякий, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне” (Ін. 3, 16), — говорить Христос. Повнота цієї любові — в єднанні людини з Богом і Бога з людиною. Цього просить Спаситель у Небесного Отця у Своїй Архієрейській молитві: “Щоб усі були єдине: як Ти, Отче, в Мені, і Я в Тобі, так і вони нехай будуть в Нас єдине... Я в них, і Ти в Мені, щоб вони були звершені в єдине, і щоб зрозумів світ, що Ти послав Мене і полюбив їх, як полюбив Мене” (Ін. 17, 21. 23).

Принцип любові покладено Творцем в основу всього світу, і виявляється він у всій природі. Навіть у неживій природі панують порядок і гармонія. Св. Василій Великий у своїх “Бесідах на шестидення” пише: “Весь світ, що складається з різноманітних частин, Бог пов’язав якимось нерозривним способом любові в єдину спільноту, в єдину гармонію” (1, ч. 1, с. 134).

Більш виразно цей принцип любові виявляється у світі органічному. Рослинність тягнеться до сонця, до світла. Тварини прихильні й люблять тих, хто про них піклується. У тваринному світі можна спостерігати й форми суспільного життя (у бджіл, мурашок), і самопожертву задля інших (наприклад, у лелек, собак).

Однак те, що у тваринному світі виявляється інстинктивно, у людини ґрунтується на її свідомості, вільному виборі. Тому треба усвідомити, що основою особистого життя, сім’ї, суспільства, держави є любов.

Початком і причиною буття є Божа любов, отже, любов має бути основою життя кожної людини. Якщо Бог любить люди-

ну, піклується про неї, то й люди повинні любити одне одного як діти одного Отця Небесного. Крім того, у всіх людей є не лише один Бог, а й одна природа. Якщо в усіх тече одна кров, якщо всі люди є однією сім'єю, то основою їхніх взаємин має бути братня любов. Тому жорстокість до інших людей і називають не-людяністю — вона суперечить самому покликанню людини.

Отже, основним принципом християнської моральності є жертвна любов до Бога і своїх ближніх. Християнське вчення про спасіння подає нову, дуже глибоку основу любові, яка є основним принципом морального життя. Спасіння людини через хресну Жертву Ісуса Христа відбувається завдяки безмежній любові Бога до людського роду. Тому кожен свідомий християнин повинен відповідати на таку любов Божу своєю жертвною любов'ю.

Завдяки любові Божій до грішної людини кожен християнин є членом єдиного тіла Христового. Тож усі ми, як члени одного Тіла, маємо допомагати одне одному, піклуватися одне про одного і любити одне одного. Хто не утверджує в собі почуття любові до своїх ближніх, той сам відмежовується від єднання з Христом, з Його Церквою і вже не може бути християнином.

Запитання і завдання

1. Що таке Євангельський одкровенний моральний закон і в чому його сутність?
2. Розкрийте відмінності між старозавітним і новозавітним моральними законами.
3. У чому полягає відмінність у спонуканнях до виконання умов морального закону старозавітного і новозавітного?
4. Які засоби дає Спаситель для полегшення виконання умов новозавітного морального закону?
5. Чи треба виконувати вимоги цивільних законів?
6. З якого метою Господь дав Заповіді блаженства?
7. Схарактеризуйте основні особливості Христового вчення про блаженство.
8. Розкрийте внутрішній зв'язок між заповідями блаженства.
9. Як ви розумієте поняття “духовна убогість”?
10. Що таке духовний голод і спрага?
11. Коли людина може відчувати щастя через зневаги, переслідування?

12. Чим є Заповіді блаженства у житті християнина?
13. Що таке Євангельські ради?
14. Євангельські ради — це закон чи порада?
15. Які основні мотиви спонукають людину до виконання умов морального закону?
16. На чому ґрунтуються мотиви першого порядку?
17. На чому ґрунтуються мотиви другого порядку?
18. Які є види страху? Схарактеризуйте їх.
19. На чому ґрунтується основний принцип християнської моральності?
20. Що таке любов Божа і любов до Бога?
21. Як св. Іоан Золотоуст розкриває значення заповідей любові?
22. Розкрийте суть нелюдяності. У чому вона виявляється?

6.2. Християнська доброчесність

Доброчесність, або чеснота, — свідоме, вільне і постійне прагнення людини поєднувати свої думки, почуття, бажання, вчинки з ідеєю морального вдосконалення, тобто з моральним законом. Таке визначення доброчесності є загальним — воно стосується як доброчесності християнської, так і доброчесності взагалі. Християнська доброчесність має свої характерні ознаки.

По-перше, доброчесність — це свідоме бажання людини творити добро. Де немає свідомого творіння добра, там немає моральності. Коли людина свідомо робить добро, але не є християнином, у неї, відповідно, немає і християнського усвідомлення добра. Християнин, творячи добро, усвідомлює, що справа, яку він робить, є справою не лише його бажання, а справою Божою. Про такий стан людської душі говорить апостол Павло у своєму посланні до християн Галатії: “Вже не я живу, а живе в мені Христос” (Гал. 2, 20).

По-друге, доброчесність є добровільною і передбачає використання людиною своєї вільної волі. Людина має затратити певну силу волі, енергії своєї вільної волі для звершення доброї справи. Добро, вчинене мимоволі, не має моральної цінності. “Ми хвалимо тих, — говорить св. Василій Великий, — котрі є добрими по своїй волі, а не тих, котрих примушує до цього якась необхідність” (1, ч. 4; с. 178).

По-третє, добродесність повинна бути незмінною, постійною. У людини має бути постійний, незмінний потяг до добра, а не періодичне, тимчасове захоплення добром, що залежить від її настрою. Тимчасові пориви робити добро виникають навіть у людей бездушних, лукавих, грішних. Однак окремі добрі справи серед безлічі злочинних дій чи навіть байдужої черствості не є добродесністю. Добродесна людина та, для якої благодійність, творення добра є головною рисою її характеру, щоденним способом її духовного життя, а не миттєвим захопленням. “Хто поклав руку свою на рало і озирається назад, той непридатний для Царства Божого” (Лк. 9. 62), — говорить Христос.

Отже, християнська добродесність має бути безперервною. Вона не може зупинитися доти, доки не досягне свого завершення в Царстві Небесному.

Відмінності між християнською і звичайною добродесністю

Розглянувши основні принципи як добродесності взагалі, так і добродесності християнської, необхідно визначити ту різницю, яка має вказати людині шлях життєвого вибору. Різниця між добродесністю християнською і звичайною є досить суттєвою. Звичайна добродесність ґрунтується на:

- 1) виявах людського розуму, який не завжди правильно усвідомлює вимоги морального закону;
- 2) виявах людського сумління, яке може бути помилковим;
- 3) природних властивостях людської волі, слабкої та немічної для виконання всіх вимог морального обов'язку.

Християнська добродесність:

- 1) ґрунтується на даних Божого Одкровення;
- 2) звершується зусиллями волі;
- 3) укріплюється силою Святого Духа;
- 4) приводить людину до тісного єднання з Христом;
- 5) вселяє в її серце тверду надію на спасіння.

Однак хоча звичайна добродесність не може досягнути досконалості добродесності християнської, вона має гідність перед Богом і перед людьми. Про це говорить і Святе Письмо словами апостола Петра: “Бог не дивиться на особу, але в усякому народі той, хто боїться Його і робить по правді, приємний для Нього” (Дії. 10, 34–35).

Доброчесність як вияв внутрішнього настрою людської душі, що діє згідно з вимогами морального закону, є ніби єдиним цілим. Однак як промінь світла, проходячи крізь призму, ділиться на сім відтінків спектра, так і єдина за своєю сутністю доброчесність у житті може виявлятися різними чеснотами.

Кількість чеснот у різні часи була неоднаковою. Давні філософи, починаючи від Платона, визнавали чотири чесноти:

- 1) мудрість — чеснота розуму;
- 2) мужність — чеснота волі;
- 3) урівноваженість — чеснота серця, почуттів, бажань;
- 4) справедливість — загальна чеснота.

У книгах Святого Письма, зокрема у книзі Премудростей Соломона, теж є вказівка на чотири чесноти: цнотливість, поміркованість, мужність і справедливість. Подібного поділу чеснот дотримувались і святі отці та учителі Христової Церкви Афінагор, св. Григорій Сінаїт, блаж. Августин, св. Амвросій Медіоланський та інші. Схоласти до цих основних чеснот додавали ще три богословські чесноти: віру, надію і любов.

Ці сім чеснот пов'язували з сімома таїнствами. З Хрещенням — віру, з Миропомазанням — надію, з Євхаристією — любов, з Покаянням — справедливість, з Єлеосвяченням — мужність, зі Священством — мудрість, з Вінчанням — цнотливість і врівноваженість.

Православна Церква, взявши за основу слова Святого Письма, головними вважає три християнські чесноти: віру, надію і любов. “А тепер перебувають ці три: віра, надія, любов; але більша з них любов” (1 Кор. 13, 13), — говорить апостол Павло. Від них беруть початок усі інші чесноти. Віру, надію, любов називають чеснотами богословськими, решту — чеснотами філософськими.

Чи можна навчитися доброчесності? Давньогрецький філософ Сократ вважав, що навчити людину доброчесності можна. Але він змішував саме поняття доброчесності зі знанням. Аристотель зазначав, що, крім знання, доброчесність пов'язана ще й з певними душевними навиками та вправами, яких навчитися неможливо.

Отже, наскільки доброчесність пов'язана зі знаннями — знаннями правил доброчесності, настільки людина може її навчитися. Тому батьки, вихователі, педагоги повинні навчати дітей доброчесності на власних прикладах.

Однак оскільки доброчесність є навиком у певних вправах, то не може передаватися людині через книги, усні повчання, а має йти

через серце, душу. Як, наприклад, навчити доброчесності людину, в якій душа не хоче нікого й нічого визнавати, крім самої себе? Як можна навчити таку людину чеснот віри, надії і любові?

З огляду на це кожна людина повинна досягати доброчесність сама, і це найважливіше.

Запитання і завдання

1. Розкрийте суть поняття “доброчесність”.
2. Які ознаки притаманні виключно християнській доброчесності?
3. Поясніть, чому доброчесність має бути добровільною, постійною, незмінною?
4. На яких підвалинах постає звичайна доброчесність?
5. Розкрийте особливості християнської доброчесності.
6. На які чесноти ділили доброчесність давні філософи?
7. Які чесноти згадуються у книзі Премудростей Соломона?
8. Які сім чеснот визначає Христова Церква і як вона пов'язує їх зі святими таїнствами?
9. Які чесноти відносять до чеснот філософських, а які до богословських?
10. Як, на вашу думку, можна навчити людину бути доброчесною?

6.3. Гріх

Апостол Іоан Богослов дав таке визначення гріха: “Гріх є беззаконня” (1 Ін. 3, 4). Тобто гріх є не тільки невиконанням волі Божої, а й активним противленням Його волі. “У членах моїх бачу інший закон, що протиборствує законові розуму мого і бере мене в полон закону гріховного, який перебуває в членах моїх” (Рим. 7, 23), — пише ап. Павло. Тому св. Іоан Золотоуст говорить, що гріх є нічим іншим, як дією, спрямованою проти волі Божої.

Біблія свідчить, що гріх з'явився через зловживання першими людьми своєю волею, яку вони отримали від Бога. Маючи вільну волю, Адам і Єва могли і не згрішити — пережити гріх у своїй уяві, тобто могли лише уявити себе порушниками Божої заповіді.

Змій-диявол, приступаючи до першої людини, не міг безпосередньо вплинути на її вільну волю, отриману від Бога. Тому намагався її спотворити разом з розумом і почуттями — спотворити душу людини, в якій було закладено образ Творця. Це було можливо лише за добровільного волевиявлення людини. Тому Змій-диявол приступив до неї тільки зі своїми спокусами, щоб змусити її добровільно порушити Божу заповідь. “Умерти не вмрете, — сказав Змій-диявол до жінки, — бо відає Бог, що дня того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви немов боги, знаючи добро і зло” (Бут. 3, 4–5).

Як колись наші прародичі спокусилися облесливими словами спокусника і захотіли бути як боги, щоб “знати добро і зло”, так сьогодні основою, коренем всякого гріха є гордість і самолюбство. Людина через свої егоїстичні почуття, поєднані з бажанням поставити себе на місце Бога, прагне стати царем природи, центром Всесвіту. Через самолюбство і гордість, якими заразилася від диявола, намагається обожнити саму себе.

Егоїзм, або самолюбство, робить людину нечесною, нелюдною, відділяє її від Бога і від людей. А натомість вселяє в неї пожадливу любов до цього світу, до його слави, багатств, насолод і принад. Апостол Іоан Богослов застерігає: “Не любіть світу, ані того, що у світі. Коли хто любить світ, у тім немає любові Отцівської, бо все, що у світі: пожадливість тіла, пожадливість очей і гордість життєва, — це не від Отця, а від світу” (1 Ін. 2, 15–16). Саме цим і спокусилися Адам і Єва. Вони відчули пожадливість тіла, коли побачили, що “дерево добре на їжу”. Вони відчули пожадливість очей, коли побачили, що дерево “пізнання добра і зла” “принадне для очей і пожадане, тому що дає знання”. Вони відчули і гордість життєву, коли дізнались, що вкусивши забороненого плода, будуть “...як боги, знаючи добро і зло” (Бут. 3, 5–6). Отже, перші люди були спокушені тому, що добровільно відкрили для Змія-диявола свої душі.

Спаситель Ісус Христос, прийнявши на Себе зіпсовану гріхом людську природу, найперше приборкує в ній і пожадливість тіла, і пожадливість очей, і гордість життєву. Це було в пустелі після сорокаденного посту Спасителя, коли Він дозволяє приступити до Нього дияволу зі своїми спокусами, що виражалися в такій же зростаючій силі, спрямованій на оволодіння тілом, почуттями та свідомістю людини.

Христос найперше приборкує пожадливість тіла людини. На слова спокусника: “Якщо Ти Син Божий, звели каменю цьому, щоб він став хлібом”, — відповів: “Написано, що не хлібом єдиним житиме людина, а всяким словом Божим” (Лк. 4, 3–4). Відтак Спаситель приборкує пожадливість людських очей. Коли диявол вивів Його на високу гору і показав усі царства світу, сказавши: “Тобі дам усю владу над усіма цими царствами і славу їхню, бо вона мені передана, і я кому схочу, даю її; отже, якщо Ти поклонишся мені, то все буде твоє”, Христос відповів: “Відійди від Мене, сатано, написано: Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому Єдиному служи” (Лк. 4, 6–8).

Наостанку Христос приборкує гордість життєву. Коли диявол пропонує Йому кинути з крила Єрусалимського храму, лицемірно наводячи тут слова з 90 псалма: “Ангелам Своїм заповість про Тебе зберегти Тебе; і на руках понесуть Тебе, щоб не спіткнувся об камінь ногою Твоею” (Пс. 90, 11), Спаситель відповів: “Сказано: не спокушай Господа Бога твого” (Лк. 4, 9–12).

Так Спаситель Ісус Христос, приборкавши сорокаденним постом спотворену гріхопадінням людську природу, приборкує в ній сам корінь гріха, що нищить тіло, душу та свідомість людини, і закладає основу для повного її відновлення.

Зародження і розвиток гріха

Святі подвижники Христової Церкви вказали на декілька стадій розвитку гріха, а також визначили його силу на кожній стадії. Що далі розвивається гріх від моменту свого зародження і наближається до завершення, тим він тяжчий і страшніший.

Перша стадія — гріховні думки, роздуми, уявлення. Поштовхом до зародження гріха в більшості випадків є гріховні уявлення, відродження в пам'яті давно минулих гріховних образів, картин через зір, слух, запахи тощо. Не є гріхом, коли гріховні образи і думки зароджуються в душі людини поза її волею, не викликаються добровільно. Це лише привід до гріха, якого не могли уникнути навіть великі подвижники. Можна бути спокушуваним, але не спокуситися. Найяскравішим прикладом щодо цього є Сам Спаситель. Тому для кожного християнина важливо вступити у боротьбу з гріхом саме на початковій стадії: якнайшвидше виокремити зі своєї душі зародки гріховних образів.

Друга стадія — зацікавленість. Людина починає звертати увагу на зародок гріха у своїй душі, виявляє до нього свою зацікавленість. Цей момент є вирішальним у моральному житті особи. Тому на цій стадії необхідна ще рішучіша боротьба зі спокусами. Однак вона вже набагато важча, ніж на першій стадії. Момент утвердження гріха в душі людини яскраво відображено в описі гріхопадіння нашої праматері Єви, яка замість того, щоб сказати Змію-дияволу: “Відійди від мене, сатано”, продовжувала з цікавістю розглядати дерево пізнання добра і зла, аж поки повністю піддалася гріхові.

Третя стадія — насолода. Слідом за гріховною уявою, за простою зацікавленістю людини до гріха вже тягнеться її серце, її почуття. Насолода від гріховних предметів є гріхом передусім тому, що серце людини, її почуття мають бути віддані Богові. Відданість людського серця чомусь іншому, а тим більше нечистому, гріховному, є нічим іншим, як зрадою Бога, добровільним руйнуванням єдності з Ним. Для боротьби з гріхом на цій стадії людині вже необхідно зібрати всі сили своєї душі, щоб не впасти ще нижче.

Четверта стадія — бажання гріха. Від насолоджування гріхом до його бажання — один крок. Відмінність між ними полягає в тому, що насолода гріхом — тільки в душі людини, а бажання гріха — потяг до нього (людина вже прагне шукати гріха).

П'ята стадія — рішучість. Той, хто бажає гріха, виражає тільки своє бажання, але в ньому ще немає рішучості скоїти гріх, ще не зроблено рішучих кроків до досягнення бажаної мети. Зате в того, хто сповнений рішучості здійснити задумане, вже все продумано і враховано, залишається лише привести в дію певні механізми та застосувати свою силу і винахідливість для остаточного звершення бажаного.

Після звершення п'яти стадій, на яких відбувається зародження, розвиток і утвердження гріха в душі людини, з'являється і сам плід гріха зі всіма його страшними наслідками.

У процесі утвердження гріха в душі людини сили людської душі поєднуються з гріхом.

Особливо швидко починає розвиватися гріховність у душі людини після відчуття нею насолоди в майбутньому гріхові. Тому боротися з гріховними думками, уявленнями особа повинна ще до того, як вони заволодіють її серцем. Після того як у полон гріха потрапить серце, боротьба стає дуже важкою, а нерідко й неможливою.

Розвиток гріховних намірів

Людині, яка хоча б раз скоїла певний гріх, вже набагато легше скоїти його повторно. Тому скоєний одного разу гріх, якщо його вчасно не викоренити через покаяння, час від часу повторюватиметься, поступово перетворюючись у гріховну звичку, і всі наступні гріхи чинити буде дедалі легше й легше. Гріховна звичка згодом переростає у злу пристрасть до гріха — людина стає рабом гріха, порочною особою.

Порок, вада — це зіпсованість, спотворення. Порочна людина має зіпсовану душу зі спотвореними всіма її силами: розумом, волею і почуттями.

Спотворена гріхом воля людини через своє прагнення до гріха намагається долати різні перепони на гріховному шляху задля досягнення своєї мети. Однак є різне спотворення волі, як і різне прагнення до гріха. Тому існують різні види гріха, найвідоміші з них такі:

1. Гріх лінивства — невиконання людиною того, до чого зобов'язують її обов'язки та знання. Приклад осудження такого виду гріха показав Ісус Христос у притчі про таланти.
2. Гріхи в думках і в ділах — перші чиняться у свідомості людини, а другі зі свідомості переходять у її діяльність.
3. Гріхи вільні й невольні — залежать від сили волі людини та її здатності протистояти силі спокуси. Невільні гріхи зараховуються людині тому, що нерідко вона чинить їх через свою байдужість, особливо в молодому віці. Тому псаломспівець Давид у молитві просить Господа: "Гріхи молодечого віку мого та провини мої не пригадауй" (Пс. 24, 7).
4. Гріхи через немічність і тяжкі гріхи — перші беруть свій початок від природної людської немічності, якої ніхто не в силі позбутися. Саме через немічність буває, наприклад, неухважність у молитві, яку відчували навіть великі подвижники. І навпаки, тяжкі гріхи людина чинить за повного усвідомлення та знання закону, за наявності духовних сил для боротьби з гріхом. Але й тяжкі гріхи, у свою чергу, можуть мати різні ступені гріховного тягаря.
5. Гріхи смертельні і не смертельні. Смертельний гріх — це вперта запеклість у злі та вперте небажання навернутися. Згідно з роз'ясненнями VII Вселенського Собору, смертельним є гріх, коли той, хто його чинить, гордо повстає проти побожності та істини, свідомо обирає для себе мамону замість Бога і відкидає всі Його настанови. Людина, зв'язана смертельним гріхом,

вже не лише не може відчувати Бога — вона, почувавшись відкинутою від Бога, свідомо протривить Йому.

Смертельними передусім є гріхи проти Святого Духа, тобто протилежності Богові, Його святості та вперте свідоме заперечення Божественних істин. Про особливість тягаря такого гріха говорить Спаситель Ісус Христос: “Всякий гріх і хула простяться людям, а хула на Духа не проститься людям; і коли хто скаже слово на Сина Чоловічого, проститься йому, якщо ж хто скаже на Духа Святого, не проститься йому ні в цьому віці, ні в майбутньому” (Мт. 12, 31–32).

Гріх проти Святого Духа є непростимим не через жорстокість Божого Правосуддя, а тому, що людина, яка свідомо повстала проти Бога, проти Його Святості, вже є нездатною прийняти прощення і скористатися всіма можливими засобами для отримання спасіння.

Несмертельні гріхи — ті, що повністю не відкидають людину від Бога, не позбавляють її духовного життя, а дають змогу навернутися до Бога, спілкуватися з Ним і отримати благодать спасіння.

Види порочного стану людини

Порочний стан людини — добровільне довгочасне перебування її у стані гріха. Найпоширеніші такі види порочного стану:

1. *Стан морального незнання.* Людина, захопившись задоволенням своїх матеріальних потреб чи якоюсь вигодою, втрачає інтерес до моральності. Тому про гріховність вона або взагалі не має жодного уявлення, або це уявлення досить приблизне. У такому стані перебували люди за часів поганства, вони, за словами апостола Павла, були “відчуженими від громади ізраїльської, чужі завітам обітниць, не мали надії і були безбожниками в світі” (Еф. 2, 12). Моральність у них, як правило, замінюється порядністю, доброчесністю — зовнішньою чемністю, обов’язок — юридичною законністю. Небезпечність стану морального незнання в тому, що без чіткого усвідомлення людиною своєї моральності вона не може зроби́ти жодного кроку для свого виправлення та вдосконалення.

2. *Стан моральної байдужості й безпечності.* Людина не переймається своїм моральним станом. Вона не заглиблюється в себе, не прагне довідатись, як велить жити Закон Божий, чи її життя відповідає цьому Закону, чи, може, відійшло від нього.

У стані моральної байдужості люди перебували перед потопом, вони “їли, пили, женились і виходили заміж аж до того дня, як увійшов Ной у ковчег, і не думали, поки не прийшов потоп і не за-

брав усіх”. У такому стані, за словами Спасителя, перебуватимуть люди і перед Його другим приходом на землю (Мт. 24, 37–39).

3. *Стан морального самозахоплення.* Людина прагне бачити в собі тільки хороше і не помічає своїх вад. Вона самозакохана, захоплена собою, не помічає інших. Приклад такого морального стану наведено в Євангельських розповідях про фарисеїв.

4. *Стан морального лицемірства.* Грішна людина намагається видати себе за побожну, благочестиву, порядну, щоб приховати свою порочність і викликати до себе шанобливе ставлення інших. Саме в цьому не раз звинувачував Христос фарисеїв, називаючи їх лицемірами, подібними до гробів розмальованих (Мт. 23, 27).

5. *Стан морального рабства.* Сила волі в людині слабшає настільки, що вона вже не в змозі боротися з певними гріховними звичками чи пристрастями, а тому підкоряється їм. Вони стають для неї ніби чимось природним. Перебуваючи у стані морального рабства, людина знає Закон і його шанує, вона ненавидить гріх і намагається не чинити його. Однак гріховні звички тягнуть її до гріха поза її волю. Вона осуджує себе, їй важко і прикро часом до сліз, але продовжує грішити.

6. *Стан морального відчаю.* Прокинувшись від гріховного сну, людина раптом чітко усвідомлює, з одного боку, глибину свого гріховного падіння, а з іншого — суворість Божого правосуддя. У такому стані вона втрачає надію на своє спасіння, передусім на Боже милосердя, вважає, що її гріхи перевершують Боже милосердя. Це стан повної моральної безпорадності, в якому людина зосереджується лише на думці, що для неї вже все втрачено, закрито всі шляхи до спасіння. Такий стан охопив Юду Іскаріотського після зради Спасителя.

7. *Стан моральної жорстокості* — найнебезпечніша з усіх моральних хвороб. Якщо людина, перебуваючи у стані морального рабства чи морального відчаю, ще відчуває необхідність робити добро, хоч для цього їй бракує сил, то у стані моральної жорстокості вона, розуміючи добро, ще маючи для його творіння сили, свідомо відвертається від нього. Така людина, дивлячись очима — не бачить, слухаючи вухами — не чує, і не розуміє серцем (Мт. 13, 14; Мк. 4, 12; Лк. 8, 10). Це стан морального трупа.

Однак це лише пасивна сторона моральної жорстокості. Активна ж — абсолютна сатанинська ненависть до добра, спрямована на його знищення. Такі люди вперто і цілком свідомо прагнуть

тільки зла й всілякими засобами намагаються робити його для утвердження царства зла.

Запитання і завдання

1. Розкрийте сутність гріха.
2. Якою властивістю своєї душі людина могла чинити опір спокусам диявола?
3. Що є основою будь-якого гріха?
4. Як приборкав Спаситель спокуси диявола?
5. Проаналізуйте стадії гріховного процесу.
6. За яких умов з'являється плід гріха?
7. Коли найлегше припинити спокуси, а коли боротьба з гріховними спокусами є найтяжчою?
8. Поясніть, коли людина стає рабом гріха і чому?
9. У чому небезпека спотвореної гріхом волі людини?
10. Які є види гріха?
11. Що таке смертельні гріхи?
12. Проаналізуйте порочний стан людини. У чому небезпека стану морального незнання; морального відчаю?
13. Який моральний стан людини є найнебезпечнішим і чому?

6.4. Моральна оцінка

Дії людини можуть відповідати чи не відповідати вимогам морального закону. Відповідно, вони заслуговують або схвалення, або осуду. Визначення моральних дій людини, на основі якого виноситься схвалення чи осуд, називають моральною оцінкою.

Право на моральне визначення належить тільки одному Богові — лише Він є істинним Законодавцем і Суддею. Він один бачить людські серця і душі й може абсолютно точно оцінити всі дії людини. Моральне визначення, яке ще називають судом Божим, звершується частково ще за земного життя людини через голос її сумління. Кінцеве й остаточне моральне визначення буде винесено кожному на загальному Страшному суді Божому.

Крім того, за словами Спасителя Ісуса Христа, право на моральну оцінку має також Христова Церква в особі своїх пастирів. З'явившись своїм учням після Воскресіння, Христос сказав: "При-

йміть Духа Святого. Кому відпустите гріхи, тим відпустяться, на кому зоставите, зостануться” (Ін. 20, 22–23). Повчаючи про необхідність викриття тих, хто згрішив, Він наголосив: “Якщо ж згрішить проти тебе брат твій, піди і викрий його між тобою і ним одним; якщо послухає тебе, то придбав ти брата твого; якщо ж тебе не послухає, візьми з собою ще одного або двох, щоб устами двох чи трьох свідків підтвердилося кожне слово; якщо ж не послухає їх, скажи церкві; якщо і церкву не послухає, то нехай він буде тобі як язичник і митар” (Мт. 18, 17).

Право судити та оцінювати дії людини має і цивільна світська влада. Це право вона отримала від Бога, про що свідчать слова апостола Павла: “Усяка душа нехай підкоряється вищій владі, бо немає влади не від Бога; існуючі ж власті поставлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться Божому повелінню. А ті, що противляться, самі викличуть на себе осуд” (Рим. 13, 1–2).

Предметом моральної оцінки можуть бути не лише певні дії і вчинки, а й слова, думки, бажання, почуття людини — все, що містить людська душа. Ісус Христос говорить: “Кажу ж вам, що за всяке пусте слово, яке скажуть люди, вони дадуть відповідь у день суду: бо за слова свої будеш виправданий і за слова свої будеш осуджений” (Мт. 12, 36–37). За словами Спасителя, “всякий, хто гнівається на брата свого даремно, підлягає суду” (Мт. 5, 22).

Крім відповідальності за свої дії, людина може нести відповідальність і за дії іншої людини, якщо вона певною мірою причетна до них. Міра її моральної оцінки залежить від того, наскільки вона причетна до дій іншої людини — як позитивних, так і негативних.

Кожна людина може мати як головний, так і другорядний вплив на дії інших людей. Другорядний є, наприклад, вплив, коли завдяки пораді, схваленню чи допомозі реалізується раніше сформоване рішення, а також у випадках, коли людина не перешкодила іншій людині зробити вчинок, хоча повинна була перешкодити (наприклад, дії батьків, вихователів і старших людей, які не лише не перешкоджають дітям зробити погані вчинки, а навпаки, самі беруть у них участь і в такий спосіб спонукають дітей до цих дій).

Умови моральної оцінки

Для того щоб дії людини були справедливо оцінені й отримали належне моральне визначення у вигляді покарання чи нагороди, необхідні три умови:

- 1) знання морального закону;
- 2) вільна воля;
- 3) фізичні можливості.

Без знання закону і обов'язків, що випливають з нього, не може бути й належного визначення та вироку. Коли людина не знає закону, то не може й виконувати його. Тому неможливо й судити людину за законом, якого вона не знала і згідно з яким не могла жити. Винятком є випадки, коли людина не знає закону через свою байдужість, лінощі чи небажання його знати. У такому разі незнання закону не позбавляє від відповідальності за вчинені дії.

Про те, що незнання закону не повністю звільняє людину від покарання, свідчать слова Ісуса Христа, промовлені Ним на хресті: “Отче, прости їм, бо не знають, що роблять” (Лк. 23, 34). Більш конкретно про це сказав Христос у Своїй притчі про рабів: “Раб же той, який знав волю господаря свого, і не зробив за волею його, буде багато битий; а той, хто не знав і зробив те, за що треба карати, буде битий менше” (Лк. 12, 47–48).

Тільки вільна воля надає вчинкам людини морального характеру. Лише за наявності вільної волі можна визначати її вчинки як моральні чи аморальні. Де немає волі, там не може бути морального визначення. Наприклад, під час переслідування християн язичники насильно їхніми руками кидали ладан на ідолівські жертovníки, видаючи це за їхнє жертвоприношення. У такому випадку не може бути мови про порушення закону та відповідальність за нього. Людина несе відповідальність за свої дії тільки тоді, коли в її діяльності бере участь її вільна воля.

Моральний закон також не може зобов'язати людину до виконання того, що перевищує її фізичні можливості. Наприклад, через хворобу вона не може відвідувати церкву, не може виконувати свої обов'язки. Однак якщо фізична немічність людини є наслідком її гріховності, наприклад, наслідком алкоголізму, наркоманії тощо, вона винна перед моральним законом.

Оцінюючи моральну діяльність людини, слід брати до уваги й мету, і те, що спонукає її до дії. Хто творить добро через свою любов до нього, тобто задля утвердження самого добра, той за свою добродійність гідний більш високої нагороди, ніж той, хто творить добро, керуючись своїми особистими мотивами. А коли добро творять виключно з певних гріховних мотивів, воно втрачає добродійність і є противним перед Божими очима.

Так само людина, яка чинить гріх через свою любов до нього, заслуговує на більше покарання, ніж та, що вчинила такий гріх несвідомо.

Отже, моральному осуду не підлягають:

- 1) дії, вчинені несвідомо, наприклад, дії дитини або дорослої психічно хворої людини;
- 2) дії невольні, вчинені через насилля.

Поняття моральної невизначеності (адіофори)

З питанням про моральне визначення або моральний осуд тісно пов'язане питання про так звані морально байдужі дії, або моральну невизначеність. Йдеться про дії, про які нічого не сказано в Одкровенному законі, тому їх вважають не забороненими. Наприклад, насолодження музикою, відвідування театрів, кіно, любов до жартів, танців, розкішного одягу, їжі, напоїв тощо.

Згідно з вченням західних богословів такі дії з моральної точки зору є невизначеними. Вони не можуть називатися ані добрими, ані злими, отже, дозволені для людини.

Однак згідно з вченням Православної Церкви морально невизначених, або байдужих, дій чи вчинків не буває. Якщо людина повинна відповідати перед Господом не лише за всі свої вчинки, а й “за всяке слово, яке скажуть люди” (Мт. 12, 36), то як у такому разі окремі справи людини можна вважати морально байдужими, або невизначеними. Усі вчинки людини можна поділити лише на два види: 1) морально добрі; 2) морально злі. Все залежить від самої людини, її індивідуальності, зокрема від її внутрішнього настрою і ставлення до певної дії. Один і той же вчинок для однієї людини може бути моральним удосконаленням, а для іншої — моральним падінням. Наприклад, переглядаючи фільм, одна людина візьме з нього для себе корисні повчання, а друга спокуситься побаченням і впаде у гріх.

Отже, все залежить від нашого ставлення до вчинків і дій, а також від їх сприйняття силами нашої душі — розумом, почуттями та волею. Якщо якісь дії перешкоджають моральному розвитку людини, гальмують його або діють у протилежному напрямі, то вони мають бути категорично заборонені. Однак якщо дії благородні й помірковані, піднімають душевний настрій людини і додають внутрішньої сили для праці, облагороджують її душу, вони є морально добрими і необхідними в моральному житті людини.

Та хоч би в яких обставинах опинялася людина, головним до-
роговказом у її житті мають бути слова апостола Павла: “Чи по-
сміємо ми гнівити Господа? Хіба ми сильніші за Нього? Усе мені
дозволено, та не все на користь; усе мені дозволено, та не все по-
чває” (1 Кор. 10, 22–23).

Колізії обов’язків

Слово “колізія” (від лат. — “*collisio*”, “*collido*” — стикаюсь).
У загальному вжитку воно може означати: 1) зіткнення протилеж-
них сил, інтересів, прагнень; 2) гострі суперечності й зіткнен-
ня поглядів різних персонажів у низці подій художнього твору;
3) розходження між правовими нормами, що регулюють однакові
правовідносини.

У моральному значенні “колізія обов’язків” — це збіг обставин
у житті людини, за яких вона постає перед вибором одночасного ви-
конання двох чи кількох обов’язків. Причому, виконуючи перший,
вона мимоволі порушує другий, третій.

З теоретичної точки зору зіткнення обов’язків неможливе, оскіль-
ки в основі християнського життя — закон Божий. Тому з ідеаль-
ного погляду зіткнення обов’язків у житті людини бути не може. А
якщо таке трапляється, то це пояснюється тим, що в людини пору-
шено моральний порядок — гріхопадіння внесло в людську приро-
ду і в саме людське життя спотворення і руйнування.

У земному житті Ісуса Христа не було й не могло бути зітк-
нення обов’язків, тому що Його життя було ідеально досконалим.
Звідси — проста й основна істина для кожного християнина: він
має влаштувати і прожити своє життя так, щоб уникнути зіткнень
обов’язків. А це можливо за умови, якщо людина виконує всі обо-
в’язки своєчасно і старанно.

Звісно, в житті бувають ситуації, коли з різних причин людина
відкладає на пізніше те, що мала б виконати негайно. Але відкла-
дене може нагадати про себе саме тієї миті, на яку випадає вико-
нання зовсім інших обов’язків. І тоді людині доводиться виконувати
і те, й інше.

Для уникнення таких колізій слід завчасно потурбуватися про
правильний розподіл своїх обов’язків і раціональне використання
часу. У випадках, коли неможливо уникнути колізії, треба дотри-
муватися такого правила: всі обов’язки розподіляти в порядку їх ва-
жливості.

Керуючись цим правилом, святі мученики надавали перевагу збереженню віри, нехтуючи при цьому збереженням власного життя, тому що віра й істина для них були дорожчими за життя. Його мав на увазі й апостол Петро, коли звертався до членів єврейського Синадріону: “Богові треба коритися більше, ніж людям” (Дії. 5, 29). Це правило наслідують ті, хто заради життя, добробуту, щастя інших нехтують своїм щастям, спокоєм і навіть життям.

Однак воно дає лише загальні вказівки. У житті людини можуть виникати різні ситуації. Тому кожний життєвий випадок потребує окремого розв’язання. Але якими не були б життєві випадки, які не виникали б колізії, завжди головною спрямовуючою силою має бути чиста совість і висока християнська моральність.

Запитання і завдання

1. Що таке моральна оцінка і кому належить право моральної оцінки?
2. Що є предметом моральної оцінки?
3. Які умови необхідні для моральної оцінки?
4. Чи звільняє незнання закону від відповідальності? Що говорить про це Христос?
5. Коли дії людини не підлягають моральному осуду?
6. Розкрийте сутність моральної невизначеності і православного вчення про неї.
7. Дайте визначення колізії взагалі і колізії моральних обов’язків.
11. Яким правилом слід керуватись у випадку виникнення колізій? Який приклад показав апостол Петро?

6.5. Земне життя Ісуса Христа – взірець морального вдосконалення

Для належного морального життя людині замало знати моральні закони. Саме знання, хоч би яким глибоким воно було, не може дати сили, що змогла б опанувати людську волю. Тому людині, крім закону, необхідний і живий взірець морально досконалого життя.

Християнство подає такий живий взірець в особі Спасителя Ісуса Христа. У Ньому знаходимо безмежний і неперевершений

Ідеал морального життя, що охоплює всі часи й періоди людського життя і людських взаємин. Тому християнське моральне вчення — це не вияв людської фантазії, не вигадана моральна система, воно є втіленням Живого Морального Ідеалу, Котрий жив серед людей простим людським життям, був подібний до кожного з нас у всьому, крім гріха.

Найдосконаліша моральна воля, найдосконаліший вияв любові, особлива гармонійність Його характеру — це ті основні ознаки, які мають стати взірцем для наслідування кожним християнином.

Найдосконаліша моральна воля Ісуса Христа виражена в Його непричетності до гріха, яскраво відображена у Святому Письмі. “Він не вчинив ніякого гріха, — говорить апостол Петро, цитуючи пророчі слова Ісаї, — і не було лукавства в устах Його” (1 Петр. 2, 22; Іс. 53, 9). Безгрішність Ісуса Христа визнав перед членами Синедріону навіть Пілат, заявивши: “Ніякої провини я не знаходжу в Чоловікові Цьому... Ви привели до мене Чоловіка Цього, Який ніби розбещує народ; і ось, я при вас дослідив і не знайшов Чоловіка Цього винним ні в чому тому, в чому ви звинувачуєте Його” (Лк. 23, 4, 14). Безвинність Спасителя визнав і Його зрадник Юда, вигукнувши в розпачі перед старійшинами та первосвященниками юдейськими: “Зогрішив я, зрадивши Кров невинну” (Мт. 27, 4). Відповіді на це питання домагався й Сам Христос у лукавих фарисеїв та книжників, запитуючи їх: “Хто з вас викрие Мене у неправді?” (Ін. 8, 46). Але так і не отримав її.

Вдивляючись у земне життя Спасителя нашого Ісуса Христа, передусім відзначаємо абсолютну відсутність будь-яких суперечностей між волею Божою і гріховною волею земної людини, що є помітними, і навіть, як здається, цілком закономірними в житті простої земної людини. У моральному житті людей нерідко існують суперечності між вимогами морального закону та потягом людської гріховної природи.

Сказавши одного разу Своїм учням, що Його їжею є творити волю Того, Хто послав Його, і звершити справу Свого Небесного Отця (Ін. 4, 34), Ісус Христос ніколи не відступав від цієї мети. Його незалежність від гріха може видатися дивною тому, що Він, будучи людиною, за свідченням Святого Письма, тільки поступово переходив від менш досконалого до більш досконалого. Він мав душевну природу в усьому подібну до нашої. Він нічим не відрізнявся від інших людей. Його дух розвивався поступово, проходячи при цьому справжній людський шлях розвитку.

Отже, моральна досконалість Ісуса Христа була Його особистим досягненням, результатом Його особистого добровільного подвигу. Як людина Ісус Христос завдяки своїй формальній людській природі міг ухилитися від виконання волі Божої, міг грішити. Але така можливість гріховності була відкинута Його ідеально-доброю волею, цілковито спрямованою на виконання волі Божої.

Друга визначальна ознака характеру Ісуса Христа — Його безмежна любов до Небесного Отця і людей. Ця любов — прагнення перебувати в постійному спілкуванні з улюбленою особою, бажання служити їй і бути готовому пожертвувати для неї всім.

Перебуваючи в людській природі, Ісус Христос постійно шукав спілкування з Небесним Отцем через молитву. Євангелісти звертають увагу на те, що Христос іноді молився цілі ночі. А сила Його молитви була такою великою, що через неї Він відкривав небо і ніби руйнував межу між світом небесним і земним. На Йордані під час Його хрещення, коли Він виходив з води і молився, відкрилося небо і дався чути з неба голос: “Це є Син Мій Улюблений, в Ньому Моє благовоління” (Мт. 3, 17). На горі Фаворі під час Його молитви сталося чудо Його перетворення (Преображення). У Гефсиманському саду, коли Він після Тайної Вечері напередодні суду та хресних страждань з невимовною тугою молився, Йому з’явився Ангел, Його підбадьорював і Йому служив. У молитві Христос вступав у спілкування зі Своїм Небесним Отцем і знаходив підкріплення й відновлення Своїх сил.

Таким же самовідданим було і служіння Ісуса Христа Небесному Отцеві. Своє прагнення служити Богові Отцеві Він висловив так: “Моя йжа є творити волю Того, Хто послав Мене, і звершити діло Його” (Ін. 4, 34). Це було виявом Його жертвовної любові до Небесного Отця. Все Його земне життя було надзвичайним подвигом жертвовності. І навіть у найтяжчі хвилини страждань на хресті всі Його думки були звернені до Отця Небесного. Він волає до Нього як до Свого Бога і спокійно передає в Його руки Свою душу (Лк. 23, 46).

У чому ж виявилася любов Спасителя Ісуса Христа до роду людського? Передусім у Його спілкуванні з людьми. Саме з любові Він збирає біля Себе учнів, терпеливо ставиться до їхніх душевних слабкостей. З любов’ю Він звертається до струджених та обтяжених життєвими негараздами, до грішних митарів і лукавих фарисеїв, закликаючи до Себе всіх словами: “Прийдіть до Мене всі

струджені і обтяжені, і Я заспокою нас” (Мт. 11, 28). Цієї любові Він не позбавляє навіть того, хто вже зрадив Його. “Друже, — зі співчуттям та болем у серці звертається востаннє Ісус до Юди Іскаріотського, до його сумління, — для чого ти прийшов?” (Мт. 26, 50).

Любов Спасителя до людей виявилась і в Його співчутливості. Він плаче з тими, хто плаче. У домі померлого Лазаря Він зустрічає його сестер Марфу, а потім Марію. “Ісус, коли побачив, що вона плаче, і плачуть юдеї, які прийшли з нею, — свідчить євангеліст Іоан Богослов, — Сам уболівав духом і зворушився. І сказав: де ви поклали його? Кажуть Йому: Господи! Піди і подивись. Ісус заплакав” (Ін. 11, 33–35).

Христос з безмежної любові до людей дає зір сліпим, мову й слух глухонімих; Він очищає прокажених, виганяє бісів, воскрешає мертвих. Чуже горе, чужі прикrostі та скорботи Він робить Своїми. Все Його земне життя було безперервною і неустанною благодійністю. “Він ходив, творив добро і зціляв усіх, поневолених дияволом” (Дії. 10, 38), — говорить апостол Петро в домі сотника Корнілія.

Любов Ісуса Христа до людського роду була всеосяжною. Він прийшов на землю, щоб віддати душу Свою за все людство. “Бо Син Людський не для того прийшов, щоби Йому служили, — говорить Сам Спаситель, — а щоб послужити і віддати душу Свою для відкуплення багатьох” (Мт. 20, 28). “Він поклав за нас душу Свою” (1 Ін. 3, 16), — свідчить апостол Іоан Богослов. Ісус Христос не робив різниці між юдеями та язичниками, між багатими і бідними, між людьми побожними і найгіршими грішниками. Тому й зазначає апостол Павло: “Немає вже юдея, ні язичника; нема раба, ні вільного; нема чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви — одно в Христі Ісусі” (Гал. 3, 28).

Ще однією прикметою морального характеру Ісуса Христа є гармонійна єдність різноманітних сил Його душі. Його тілесна природа перебувала в абсолютній гармонії з Його духовною природою, так само у рівновазі та гармонії перебували і Його духовні властивості. Ісуса Христа неможливо порівнювати з найвидатнішими людьми. Хоч би якою була людина, вона завжди у чомусь однобічна.

Ісус Христос поєднав у Собі всі найвищі якості моральної природи людини. В особі Спасителя сфокусовано всі промені людської досконалості. Тому Його особа мила для кожної людини, яка не втратила своїх моральних якостей.

Найдосконалішим зразком моральності, явленої нам в особі Ісуса Христа, ми повинні не просто милуватися, захоплюватися, а й наслідувати його.

Наслідування Ісуса Христа

На питання наслідування Спасителя Ісуса Христа, серед богословів-моралістів існують різні погляди. Одні з них, переважно католики, стверджують, що наше наслідування Христа має полягати в найбільш точному і повному копіюванні земного життя Ісуса Христа в усіх його подробицях, у тому числі побутових елементів. Інші, передусім протестанти, виражають протилежну точку зору. Вони виходять з того, що життя Ісуса Христа, згідно з їхнім вченням, містить у собі речі, недоступні для звичайної людини. До того ж, зауважують протестанти, земне життя Спасителя не охоплює всіх сторін людського життя, наприклад, життя сімейного. Тому ці богослови, заперечуючи будь-яке наслідування Христа в Його земному житті, допускають тільки наслідування духовних якостей Його Боголюдської природи.

Наведені вище погляди є полярними, хоч і містять деякі позитивні елементи.

Щоб усвідомити, як наслідувати Христа, треба передусім пам'ятати, що в Його земному житті моральна досконалість, моральне добро, яке ми повинні наслідувати, виражають не зовнішні властивості Його характеру, не Його окремі вчинки та слова. Моральна досконалість Ісуса Христа — в Його внутрішньому настрої, який тільки почасти видимо виявлявся в Його земному житті.

З огляду на це, щоб правильно наслідувати Христа, необхідно мати той дух, той внутрішній настрій, який мав Він. “Хто хоче йти за Мною, — говорить Христос, — нехай зречеться себе, і візьме хрест свій, і йде за Мною” (Мк. 8, 34). Іншими словами, треба формувати в собі такі ж внутрішні, істинно людські риси, які були притаманні Христу. Саме до цього закликає апостол Павло: “У вас повинні бути ті самі почування, як і у Христі Ісусі” (Філіп. 2, 5).

Щодо наслідування зовнішньої форми земного життя Спасителя, його копіювання, то воно не осуджується вченням Православної Церкви, а вважається нижчим ступенем або нижчою формою наслідування Христа.

Наслідування Христа має виявлятися в наслідуванні Його морального характеру: Його безмежної любові до всіх людей, Його покірності та відданості волі Небесного Отця, Його ревності до слави Божої, Його неустанного молитовного спілкування з Богом, Його ладності, смиренності, самозречення та самопожертви.

Ми не в змозі наслідувати Христа тільки в тому, що пов'язане з Його відкупним подвигом, звершеним Ним задля спасіння всього людства. А те, що було звершено Ним задля сповнення морального закону, має бути предметом нашого наслідування Його.

Запитання і завдання

1. Чому для людини, крім моральних законів, необхідні моральні ідеали?
2. Поясніть, у чому особливість морального ідеалу в особі Ісуса Христа?
3. Який приклад волі та любові показав Христос?
4. У чому полягає гармонійна єдність різноманітних сил душі Ісуса Христа?
5. Розкрийте точки зору протестантських і католицьких богословів на наслідування земного життя Ісуса Христа.
7. Чи можна наслідувати Христа в буквальному розумінні, у його зовнішній формі?
8. Як учить наслідувати земне життя Ісуса Христа Православна Церква?

6.6. Благодать Божа та її значення у відродженні людини

Людinin для її нормального морального життя з Богом дано все: і моральний закон, який вказує дорогу до праведного життя, і живий ідеальний моральний взірць в особі Ісуса Христа, який має надихати її впевнено йти моральним шляхом. Однак цього замало для людини, яка навертається від свого попереднього грішного життя і намагається розпочати життя нове, побожне.

Навернення — рішучий перехід від попереднього гріховного світського життя до життя християнського. Першим кроком у наверненні є таїнство Хрещення. Для християнина, який знову за-

бруднив себе гріхом, існує таїнство Покаяння, в якому він очищає свою душу від гріховної скверни. Однак щоб усвідомити свій душевний стан, прийти до Бога, приступити до Сповіді, потрібна сила.

Людина, перебуваючи у своєму природному, спотвореному гріхом стані, сама, власними силами морально відродитися не може. Після гріхопадіння вона має бажання, прагнення добра, але не має внутрішньої сили творити це добро. “Бажання добра є в мені, але щоб зробити таке, того не знаходжу. Добра, якого хочу, не роблю, а зло, якого не хочу, роблю. Якщо ж роблю те, чого не хочу, вже не я роблю те, але гріх, що живе в мені” (Рим, 7, 18–20), — говорить апостол Павло.

Для того щоб відродити людину і повернути її до добра, потрібна особлива Божа допомога, яка подається людині лише через Божу благодать.

Благодать — це особлива сила Божа, сила Духа Святого, яка подається людині через відкупний хресний подвиг Ісуса Христа. Вона подає віруючим спасіння і звершує їх виправдання та освячення.

Необхідність Божої благодаті на всіх етапах морального подвигу людини, тобто на шляху її морального відродження, зміцнення й удосконалення, є незаперечною. “Без Мене не можете робити нічого” (Ін. 15, 5), — говорить Христос. “Коли ж з’явилась благодать і людинолюбство Спасителя нашого, Бога, Він спас нас не за діла праведності, які б ми створили, а зі своєї милості, через купіль відродження і оновлення Святим Духом, Якого щедро вилив на нас через Ісуса Христа Спасителя нашого, щоб виправдавшись Його благодаттю, ми за упованням стали спадкоємцями вічного життя” (Тит. 3, 4–7), — свідчить апостол Павло.

Крім дії благодаті Святого Духа, для морального відродження людини необхідна і її дія. Господь дією Своєї благодаті не приневолює людину. Він тільки пробуджує в ній ту внутрішню енергію її душі, енергію добра, які ще залишилися в її душі після гріхопадіння.

На необхідність участі самої людини у справі її морального удосконалення вказували і святі отці Христової Церкви. “Бог насильно не заставляє нас, — говорить св. Іоан Золотоуст, — Він дав нам владу вибирати між добром і злом, щоб ми були добрими вільно, тому що там, де немає волі, немає і доброчесності. Необхідно переконати душу, щоб вона за своєю волею стала доброю” (2, т. 4, с. 159).

Отже, моральне життя християнина є вираженням двох сил: перша і найголовніша — Божа благодать, друга — вільна воля самої людини.

Навернення людини

Змалювати досконалу й точну картину навернення грішника, уявити собі окремі моменти, що відбуваються в процесі його навернення з такою точністю, щоб можна було з упевненістю сказати, що саме належить діям благодаті Божої, а що — зусиллям самої людини, неможливо.

Тут багато що залежить від індивідуальності самої людини. Тому можна накреслити лише загальну схему навернення грішника, беручи за приклад євангельську притчу про блудного сина, в якій Христос яскраво і наочно змалював навернення грішника до Бога.

Життєві прикроці та голод, які спіткали блудного сина в чужому краї, змусили його згадати про статки в домі його батька. Усвідомлення свого становища спонукає його прийняти рішення залишити своє попереднє життя і повернутись до батька. “Опам’ятавшись, він сказав: скільки наймитів у батька мого мають надмір хліба, а я вмираю з голоду; встану, піду до батька мого” (Лк. 15, 17–18).

І він знаходить у собі силу волі, встає і йде до батьківського дому. А коли прийшов, сказав: “Батьку! Згрішив я проти неба і перед тобою і вже недостойний назватися твоїм сином” (Лк. 15, 21), — тобто приносить батькові своє щиросердечне розкаяння.

І батько приймає його не як наймита чи раба, а як рідного сина. Він прощає всі його провини, одягає в найкращий одяг, вказуючи при цьому на його особливу гідність і почесні словами: “Дайте перстень на руку його і взуття на ноги” (Лк. 15, 22). А також наказує приготувати пишну гостину. “Приведіть годіване теля і заколіть, — наказує батько слугам, — будемо їсти й веселитися! Бо син мій оцеї був мертвий і ожив, пропав був і знайшовся” (Лк. 15, 23–24).

У цій притчі можна виділити такі етапи навернення грішника до Бога:

- 1) збудження до навернення;
- 2) усвідомлення своєї гріховності завдяки збудженню;

- 3) розкаяння через усвідомлення своєї гріховності;
- 4) самозвинувачення перед Богом і прагнення помилування;
- 5) прийняття Богом наверненого грішника і його помилування.

Розглянемо конкретніше кожен із цих етапів.

1. Збудження до навернення — це стан людської душі, зумовлений невидимою дією благодаті Божої. Така дія Божої благодаті висвітлена в книзі Дій Апостольських, у якій розповідається про проповідь апостола Павла в Македонії. “І слухала одна жінка на ймення Лідія, з міста Фіатір, продавальниця пурпуру, яка шанувала Бога; — пише євангеліст Лука, — і Господь відкрив їй серце слухати уважно те, про що говорив Павло” (Дії. 16, 14).

У притчі про блудного сина благодатне збудження, що спонукало до навернення, прийшло, по-перше, через голод і прикроці, які спіткали його в чужій країні після того, як він в домі свого батька мав усього з надлишком; по-друге, через приниження, якого довелося йому зазнати (він, юдей, пасе свині); по-третє, через згадку про те, що в домі його батька навіть наймити мають хліба вдосталь, а він тут з голоду помирає.

2. Усвідомлення своєї гріховності — наслідок благодатного збудження до навернення. Людина починає усвідомлювати свою гріховність, відчуває свою безмірну провину перед Богом. Так, у душі блудного сина під впливом такого збудження виникає глибоке усвідомлення своєї провини, свого падіння. І він починає шукати виходу зі становища, в якому опинився. Так усвідомлення провини збуджує в душі щиросердне розкаяння.

3. Розкаяння — сильне душевне прагнення усунути або хоча б загладити образи, заподіяні раніше Богові, і пов’язана з цим особлива рішучість людської волі відкинути всяке зло і утвердитися в добрі. Прагнення добра і відраза до гріха бувають такими сильними, що людина, яка щиро кається, ладна скоріше зносити сором, тілесні муки і навіть прийняти смерть, ніж повернутися до свого попереднього способу життя.

Отже, в таку мить серце людини має бути пронизане добром і сповнене тим, що є протилежним гріхові. Але пронизується добро не зусиллями самої людини, а з допомогою Божої благодаті. Тому можна сказати, що християнське розкаяння — це непохитна рішучість до побожності й щире прагнення добра під дією благодаті Святого Духа.

Але сама тільки рішучість жити з Богом — це ще не є життя з Богом. Людина через своє гріховне життя втратила спілкування з Богом. Щоб повернути це спілкування, вона має визнати себе винною перед Богом і просити в Нього прощення, помилування.

4. Самозвинувачення перед Богом і прагнення помилування — це духовне прозріння. Усвідомлення блудним сином своєї провини викликає в нього щиросердне розкаяння — сильне бажання зробити так, аби все порочне було вилучене з книги його життя. Це невпинне бажання загладити свою вину перед батьком, загладити заподіяну йому образу народжує почуття самозвинувачування.

Аналогічно ці почуття викликають у душі грішника, який щиро кається, внутрішнє, духовне прозріння і почуття самозречення, завдяки якому він насмілюється прийти до ображеного ним Господа і просити помилування. Але не для свого особистого блага, а для того, щоб умилостивити ображеного ним Бога. В Євангелії це виражено словами блудного сина: “Батьку! Я згрішив проти неба і перед тобою і вже недостойний зватися твоїм сином” (Лк. 15, 21).

5. Прийняття Богом наверненого грішника і його помилування — завершальний акт навернення грішної людини до Бога, її виправданя і освячення.

У притчі про блудного сина розповідається, що батько побачив сина, коли той був ще далеко від дому. “І коли він був ще далеко, батько побачив його і переповнився жалем; побіг і кинувся йому на шию і цілував його” (Лк. 15, 20). Він приймає свого блудного сина не як наймита, а як сина, з усіма належними почестями, даючи йому перстень на руку і взуття на ноги. Крім того, батько влаштовує для нього пишну гостину — весь батьківський дім наповнюється особливою радістю від того, що син “був мертвий і ожив, пропав був і знайшовся” (Лк. 15, 24).

Зустріч грішної людини з Богом відбувається в таїнствах Хрещення та Покаяння. Господь приймає людину, що кається, так, як батько прийняв блудного сина. Це підтверджують і слова Спасителя: “Кажу вам, що так на небесах більше буде радості за одного грішника, що кається, ніж за дев’яносто дев’ять праведників, які не мають потреби каятися” (Лк. 15, 7).

У таїнстві Покаяння Господь вливає у душу людини, яка з глибоким усвідомленням своєї гріховності та почуттям самовідречення прийшла до Нього, Своєю всеохоплюючою любов'ю. Саме ця Його любов приймає наверненого грішника, прощає йому всі минулі провини, виправдовує його і освячує.

Моральне життя людини після її навернення

Грішна людина, яка через таїнство Хрещення чи таїнство Покаяння вирішила змінити своє життя, зробила ще тільки перший крок на своєму шляху до Бога, її розум ще не вміє мислити, її воля ще не вміє діяти, її серце ще не вміє відчувати по-новому — вона ще має нахил до свого попереднього життя.

Тому перед такою людиною стоїть нелегке завдання: розвивати й зміцнювати в собі задатки, з яких починалось її навернення, які зумовили її навернення. Передусім — дух ревності щодо життя з Богом. Його можна досягнути з допомогою наведених нижче засобів.

1. Зосередженість усіх душевних сил. Коли в людини зосереджені, сконцентровані всі сили її душі, вона може легко керувати ними. Цей подвиг досягає своєї досконалості, якщо людина має чистий розум, не забруднений нечистими роздумами; чисту волю, не забруднену нечистими бажаннями, та чисте серце, не забруднене нечистими пристрастями.
2. Пам'ятати істини віри, коротко викладені у Символі віри. Це — духовне бачення духовного світу і відчуття своєї причетності до нього.
3. Постійне усвідомлення своєї гріховності перед Богом і надія на Боже милосердя. Воно властиве істинній покаянній вірі. Тут найпершим і найважливішим почуттям має бути страх Божий, нерозривно поєднаний з почуттям смиренного перенесення себе спасаючій волі Божій.

Усі подвиги тісно взаємопов'язані. Завдяки подвигу утвердження в собі духа ревності християнин сіє в душу зерна нового духовного життя. Через цей подвиг Божа благодать сходить на душу людини своєю освячуючою силою і пронизує всі її сили. Але для цього людина має сама докласти зусилля, щоби відокремити й очистити ці сили від всього гріховного і нечистого. Отже, треба по-

стійно тренувати і загартовувати свої душевні й тілесні сили релігійною діяльністю та боротися зі спокусами.

Як духовна, так і фізична сила розвивається й зміцнюється певними вправами через подолання різних перепон. У цьому — сутність вправ: і фізичних, і розумових, і вольових.

Однак така боротьба не завжди може бути безпечною для християнина. З огляду на те, що зло, з яким йому доводиться боротися, є сильним противником, і подолати його нелегко. Тим паче, що цей противник нападає на людину не з одного боку, а з декількох одночасно. Небезпека загрожує людині і від власного тіла, і від світу цього, і від самого диявола.

Коли джерелом гріха є тілесні потреби людини, то спокуса, що призводить до гріха, найчастіше йде від самої людини, її тіла. Коли джерелом гріха є пожадливість очей — спокуса йде від принад світу цього, який, за словами ап. Іоана Богослова, “лежить у злі” (1 Ін. 5, 19). Гордість життєва є внутрішнім джерелом гріха, оскільки виходить із самого серця людини, хоча нерідко це внутрішнє джерело гріха знаходить поживу і серед зовнішніх умов. Саме внутрішнє джерело гріха найчастіше використовує диявол: він пробудив гордість життєву в душі нашої праматері Єви; він намагався пробудити її і в душі Спасителя Ісуса Христа, спокушаючи Його в пустелі.

У боротьбі зі злом слід використовувати такі засоби:

1. *Молитва і піст*. На них неодноразово вказував Ісус Христос як на основний засіб боротьби зі спокусами та утвердження духа над тілом: “Цей рід (диявольський) виганяється тільки молитвою і постом” (Мт. 17, 21); “Пильнуйте й моліться, щоби не зазнати спокуси: дух бадьорий, плоть же немічна” (Мт. 26, 41), — наставляв Він Своїх учнів у Гефсиманському саду.
2. *Праця*. Вона має відвертати увагу людини від нечестивих думок, роздумів, пожадань, спокусливих уявлень. Преподобний Антоній Великий, знемагаючи від невпинної боротьби з нечистими думками, попросив у молитві допомоги у Господа. Раптом він побачив чоловіка, схожого на нього, який сидів і працював, потім підвівся і почав молитися, а після молитви знову узявся за роботу. І почув Антоній Великий голос, що звертався до нього: “Роби так само і спасешся”.
3. *Читання Святого Письма*, життя святих, богословської літератури. Це додає людській душі сили для боротьби зі

спокусами, вказуючи як на смертоносні наслідки непокори Богові, так і на повчальні приклади із життя святих подвижників, які перемагали різні спокуси.

4. *Часте покаяння і причащення святих Тайн.* Завдяки цьому віруюча людина найтісніше єднається з Христом і отримує повноту Божої благодаті, з якою здатна перемагати будь-які спокуси. Це єднання веде її до стану, коли вона може повторити слова ап. Павла: “Вже не я живу, а живе в мені Христос” (Гал. 2, 20).

Етапи віку духовного зростання

Згідно зі Святим Письмом весь вік духовного життя людини можна умовно поділити на три етапи: 1) дитячий; 2) юнацький; 3) дорослий, або досконалий. Деякі святі отці Христової Церкви теж вказували на три духовно-моральні віки: початковий, успішний і досконалий.

Дитячий духовний вік — це вік від часу християнського навернення до завершення встановлення внутрішнього та зовнішнього порядку згідно з новими правилами морального життя. Апостол Іоан Богослов говорить так про цей вік: “Пишу вам, діти, бо прощаються вам гріхи ради імені Його (Ісуса Христа)” (1 Ін. 2, 12). Але людині буває важко звикати до життя за новими правилами. Тому цьому періоду властива нестійкість, неусвідомленість, дитяча наївність.

Для утвердження людини в умовах нового духовного життя, для її духовного зростання правила віри, моральності, побожності слід подавати на такому рівні, на якому їх подають малій дитині. Апостол Павло порівнює це із “словесним молоком”. У посланні до євреїв він зазначає: “Зважаючи на вік, вам належало бути вчителями; але вас знов треба вчити першим початкам Слова Божого, і для вас потрібне молоко, а не тверда страва. Кожен, хто годується молоком, несвідомий у слові правди, бо він немовля” (Євр. 5, 12–13).

Юнацький духовний вік — це той вік, про який апостол Іоан Богослов говорить: “Я написав вам, юнаки, бо ви сильні, і слово Боже перебуває у вас, і ви перемогли лукавого” (1 Ін. 2, 14). Юнацький моральний вік — це період самостійного вияву і утвердження добра як в самому собі, так і довкола, тобто це період боро-

тьби як зі своїми внутрішніми пристрастями, так і зі спокусами ззовні. Саме моральне життя тепер не лише набуває своєї визначеної системи й порядку — воно втілюється у всіх сферах життя.

Визначальною рисою юнацького морального віку є усвідомлення потужності своїх духовних сил, хоч і не цілком зміцнілих, але ще не підірваних різними життєвими негараздами. Звідси — невпинне прагнення пізнання духовних істин. Боротьба зі злом у цьому віці доходить до героїзму, а непорушна надія спрямована на досягнення поставленої мети.

Отже, характерним відчуттям у юнацькому духовному віці є відчуття духовної сили в єднанні з Богом. Тому люди цього віку мають надію на досягнення моральної досконалості.

Дорослий, або досконалий, духовний вік — період у духовному житті християнина, коли боротьба в душі затихає, і він насолоджується внутрішнім спокоєм і духовним щастям. Про цей період апостол Іоан Богослов говорить: “Пишу вам, батьки, бо ви пізнали Сущого від початку... ви пізнали Безначального” (1 Ін. 2, 13–14).

Християнам цього віку притаманні духовна мужність, мудрість, досвідченість і утвердження в духовній силі. Це той вік, до якого закликає Христос словами: “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” (Мт. 5, 48). До цього має прагнути кожен християнин, щоб, за словами апостола Павла, удосконалювати себе, “аж доки всі прийдемо до єдності віри і пізнання Сина Божого, в мужа досконого, в міру повного віку Христового; щоб ми не були вже дітьми, які вагаються і захоплюються всяким вітром учення за людським лукавством і підступами хитрого зваблювання, а істинною любов'ю всі зростає в Того, Котрий є глава Христос” (Еф. 4, 13–15).

Для християн, що досягли цього духовного віку, вже не є шкідливою і тверда їжа. Вони навчилися розрізняти добро і зло. Їхні знання підкріплені багатим життєвим досвідом і практикою. Таким людям вже притаманне вище пізнання — як теоретичне, так і чуттєве. Перед ними відкриваються таємничі властивості Бога. Такими досконалими знаннями володів, наприклад, улюблений учень Христа Іоан Богослов.

Завдяки абстрактним і практичним найдосконалішим знанням духовні люди здатні керувати іншими і приводити їх до єдності у вірі, до пізнання Сина Божого, тому їх називають отцями.

Отже, найвище і найдосконаліше знання, випробувана мідність і стійкість, що спрямовані до добра, глибоке і всеосяжне усвідомлення ідеальності Божества — ознаки, притаманні духовно досконалим християнам.

Розглядаючи три етапи духовно-морального зростання християнина, слід мати на увазі, що розмежувати їх неможливо — вони змінюють один одного подібно до того, як змінюється фізіологічний вік людини, її організм, риси обличчя. Тому між цими трьома етапами можуть бути певні періоди. Через це деякі подвижники налічують не три, а більше етапів духовного зростання. Наприклад, св. Іоан Ліствичник визначав духовний вік християнина за віком земного життя Ісуса Христа — тридцять років-етапів.

Однак земні етапи духовно-морального зростання називати найвищими чи найдосконалішими можна тільки умовно. Наше земне життя не є кінцевим і абсолютним місцем перебування нашого “я”. Кінцевим етапом людського життя є життя в Царстві Небесному. Тому християнин не має права сказати собі: “Досить трудитися, досить молитись і постити, бо я вже досяг досконалості”.

У земному житті християнин має трудитися безперестанку. До цього, вказуючи на себе, закликає кожного апостол Павло: “Браття, я не вважаю, що я вже досяг, а тільки, забуваючи те, що позаду, я пориваюся вперед. Прагну до мети, до почесі вишнього поклонання Божого в Христі Ісусі; отже, хто з вас довершений, так повинен думати” (Филип. 3, 13–15). А тих, що так думати не хочуть, Апостол застерігає: “Хто думає, що він стоїть, нехай бережеться, щоб не впасти” (1 Кор. 10, 12).

Усі помисли і старання християнина в цьому житті мають бути спрямовані на те, щоб якнайбільше уподібнитися до Бога. Цього вимагає Сам Господь, закликаючи нас наслідувати Його святість. Без такого уподібнення стає неможливим спілкування з Ним.

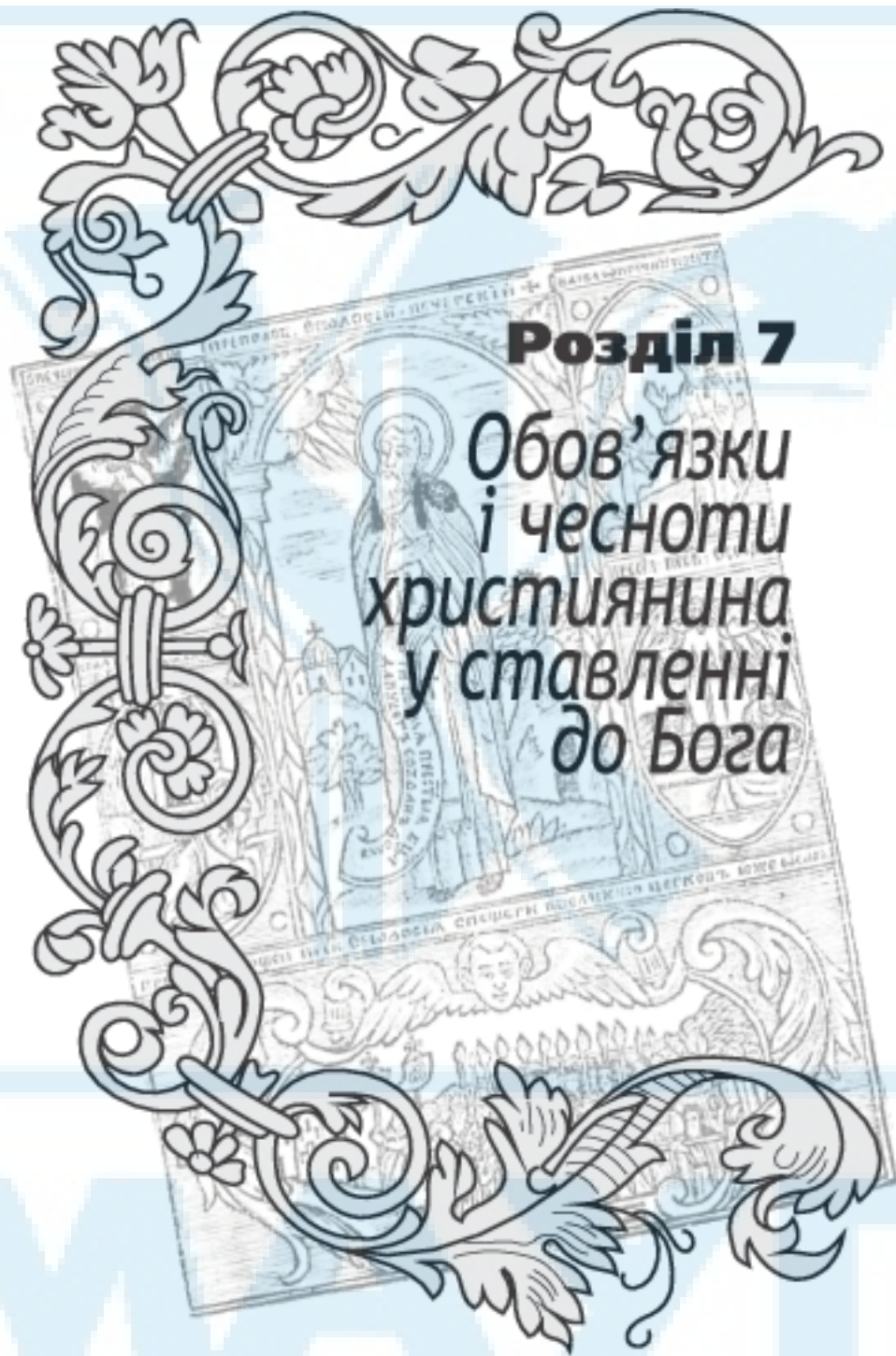
Чи можливо людині в земному житті уподібнитися до Бога Найсвятішого, Найдосконалішого, Безпочаткового, всі властивості Якого безмежні й для людини як істоти обмеженої є неосяжними, Який перебуває в світлі, для людини неприступному?

Святість Бога і всі Його властивості людиною ніколи, ні в цьому житті, ні в майбутньому, не можуть бути ані повною мірою усвідомлені, ані тим більше досягнуті. Господь вказав людині лише на ідеал і Сам показав взірць безмежного вдосконалення. Сходження лю-

дини до цього ідеалу, що починається в цьому житті, має тривати і в житті майбутньому. Так поступово вона має підніматися щаблями морального вдосконалення, примножуючи ті таланти духовності, які закладені в її душу Господом.

Запитання і завдання

1. Поясніть, що таке навернення людини і що для цього потрібно?
2. Що зобов'язана робити людина для свого відродження?
3. Які етапи навернення грішника змальовано у притчі про блудного сина?
4. Що необхідно людині для утвердження в побожності після навернення?
5. Чому необхідна зосередженість усіх сил душі?
6. Що означає постійне усвідомлення своєї гріховності перед Богом і надія на Боже милосердя?
7. Які засоби треба використовувати у боротьбі зі злом?
8. Схарактеризуйте етапи духовного зростання.
9. Поміркуйте над тим, чи може людина досягнути повного уподібнення Богові?

Розділ 7

**Обов'язки
і чесноти
християнина
у ставленні
до Бога**

7.1. Внутрішнє богошанування і чесноти, що його виражають

Усі обов'язки християнина у ставленні до Бога позначають терміном “Богошанування”, або “побожність”. Богошанування — побожне служіння людини Богові як своєму Творцеві, Провідникові, Відкупителю і Спасителю зі смиренною покiрністю Його волі. Таке побожне ставлення до Бога спонукає до роздумів про Бога, спрямовує і посилює почуття до Бога, що виражаються в словах та діях людини у Богослужінні, в домашніх молитвах, у загальному прославленні та поклонінні Йому в душі та істині.

Спонукаючи людину до побожності має, з одного боку, усвідомлення величності Божої, безмежності Його властивостей та досконалості, а з іншого — блага воля Божа, яка закликає людину до побожного служіння Йому. “Я Бог Всемогутній! Ходи перед лицем Моїм і будь непорочний” (Бут. 17, 1), — говорив Господь до Авраама. У Новому Завіті Ісус Христос наголошує на необхідності належного ставлення до Бога. “Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому Єдиному служи” (Лк. 4, 8), — сказав Він у пустелі спокуснику-дияволу. В розмові з жінкою самарянкою Спаситель говорить: “Справжні поклонники кланятимуться Отцеві в душі і істині, бо таких поклонників шукає Отець Собі. Бог є Дух, і ті, що поклоняються Йому, повинні поклонитися в душі і істині” (Ін. 4. 23–24).

Сам Спаситель Ісус Христос під час Свого земного життя сповнив цей великий обов'язок і показав найкрасномовніший приклад Богошанування, про що свідчать слова Його Архієрейської молитви напередодні Тайної Вечері. “Я прославив Тебе на землі, — говорить Спаситель до Свого Небесного Отця, — звершив діло, яке Ти доручив Мені виконати” (Ін. 17, 4). У Гефсиманському саду після Тайної Вечері Христос, наперед знаючи, який подвиг Йому належить звершити, проявляє найвищий і найдосконаліший взірець послушності волі Свого Небесного Отця словами молитви: “Отче Мій! Коли не може чаша ця минути Мене, щоб Мені не пити її, нехай буде воля Твоя” (Мт, 26, 42). А після Свого воскресіння Христос дає настанову Своїм учням: “Йдіть, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх додержувати всього, що Я заповідав вам” (Мт. 28, 19–20).

Сповняючи заповіді Спасителя, святі апостоли наставляли віруючих шанувати Бога і прославляти Його душею і тілом (1 Кор. 6, 20), служити Йому в поборності та страці (Євр. 10, 22. 29), спрямовуючи всі свої дії на Його прославлення: “Чи ви істе, чи п’єте, чи щось інше робите, все робіть на славу Божу” (1 Кор. 10, 31), — говорить апостол Павло.

За своєю суттю Богошанування має охоплювати все внутрішнє ество людини — поклонятися Богові “в дузі і істині” (Ін. 4, 24). Однак оскільки створена Богом людина має душу і тіло, вона повинна прославляти Бога і вшанувати Його всіма силами свого ества — і душею, і тілом. Тому апостол Павло говорить: “Прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божими” (1 Кор. 6, 20).

Отже, Богошанування має бути як внутрішнім, духовним, так і зовнішнім, видимим. Без внутрішньої, або духовної, поборності поборність тілесна, або видима, — це те саме, що тіло без душі: вона є механічною і лицемірною.

Водночас без зовнішнього, або тілесного, ества Богошанування є неповним. Всяка жива істота завжди хоче видимо виразити свої внутрішні почуття. Тим більше — розумна людина. “Від повноти серця промовляють уста” (Мт. 12, 34), — говорив Спаситель Ісус Христос до фарисеїв і книжників. Тому немає на землі такої релігії, в якій не було б зовнішнього вираження поборності. Наш життєвий досвід свідчить, що людина, яка зневажливо ставиться до зовнішнього вираження своїх релігійних почуттів (преклонити коліна, перехреститися тощо), зазвичай не має в собі й внутрішньої поборності.

Прикладом зовнішнього вираження поборності є поборність старозавітного патріарха Авраама. Він був обраний Самим Господом. Господь піклувався про нього, наставляв його, охороняв. Але хоч би де не був Авраам, він скрізь споруджував жертovníки для Господа і приносив щедрі жертви, незважаючи на те, що Господь і так піклується про нього (Бут. 12—13; 18).

Однак найвищим і найдосконалішим прикладом для кожного християнина має бути Господь Ісус Христос. Він, Син Божий, Друга Особа Пресвятої Тройці, видимо зводив очі до неба, видимо преклоняв Своє коліна під час молитви до Отця Небесного.

Бог є найвищим добром і кінцевою метою всіх наших устремлень, тому заслуговує, щоб ми любили Його понад усе всіма сила-

ми своєї душі. Лише з Його допомогою і під Його Провидінням ми можемо досягнути певної мети, тож маємо понад усе довіряти Йому і надіятися на Нього. А оскільки Бог є найвищим Владикою і найвищою Істиною, то ми повинні мати безсумнівну і щирю віру в Нього.

Отже, віра, надія і любов є тими великими християнськими чеснотами, які виражають внутрішнє Богошанування, внутрішню побожність кожного християнина. Вони відображають основу і сутність всього християнського життя. “Тепер перебувають ці три: віра, надія, любов; але більша з них любов” (1 Кор. 13, 13), — говорить апостол Павло.

Віра

Віра, як учить апостол Павло, “є здійснення очікуваного і впевненість у невидимому” (Євр. 11, 1), тобто впевненість у невидимому — ніби у видимому, в бажаному й очікуваному — ніби в отриманому. Тому християнська віра в Бога є живим і непохитним переконанням в істинному бутті Бога, в Його благих властивостях і діях, а також щире внутрішнє сприйняття того, що Бог зволив відкрити людині про Себе і що подає свята Церква у Символі віри. Християнська віра — це жива віра в Ісуса Христа Сина Божого і звершене Ним відкуплення людини.

Віра в Бога є основою нашого спасіння. Вона необхідна для істинного Богошанування, бо без щирої віри в Бога ми не зможемо спілкуватися з Ним, любити Його, надіятися на Нього, молитися до Нього і прославляти Його.

Ця істина неодноразово підтверджується словами Святого Письма. На запитання юдеїв, що їм робити, щоб творити діла Божі, Ісус Христос відповів: “Ось діло Боже, щоб ви увірували в Того, Кого Він послав” (Ін. 6, 29). Апостол Павло у посланні до євреїв говорить: “Без віри догодити Богові неможливо, бо треба, щоб той, хто приходить до Бога, вірував, що Він є, і тим, хто шукає Його, дає нагороду” (Євр. 11, 6).

Віра в Бога дає правдиве пізнання Його як Всемогутнього Творця, Провідника, Спасителя і Відкупителя всього людства. Однак віра не може бути тільки холодним визнанням цих надприродних Істин. Таке сприйняття істини може стосуватися пізнання ви-

димих речей фізичного світу. Віра в Бога має озватись у серці людини, пронизувати її душу, пробуджувати в серці любов до Бога і до ближніх, зміцнювати її волю для неухильного виконання всіх християнських обов'язків.

Основи віри та умови її зміцнення

Як пробуджується в людини віра в Бога і утверджується переконання в правдивості всього того, що Ним відкрито? Де основа християнської віри?

Основою християнської віри в Бога є таємничий зв'язок людської душі з Богом. Про існування цього зв'язку свідчить людська самосвідомість. Людина, заглиблюючись у себе, у свою свідомість, може відчутти той внутрішній голос, який нагадує їй про існування Бога. Звісно, це можливо лише тоді, коли вона сама цього бажає — заглянути в себе, відчутти голос своєї душі. Завдяки цьому таємничому зв'язку людської душі з Богом всі люди, в тому числі й язичники, відчують внутрішній потяг до Бога як до джерела свого буття.

З іншого боку, основа нашої віри — у природному потягу кожної людини до найвищого блаженства, цілковитого щастя, досягнути яке в цьому світі неможливо. Навіть премудрий Соломон, звідавши й відчувши всі блага цього світу, наостанку змушений був визнати: “Марнота марнот, все марнота” (Екл. 1, 2). Але якщо вважати, що прагнення людини до щастя не може бути абсолютно марним, то воно має бути задоволене найвищим благом. Цим благом є Бог.

Однак віра, яка ґрунтується лише на природних людських передчуттях, є невиразною, нетвердою і нетривалою. Тому в язичницькому світі віру прагнуть укріпити через споглядання та вивчення видимої природи. Про це свідчить апостол Павло у посланні до римлян, засуджуючи мізерність язичницьких вчень. “Бо що можна знати про Бога, — говорить Апостол, — явне для них, тому що Бог явив їм... А як вони, пізнавши Бога, не прославили Його як Бога, і не подякували, а заметушилися у своїх мудруваннях, і затьмарилося нерозумне їхнє серце; називаючи себе мудрими, збожеволіли, і славу нетлінного Бога замінили на подобу образу тлінної людини, і птахів, і четвероногих, і плазунів, — тому й віддав їх Бог у

похотях сердець їхніх нечистоті, щоб вони самі сквернили свої тіла” (Рим. 1, 19. 21–24).

У християнському світі віра в Бога утверджується в душах людей через вивчення Святого Одкровення, що міститься у Святому Переданні та Святому Письмі. Тому Ісус Христос у розмові з книжниками та фарисеями сказав: “Дослідіть Писання” (Ін. 5, 39).

Отже, для очищення й укріплення віри необхідним є всебічне дослідження істин віри. З огляду на це святі апостоли у своїх посланнях заповідали, щоб всі “були здорові у вірі” (Тит. 1, 13); “всім, хто домагається від вас звіту про ваше уповання, дати відповідь з лагідністю і благоговінням” (1 Петр. 3, 15).

І Сам Спаситель Ісус Христос ні від кого не вимагав сліпої віри в Себе. Він завжди підтверджував Свою науку доказами Свого небесного посланництва:

- а) через творіння чудес: “Діла, які Отець дав Мені звершити, — говорив Христос, — саме ці діла, котрі Я творю, свідчать про Мене, що Отець Мене послав” (Ін. 5, 36). “Коли не вірите Мені, вірте ділам Моїм, щоби пізнати і повірити, що Отець в Мені і Я в Ньому” (Ін. 10, 38);
- б) через приклад святості Свого життя: “Хто з вас викриє Мене у неправді? — запитує Христос. — Якщо ж Я говорю істину, то чому ви не вірите Мені?” (Ін. 8, 46);
- в) через свідчення Бога Отця про Своє небесне посланництво: “Є інший, Який свідчить про Мене; і Я знаю, що істинне те свідчення, яким Він свідчить про Мене... Отець, Який послав Мене, Сам засвідчив про Мене” (Ін. 5, 32. 37);
- г) через свідчення Святого Письма, а передусім через посилення на старозавітні пророцтва про Нього: “Дух Господній на Мені, — говорив Ісус Христос до народу в синагозі, цитуючи пророчі слова Ісаї, — бо Він помазав Мене благовістити убогим, і послав Мене зціляти розбитих серцем, проповідувати полоненим визволення, сліпим прозріння, відпустити замучених на волю, проповідувати літо Господнє сприятливе” (Лк. 4, 18–19; Іс. 61, 1–2).

Віру в людині укріплюють:

1. Досконале вивчення Христового закону, завдяки якому розум людини просвітлюється світлом істинного пізнання. Це дає їй змогу ясно бачити Божу волю і вселяє в неї щире бажання виконувати цю волю.

2. Регулярне відвідування Церкви та активна участь у її житті.
3. Удосконалення сердечної чистоти — чисті серцем ще на землі мають змогу духовно відчувати, бачити Бога згідно зі словами Спасителя: “Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать” (Мт. 5, 8).
4. Щира молитва до Бога за просвітлення й укріплення в істинній вірі.
5. Уникнення всього, що може зашкодити вірі, послаблювати або нищити її, як, наприклад, спілкування з безбожними людьми, погана компанія, різні спокуси.
6. Побожні роздуми про Бога, Його піклування про долі людей. Цьому допомагає читання творів святих отців і богословської літератури, суворе дотримання церковних уставів і обрядів.
7. Смирненне перенесення всіх прикростей і стриманість у радостях. Це дає змогу усвідомлювати й відчувати на собі руку невидимого Бога, Владики і Провідника життя кожної людини.

За ревного дотримання всіх наведених вище приписів віра укріплюється настільки, що вже жодні погрози, тортури і навіть сама смерть не в змозі змусити людину відрестися від неї.

Через утвердження в собі такої віри християнин наближається до Бога і стає гідним таємничого єднання з Ним. Його віра стає настільки міцною, що він уже діє силою всемогутнього Бога. Тому має бути зрозумілим для кожного, чому Ісус Христос надавав такого величезного значення вірі і говорив: “Якщо матимете віру з гірчичне зерно і скажете горі цій: переїди звідси туди, і вона переїде, і не буде нічого неможливого для вас” (Мт. 17, 20). Святий апостол Павло у посланні до євреїв, змальовуючи надзвичайну силу, що дається людині через віру, наводить численні приклади сильної віри старозавітних праведників, починаючи від Авеля, і наголошує, що саме силою віри вони “перемагали царства, творили правду, одержували обітниці, затуляли пащі левів, гасили силу вогню і уникали вістря меча, зміцнювалися від немочі, були сильні на війні, проганяли полки чужинців” (Євр. 11, 33–34). Апостол Іоан Богослов, засвідчуючи непереможну силу віри тих, хто постійно перебуває з Богом, говорить: “Всякий, народжений від Бога, перемагає світ; і ця перемога, що перемагає світ, віра наша” (1 Ін. 5, 4).

Гріхи проти віри

Гріхами проти віри є: марновірство, або забобонність, індиферентність, або байдужість до віри; сумніви і скептичність; боговідступництво; невірство.

Марновірство — марна, фальшива віра в прості земні речі та їхні дії часом навіть більше, ніж у Бога та Його силу, або навпаки, — від Бога очікують таких дій, які можуть тільки принижувати ім'я Боже. Марновірство поділяють на два види.

Перший вид марновірства:

- 1) ідолопоклонство;
- 2) ворожбитство — замість того щоб довірити своє життя волі Божого Провидіння, людина намагається самочинно проникнути в закрите від неї майбутнє, разом з тим плануючи свої справи;
- 3) чародійство, або магія — прикликання людиною собі на допомогу злих духів;
- 4) віра в привиди, у спіритизм — переконання, що душі покійних або якісь таємничі сили, підпорядковуючись волі людини, можуть вступати з нею у спілкування, відкривати перед нею майбутнє та допомагати у розв'язанні її проблем.

Другий рід марновірства — зловживання священними обрядами, молитвою, священними предметами, з метою “отримання” певних надприродних знамень, дій, чудес (забобонне використання слів зі Святого Письма, примовок з використанням молитви тощо).

Незважаючи на нібито невинність, марновірство є небезпечним для віри. Будь-яке марновірство негативно впливає на моральне життя людини, засліплює розум і серце, зміщує високі істини і правила християнського життя з різними людськими вигадками, що нерідко призводить до релігійної ненависті та фанатизму.

Як сказано у Старому Завіті, чародійство і ворожбитство каралося смертю (Лев. 20, 27; Втор. 18, 9; Міх. 5, 11). Згідно із вченням Нового Завіту “... чародіїв, і ідолослужителів, і всіх лжеців, — доля в озері, що горить вогнем” (Апок. 21, 8).

Погляд Христової Церкви на ворожбитство, чародійство і загалом на марновірство виражено у низці постанов вселенських і помісних соборів та у правилах святих отців Церкви. 61-е правило VI Вселенського Собору велить як на тих, хто займається ворожбитством, так і на тих, хто спілкується з ними, накладати 6-річну епі-

тим'ю; 62-е правило рішуче забороняє християнам справляти будь-які язичницькі святкування та дотримуватись уцілілих язичницьких обрядів і звичаїв.

Індиферентність, або байдужість, до віри — небажання людини пізнавати істинність своєї віри, а отже, небажання жити згідно з правилами істинної віри. Їй однаково, як і у що вірити, аби тільки вірити, тобто вважати себе причетною до якоїсь віри. Головною метою такої людини є веселе, безтурботне і щасливе життя. У справах віри вона не бере жодної участі. Тому й говорить їй Господь: “Знаю діла твої, ти ні холодний, ні гарячий, о, якби ти був холодний або гарячий! Але, як ти теплий, а не холодний і не гарячий, то викину тебе з уст Моїх” (Апок. 3, 15–16).

Сумніви і скептичність — відсутність у людини твердих переконань в істинності своєї віри, її хитання між істинною вірою і хибною. Святий апостол Яків у своєму посланні про таких людей говорить: “Той, хто сумнівається, подібний до морської хвилі, яку вітер здіймає і розвіває” (Як. 1, 6). Люди, які живуть у полоні сумнівів і скептично ставляться до віри, позбавлені потягу до творення добра, до дотримання християнських чеснот.

Слід розрізняти сумніви, які цілком закономірно виникають у свідомості кожної людини, або сумніви теоретичні, і сумніви практичні — сумніви серця, духовні сумніви. Теоретичні сумніви не є гріхом, навпаки, вони спонукають людину до пошуків істини. Гріх починається лише тоді, коли сумніви свідомості поєднуються із сумнівами серця. У такому стані людина вже не шукає істину — у неї все викликає сумнів, навіть саме існування Бога. Вона стає подібною до тих, про яких говорив Спаситель: “Світло прийшло в світ, а люди полюбили темряву більше, ніж світло, бо діла їхні були лихі” (Ін. 3, 19).

Боговідступництво — один із найтяжчих гріхів. Людина через свою легковажність або задля вигоди свідомо відмовляється від своєї попередньої істинної віри. Боговідступництво — це зрада віри.

На особливість тягаря цього гріха і страшні кари за нього неодноразово вказано у Святому Письмі. Апостол Петро у своєму посланні зазначає: “У вас будуть лжевчителі, які внесуть згубні ереси і, відрікшись від Владики, Котрий відкупив їх, накличуть на себе скору погибель. І багато наслідують їхню розпусту, і заради них дорога істини буде в ганьбі. І через користолюбство будуть лови-

ти вас облесливими словами; суд їм давно готовий і загибель їхня не дрімає” (2 Петр. 2, 1–3). Про віровідступників апостол Іоан Богослов говорить: “Вони вийшли з нас, але не були наші: бо якби вони були наші, то залишилися б з нами; але вони вийшли і через те виявилось, що не всі наші” (1 Ін. 2, 19). Подібне говорить і апостол Павло: “... день той не прийде, поки не прийде раніш відступлення, і не відкриється чоловік гріха, син погібелі, який противить-ся і звеличується над усім, що зветься Богом або святинею...” (2 Фесал. 2, 3–4).

Невірство — невизнання людиною буття Божого, заперечення нею істин Божого Одкровення та Провидіння, відкидання вчення Церкви. У Святому Письмі такі люди названі безумними: “Безумний говорить у серці своїм: “Нема Бога!” Зіпсулись вони і обридливий чинять учинки” (Пс. 13, 1).

Запитання і завдання

1. Які основні моральні обов’язки християнина?
2. Що таке Богошанування? Проаналізуйте його види.
3. Що має спонукати людину до побожності?
4. Хто показав приклад найвищої побожності?
5. Які чесноти виражають внутрішнє Богошанування?
6. Що таке віра? Для чого потрібна віра в Бога?
7. Розкрийте основи християнської віри.
8. Які засоби допомагають укріпити віру?
9. Що дає людині стриманість у радості і смиренне перенесення прикростей?
10. Які є гріхи проти віри в Бога?
11. Схарактеризуйте види марновірства.
12. Проаналізуйте найтяжчий гріх проти віри в Бога.

7.2. Християнська надія та її властивості

З християнською вірою тісно пов’язана християнська надія. Віра є впевненістю в існуванні не баченого людиною, тобто, що існує Творець і Владика світу видимого і невидимого, що відкуплення світу звершено Самим Сином Божим, а надія — впевненість у бажаному й очікуваному, тобто в тому, що мета

творіння світу і викуплення людини буде досягнута — світ і людство має прийти до найвищої гармонії, до найвищого блаженства. Іншими словами, віра — це переконаність у тому, що є, а надія — це впевненість у тому, що буде.

Християнська надія потрібна людині для того, щоб вона могла знайти заспокоєння для свого серця в єднанні з Богом із непорушним переконанням, що Він через любов до людини, через хресний подвиг Свого Сина не залишить її без Своєї благодатної допомоги, а сприятиме осягнути бажане і дасть обіцяне спасіння й блаженство.

Отже, предметом християнської надії є досконалість і щастя кожної людини і всього людства. Конкретніше — звільнення людини від гріха і смерті та цілковите поєднання її з Богом Отцем і Його Сином Ісусом Христом через посередництво Святого Духа. Таким чином, християнська надія — це надія на життя майбутнє й вічне. І це має бути головним дороговказом у житті кожної людини.

Однак людина може морально вдосконалювати себе тільки на землі, тож, відповідно, предметом надії є також і земне життя людини. Про це святий апостол Петро говорить: “Тому, улюблені, підперезавши стегна розуму вашого, пильнуючи, майте досконалу надію на благодать, що подається вам у явленні Ісуса Христа” (1 Петр. 1, 13).

Предметом християнської надії є не лише моральні чи духовні блага, а й фізичні та тілесні (наприклад, майно, здоров'я, добробут), бо Господь учить молитовно просити в Небесного Отця “хліба насущного” (Мт. 6, 11).

Необхідність християнської надії для кожної людини випливає із вчення Господа Ісуса Христа: з Його заповідей блаженства (Мт. 5, 2–12), із вчення про пожадливість (Мт. 5, 29–30; 6, 25–34; 18, 23–35); про милостину (Мт. 6, 2–4); про молитву (Мт. 7, 7–11); з Його прощальної розмови зі Своїми учнями перед хресними стражданнями.

На необхідності християнської надії наголошують і Христові учні, святі апостоли. “Знаємо тільки, — говорить апостол Іоан Богослов, — що коли відкриється (майбутня благодать), будемо подібні до Нього (Ісуса Христа), тому що побачимо Його, як Він є. І кожен, хто має цю надію на Нього, очищає себе, бо Він чистий” (1 Ін. 3, 2–3). Апостол Павло закликає: “Утішайтесь надією, в скорботах будьте терпеливі, в молитві постійні” (Рим. 12,

12). А в посланні до євреїв він зазначає, що ми прийшли взятися за “подану надію, яка для душі є неначе якір безпечний і міцний” (Євр. 6, 18–19).

Для того щоб християнська надія була щирою і правдивою, вона має:

- 1) ґрунтуватися на вірі в Бога (а не бути фанатично сліпою) і правильному розумінні Його властивостей та обітниць. “Завжди будьте готові всім, хто домагається від вас звіту про ваше уповання, дати відповідь з лагідністю і благоговінням” (1 Петр. 3, 15), — говорить апостол Петро;
- 2) бути твердою, постійною і незмінною, її не може ослаблювати ані величність і пишність земних благ, ані, навпаки, відчуття своєї гріховності й негідності перед Богом, тому що “Кров Ісуса Христа, Сина Його (Божого), очищає нас від усякого гріха” (1 Ін. 1, 7). Не можуть ослаблювати надію і тимчасові прикrostі та різні спокуси, оскільки людина завжди повинна мати перед своїм духовним зором образ Спасителя і пам’ятати про те, що “як Сам Він перетерпів, будши спокушеним, то може й спокушуваним допомогти” (Євр. 2, 18). Непохитність християнської надії не може порушити і сама смерть, тому що “всім нам належить стати перед судилище Христове, щоб кожному одержати відповідно до того, що він робив, живучи в тілі, добре або лихе” (2 Кор. 5, 10);
- 3) узгоджуватися з волею Божою, а не суперечити їй. Християнин повинен надіятися тільки на істинні блага Божі, а не на свої власні забаганки, які можуть лише зашкодити справі спасіння і вічного блаженства. Людині даються тільки ті тимчасові земні блага, які їй конче потрібні в цьому житті й не зашкодять для життя вічного;
- 4) поєднуватися зі страхом Божим, побожністю і виявлятися в добрих справах. “Зі страхом і трепетом дбайте про своє спасіння” (Филип. 2, 12), — говорить апостол Павло. Страх Божий — це не рабський страх. Страх Божий — це страх синівський, страх чим-небудь образити люблячого Отця Небесного. Але й у добротності, роблячи добрі справи, треба бути уважним, щоб не піддатися спокусі самозвеличування й гордості.

Християнська надія, яка має перелічені вище ознаки, сприяє тому, що людина отримує повне задоволення від усього, що їй дано

Богом — таланти, щастя, прикрасі, немочі тощо. У прикрасях вона терпеливо несе свої хрести, в турботах і в радостях за все дякує Богові, дотримуючись слів апостола Павла: “Чи ви їсте, чи п’єте, чи щось інше робите, все робіть на славу Божу” (1 Кор. 10, 31).

Гріхи проти надії

Кожна людина плекає певні надії. Та тільки той, хто щиро вірить у Бога, має і щирю надію на Нього, на Боже милосердя і Провидіння. Однак у багатьох християнська надія спотворюється їх гріховністю.

Гріхами проти християнської надії є:

- 1) самовпевненість;
- 2) слабодухість;
- 3) надмірна надія на Бога;
- 4) нетерпеливість;
- 5) відчай.

Самовпевненість — надмірна надія на власні сили. Найчастіше гріхові самовпевненості піддаються люди, наділені великим розумом, талановиті, а також ті, хто має матеріальний статок, високе становище і славу або фізично сильні. Вони забувають або свідомо відкидають думку, що все це даровано їм Богом. Така горда самовпевненість суперечить християнській надії, яка вчить повністю віддаватися волі свого Творця. Це підтверджує і Святе Письмо словами пророка Єремії: “Хай не хвалиться мудрий своєю премудрістю, і хай не хвалиться лицар своєю хоробрістю, багатий багатством своїм хай не хвалиться! Бо хто буде хвалитися, хай хвалиться тільки оцим: що він розуміє та знає Мене, що Я — то Господь, Який на землі чинить милість, правосуддя та правду” (Єрем. 9, 22–23). “Бо що таке ваше життя? Воно є пара, що з’являється на короткий час, а потім зникає” (Як. 4, 14), — пише апостол Яків.

Слабодухість — внутрішній стан людини, за якого вона не може опанувати себе, не знаходить у собі належної духовної сили, щоб цілком віддатися всемогутній волі Божій. Слабодухість походить від слабкої віри в Боже Провидіння, від недостатнього релігійного виховання, надмірної прихильності до земних благ і внутрішнього страху їх втратити. Повчальними є слова Псалмоспівця, якими він взиває до своєї душі: “Чого, душе моя, ти сумуєш і чого ти в мені непокоїшся? Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дякувати за спасіння Його!” (Пс. 41, 6).

Надмірна надія — нерозважлива, навіть зухвала надія на Бога. Людина, перебуваючи у полоні цього гріха, може свідомо наражатися як на духовні, так і на тілесні небезпеки, сподіваючись, що Бог повинен чудесним способом її спасти. Такі люди з упертістю очікують чуда від Господа тільки задля того, щоб довести свою або чийсь правоту. Занедужавши, вони не звертаються до лікаря; свої лінощі виправдовують тим, що очікують від Бога чудесного насичення, посилаючись на те, що Господь сказав нічим не турбуватися. Надмірна надія на Бога виявляється і в надмірній впевненості у своєму спасінні. Така людина забуває слова апостола Павла: "...зі страхом і трепетом дбайте про своє спасіння" (Филип. 2, 12). Але найтяжчим гріхом є очікування Божої допомоги у злих справах, наприклад, у помсті, у шахрайстві, в злодійстві тощо. Викриваючи цей гріх, апостол Яків пише: "Просите — і не отримуєте, тому що просите не на добре, а щоб ужити для пристрастей ваших" (Як. 4, 3).

Нетерпеливість — душевний стан, за якого людина постійно відчуває незадоволення земним життям через його негаразди, прикрасі, з нетерпінням та постійними наріканнями очікує на негайне сповнення Божих обітниць. Якби вона мала сильну віру, то пам'ятала б, що найвищий приклад терпеливості показав Сам Христос. Терпеливості вчать слова апостола Павла: "З терпінням будемо проходити поприще, яке лежить перед нами, дивлячись на начальника і виконавця віри Ісуса, Котрий замість радості, яка Йому належала, витерпів хрест, зневаживши посоромлення, і сів праворуч престолу Божого" (Євр. 12, 1–2).

Відчай — стан абсолютної безнадійності. У такому стані людина, усвідомлюючи непосильний для неї тягар власних гріхів, відчуває повне безсилля й не може позбутися способу життя, який вона веде, і розпочати життя нове, краще, безгрішне життя з Христом. Тому нерідко у відчай людина вдається до самогубства. Наприклад, зрадник Юда Іскаріотський. Немає нічого страшного, коли людина впадає у відчай тільки щодо себе. Вона ще може взивати разом з Апостолом: "Бідна я людина! Хто визволить мене від цього тіла смерті?" (Рим. 7, 24). Але горе тому, хто втрачає надію на Бога. Відчай, спрямований проти благодаті й милосердя Божого, унеможливує Божу допомогу, благодатну дію Святого Духа. Тому відчай є гріхом проти Святого Духа.

Гріхові відчаю переважно підвладні далекі від Бога люди, які ведуть гріховне життя з усіма його radoщами і прикрощами, задово-

леннями і розчаруваннями. І будь-який психологічний удар на такій життєвій дорозі може спричинити душевне розчарування і відчай з трагічними наслідками. Тільки жива віра і непохитна надія на Боже милосердя, через яке навіть розбійник на хресті отримав спасіння, здатні вивести людину зі страшного трагічного стану.

Запитання і завдання

1. Розкрийте сутність християнської надії.
2. Що є предметом християнської надії?
3. Для чого необхідна християнська надія? Які її властивості?
4. Обґрунтуйте, чому християнська надія має узгоджуватися з Божою волею і поєднуватися зі страхом Божим?
5. Які є гріхи проти християнської надії?
6. Поясніть, що таке слабодухість і чому вона є гріхом проти християнської надії?
7. Чому є гріхом проти християнської надії надмірна надія на Бога?
8. Що таке є відчай і які його можливі наслідки?

7.3. Християнська любов до Бога, її відношення до віри і надії

Таких великих християнських чеснот, як віра і надія, недостатньо, щоб людина піднялася на вищий щабель морального стану. Ап. Яків пише: “І демони вірують і тремтять” (Як. 2, 19). Для досягнення цієї мети треба мати ще й любов до Бога. Існує любов трьох видів.

Перший, найнижчий її вид — любов тваринна, чуттєва, або, як її ще називають, любов еротична. Другий вид — любов філіотична, або любов людської взаємоповаги — любов за любов, але водночас поєднується і з принципом “око за око, зуб за зуб”. Третій вид любові — любов агапічна (αγάπη — жертва), тобто жертвна, яка завжди опирається на слова Христові: “Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, добро творіть тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить і гонить вас” (Мт. 5, 44). І Він Сам показав нам найвищий приклад агапічної любові, коли на хресті у передсмертних муках молився за

тих, що розпинали Його: “Отче! Прости їм, бо не знають, що роблять” (Лк. 23, 34).

Такої любові Господь хоче і від людини. Тому любов до Бога має виражати щире бажання і палке поривання людської душі до єднання з Богом як з найвищим благом, найвищим предметом людських бажань і прагнень. Це поривання Псаломспівець виражає словами: “Як лине той олень до водних потоків, так лине до Тебе, о Боже, душа моя, душа моя спрагнена Бога, Бога Живого!” (Пс. 41, 2–3). Апостол Павло з цього приводу говорить: “Маю бажання визволитися і бути з Христом, бо це незрівнянно краще” (Филип. 1, 23).

Людина, натхнена агапічною любов'ю, готова задля Бога, задля слави Його Імені пожертвувати всім, навіть своїм життям, тільки б бути з Ним. Через свою щирю любов до Бога вона своє життя, свою діяльність прагне поєднувати з волею Божою, щиро Йому служити і спонукає до такого ж життя інших, щиро бажаючи, щоб усі люди так само любили Бога і з натхненням Йому служили, виконуючи слова святого апостола Іоана Богослова: “Це є любов до Бога, щоб ми додержувалися заповідей Його” (1 Ін. 5, 3).

Водночас той, хто віддано любить Бога, не може не любити свого ближнього, бо в кожному бачить образ Божий. Така людина завжди щиро бажає всім щастя й добра, намагається кожному допомогти.

Любов до Бога з'являється не лише через зусилля людини. Вона, так само як віра і надія, дається їй від Бога через Його любов до людини, яка у всій повноті виявилась у хресній Жертві Сина Божого. Це підтверджують слова апостола Павла: “Любов Божа влилася в серця наші Духом Святим, даним нам” (Рим. 5, 5). В іншому посланні він говорить: “Плід же духу є: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра” (Гал. 5, 22).

Кожен, хто щиро вірить у Спасителя, є носієм жертвовної любові і виконавцем Христової заповіді: “Заповідь нову даю вам: щоб ви любили один одного, як Я полюбив вас, так і ви щоб любили один одного. По тому знатимуть усі, що ви Мої ученики, якщо будете мати любов між собою” (Ін. 13, 34–35). З цього приводу святий апостол Іоан Богослов говорить: “Улюблені! Будемо любити один одного, бо любов від Бога, і кожен, хто любить, народжений від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не пізнав Бога, тому що Бог є любов” (1 Ін. 5, 7–8).

Християнська любов нерозривно пов'язана з такими чеснотами, як віра і надія. Віра скеровує людину до істинного щастя і вказує їй шлях до спасіння. Надія запевняє людину, що всі ці блага — для неї, і побуджує в ній бажання їх отримати. А любов прагне заволодіти цими благами, отримати їх і вже через них укріпити саме спасіння людини. Образно кажучи, те, що в людині засіває віра, пророцує надія, довершує й удосконалює любов.

Отже, любов як вершителька нашого спасіння є найвищою християнською чеснотою, про що свідчить апостол Павло: “Тепер перебувають ці три: віра, надія, любов; але більша з них любов” (1 Кор. 13, 13). У посланні до колосян він наставляє: “Більш за все вдягніться у любов, яка є сукупністю довершеності” (Кол. 3, 14). Спаситель Ісус Христос свідчить, що любов до Бога є першою і найбільшою заповіддю, на якій утверджується закон і всі пророцтва (Мт. 23, 37–38). Особливого значення цій найбільшій християнській чесноті надає у своїх посланнях святий апостол Іоан Богослов, тому Церква назвала його Апостолом любові.

Ознаки істинної любові до Бога

Правдива любов до Бога має свої ознаки, або властивості.

Перша ознака — страх Божий.

Що означає сам вираз “страх Божий”? Як існує три види любові, так само є і три види страху. Перший вид — страх тваринний, страх зазнати болю, бути покараним, страх перед невідомістю, смертю тощо. Другий вид — страх рабський, страх втратити щось своє, чогось не отримати, чогось свого позбутися. Третій вид — страх любові, страх не за себе, а за того, кого любиш: страх образити, втратити чиюсь щирю і ніжну любов. Це і є страх Божий — страх образити люблячого Бога і втратити Його безмежну любов до себе.

У кого в душі живе істинний страх Божий, той не має страху ані рабського, ані тим паче тваринного. Про це свідчать слова апостола Іоана Богослова: “У любові немає страху, а довершена любов проганяє страх” (Ін. 4, 18). Про це говорить і апостол Павло: “Ви не прийняли духа рабства, щоб знову жити в страху, але прийняли Духа усиновлення, Яким кличемо: “Авва, Отче!” (Рим. 8, 15). Більше того,

премудрий Соломон говорить: “Страх Господній — початок премудрості” (Пр. 1, 7).

Друга ознака — беззаперечна послухність волі Божій, що нерозривно пов’язана зі страхом Божим. Істинний християнин має намагатися сповняти всі Божі Закони, завжди бути готовим робити те, що повеліває Господь. Ісус Христос говорить: “Якщо любите Мене, то додержуйтеся Моїх заповідей” (Ін. 14, 15). Апостол Іоан Богослов зазначає: “Це є любов до Бога, щоб ми додержувалися заповідей Його” (1 Ін. 5, 3).

Третя ознака — вдячність Богові за всі щедроті, отримані від Небесного Отця. За всі успіхи, і за всі тимчасові невдачі у житті людина має дякувати Богові, усвідомлюючи, що і здоров’я, і немочі, і щастя, і прикрощі, і доля, і таланти, і навіть саме життя вона має не від когось, не від себе, а тільки від Бога.

Свою вдячність Богові християнин має виражати через молитву, участь у Богослужіннях, через творіння милостині для ближніх, загалом, через своє побожне життя, поведінку. Тому апостол Павло і повчає наповнюватися Духом Святим, “дякуючи завжди за все Богові і Отцеві, в ім’я Господа нашого Ісуса Христа” (Еф. 5, 20). У посланні до колосян він наставляє: “Все, що ви робите, словом чи ділом, усе робіть в ім’я Господа Ісуса Христа, дякуючи через Нього Богові і Отцеві” (Кол. 3, 17).

Четверта ознака — ревність про славу Божого Імені. Якщо діти щиро люблять своїх батьків, вони не байдужі, коли хтось погано говорить про них чи неналежно ставиться до них. Так само і справжній християнин не може бути байдужим, якщо зневажають Ім’я Боже.

Ревність про славу Імені Божого має виявлятися і в поширенні істинного богопізнання проповіддю, повчанням, добрим життєвим прикладом та іншими можливими засобами і шляхами, щоб Ім’я Боже святилося не лише в нас, а й довкола нас; щоби Царство Боже прийшло не лише до нас, а й до всіх. Така ревність не суперечить Слову Божому. Навпаки, її відсутність свідчить, що людина не має належної любові до Бога.

Однак ревність про славу Імені Божого має бути:

- а) здоровою і зваженою, а не сліпою і безрозсудною;
- б) безкорисною, а не заснованою на вигоді;
- в) наповнена християнською любов’ю, що унеможливує ненависть, насильство, жорстокість.

Гріхи проти любові до Бога

Гріхами проти любові до Бога є:

1. *Самолюбство, або гордість.* Це є фальшива любов до самого себе.

Гордість — перший гріх, який з'явився на світі, — гріх Денниці, носителя світла, першого з ангельського світу, через який він став дияволом і сатаною. Цим гріхом він облутав наших прародичів. А через спокусу й гріхопадіння прародичів цей гріх перейшов на все людство. Тому й сказано у Святому Письмі: “Початок гріха — гордість” (Сір. 10, 15).

Самолюбива людина замикається в колі власних інтересів задля досягнення особистої користі та слави. Центром життя та діяльності такої людини є не Бог, а її “я”. У неї не може бути самозречення і безкорисливості, а отже, й щирої любові до Бога та істинного морального життя. Вона глуха й байдужа до заклику Спасителя: “Хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе, і візьме хрест свій, та йде за Мною” (Мт. 16, 24).

Що більше цей гріх опановує людиною, то глибше вона падає в моральному відношенні, оскільки в самолюбстві, в гордості закорінені всі інші гріхи, людські вади та пристрасті.

2. *Надмірна любов до світу.* Вона є спотвореною любов'ю, заглушує в людині почуття любові до Бога, до свого Творця. Така любов віддаляє людину від Бога, а натомість вселяє егоїстичну любов до навколишніх принад цього світу, яка неминуче породжує егоїзм — похоть тіла, похоть очей і гордість життєву (1 Ін. 2, 16).

Апостол Яків, маючи на увазі спотворену любов, зазначає: “Чи не знаєте, що дружба зі світом є ворогування проти Бога? Бо хто хоче бути другом світові, той стає ворогом Богові” (Як. 4, 4). Застерігає від неї і апостол Іоан Богослов: “Не любіть світу, ні того, що в світі; хто любить світ, у тому немає любові Отчої” (1 Ін. 2, 15).

Любов до світу правильна лише тоді, коли ми любимо його як творіння Боже, вона підпорядкована любові до Бога.

3. *Невдячність Богові.* Цьому гріху підвладні люди, які схильні вважати, що все те, чого вони домоглися, що мають, що досягнули в цьому житті, — це результат лише їхніх старань, умінь і талантів. Невдячність Богові є наслідком самолюбства. Тому святий апостол Павло закликає: “Безперестанно моліться. За все дякуйте; бо така про вас воля Божа у Христі Ісусі” (1 Фесал. 5, 17–18).

Невдячність як Богові, так і людям — негативна властивість людського характеру, яка свідчить про черствість і егоїстичність людської душі.

4. *Фальшива ревність, або фанатизм.* Це намагання поширювати віру, оберігати честь і славу Божого Імені не тими засобами, про які сказано в Євангелії і які відповідають християнському духові, а тими, що суперечать істинам християнства — не через терпеливе наставляння, смиренне повчання, добрий приклад, повагу до людської гідності, а через насилля, страх, переслідування.

Релігійний фанатизм з особливою силою виявився у процесі поширення мусульманства. У Христовій Церкві — на Заході під час “хрестових походів”, відтак під час розгулу інквізиції, зокрема у боротьбі з протестантством, а також в Україні під час захоплення храмів українськими прокатолицькими фанатами. У Православній Церкві релігійний фанатизм мав місце у вирішенні питання так званої канонічності Церкви.

5. *Ненависть до Бога.* Всяка ненависть є протилежністю любові. Тим паче ненависть до Бога — відкрита ворожнеча проти Бога, а тому найбільший і найтяжчий гріх. Замість того щоб шукати любові і єднання з Богом, людина прагне добровільно, свідомо позбутися будь-якої залежності від Бога.

Першим і найбільшим богоненависником є диявол. Він ненавидить Бога і кожного, в кому є відображення образу Божого. Якщо людина добровільно і свідомо відходить від Бога, вона потрапляє під владу диявола і вже не терпить навіть натяку на Бога, на святість, на Церкву. А де немає Бога, там немає любові, тому що Бог є любов (1 Ін. 4, 16).

Запитання і завдання

1. Які існують види любові?
2. Розкрийте сутність любові до Бога.
3. Чому людина, яка любить Бога, любитиме і своїх ближніх?
4. Поясніть, для чого потрібна жертвна любов до Бога?
5. Як пов'язана християнська любов з надією і вірою?
6. Проаналізуйте ознаки істинної любові до Бога.
7. Які є види страху? Що таке страх Божий?
8. Якою має бути ревність про славу Божого імені?
9. Які є гріхи проти любові до Бога?

10. У чому особливість гріха гордості?
11. Обґрунтуйте небезпеку релігійного фанатизму?
12. Який гріх проти любові є найтяжчий і чому?

7.4. Зовнішнє богошанування

Внутрішнє Богошанування, яке йде від людської душі, має бути нерозривно пов'язане із Богошануванням зовнішнім. Якщо, наприклад, людина поважає іншу людину, вона виявляє цю повагу зримо — через спілкування з нею, у взаєминах. Так люди виражають один одному свою повагу, любов, відданість або навпаки — свою байдужість, зневагу, ненависть.

Так само і віра, надія та любов до Бога як найважливіші чесноти кожного християнина, що спрямовуються внутрішнім єством людини, її почуттями і знаходяться в глибині людської душі, мають розкриватися у зовнішніх виявах. Про це говорить апостол Павло: “Тіло ж не для блуду, а для Господа, і Господь для тіла... Хіба не знаєте, що тіла ваші є храм Святого Духа, Котрий живе у вас і Якого ви маєте від Бога, і ви не свої. Бо ви куплені дорогою ціною. Отже, прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі” (1 Кор. 6, 13. 19–20).

Зовнішні вияви почуттів людини до Бога, або зовнішнє Богошанування, — це молитва, спільне Богослужіння, таїнства, християнське дотримання свят і постів, християнська поведінка у щоденному житті.

Молитва.

Поняття молитви, її необхідність і значення

Молитва — піднесення розуму і серця людини до Бога, або розмова людської душі з Богом.

Молитва є справжнім життям людської душі з її прагненням до спілкування з Богом, до богоуподібнення. У молитві виражається духовна міць і величність духа людини, його цілковите панування над царством зла. Тільки молитва є головним і суттєвим вираженням нашого спілкування з Богом. Вона є підґрунтям і сутністю будь-якої релігії. Там, де немає молитви, немає і релігії.

І це очевидно. Якщо релігія є живим єднанням людини з Богом, то як інакше може людина виразити це єднання, якщо не своїм безпосереднім духовним зверненням до Бога? Отже, релігійною можна назвати тільки ту людину, яка молиться.

Молитва, будучи вираженням живого зв'язку людини з Богом, водночас є й вираженням її духовного життя. Як для підтримки тілесного життя людина повинна вдихати кисень, так і для підтримки свого духовного життя вона повинна в молитві своїм серцем, душею вдихати життєдайну силу Божого Духа, щоб через спілкування з Богом отримати від Нього те, що необхідно для оживотворення людського духу. Людина, яка не може дихати, помирає тілесно, а людина, яка не молиться, помирає духовно.

Деякі філософи стверджують, що Бог, будучи Сам у Собі найдосконалішим, найславнішим і всевідаючим, не має потреби в тому, щоб його прославляли, щоб Йому приносили жертви, а також щоб Його просили, бо Він Сам все знає, знає потреби і бажання кожного і по Своїй волі дає кожному все необхідне. Однак подібні твердження є абсурдними, вони не можуть принизити значення молитви.

Звісно, Бог не потребує ні нашої молитви, ні нашої вдячності, ні наших прохань та благань, бо, за словами Спасителя, “знає Отець ваш, чого ви потребуєте, раніше вашого прохання в Нього” (Мт. 6, 8). Але це дуже важливо для самої людини. Молитва як пожива для душі допомагає їй утверджуватися в побожності й протистояти гріхові. Хто прославляє Бога в молитві, той прославляє Його і в своєму житті, у всій своїй життєвій діяльності. Хто постійно просить у Бога необхідних дарів і дякує Йому за отримані щедроті, той і в житті все сприймає як ласки Божі, до всього ставиться як до творіння Божого і як до його дару. А все це веде людину до морального вдосконалення і, отже, до спасіння.

Таким чином, молитва є основою всіх добродієв людини. Прохачи для людської душі благодатні дари Святого Духа (Лк. 11, 13), молитва укріплює її віру, надію і любов до Бога, просвічує її розум для пізнання істин віри. “Якщо в кого з вас не вистачає мудрості, — говорить апостол Яків, — нехай просить у Бога, Котрий дає всім просто й без докорів, — і дасть йому” (Як. 1, 5).

Молитва зміцнює волю для творіння добра, про що просить і апостол Павло: “Бог же миру, Котрий підняв з мертвих Пастиря овець великого Кров'ю завіту вічного, Господа нашого Ісуса Христа, нехай удосконалив вас у всякому доброму ділі, на виконання волі

Його, роблячи у вас благоугодне Йому через Ісуса Христа” (Євр. 13, 20–21).

Молитва зігріває серце любов'ю до Бога, втішає у скорботах і стражданнях. “Якщо хто з вас тяжко страждає, нехай молиться” (Як. 5, 13), — говорить апостол Яків. Вона дає людині все, що слугує для її істинного блага як у цьому, так і в майбутньому житті.

Види молитви та її успішність

Зміст християнських молитов такий же різноманітний і багатогранний, як і саме релігійно-моральне християнське життя. Тому що у молитвах людина виражає всі свої релігійні переживання. Християнські молитви поділяють на три основні види: 1) прославлення; 2) прохання; 3) подяка.

Ці види молитов тісно пов'язані. Часто вони переходять з одного виду в інший і таким чином становлять ніби єдину молитву. Коли, наприклад, людина у біді звертається до Господа з проханням, вона у своїй молитві визнає безмежну величність, всемогутність і доброту Божу й водночас дякує Йому за всі Його ласки, отримані раніше, за можливість звертатися до Нього в даний час як до благого і люблячого Отця. Так само урочисті пісні часто переходять у щирі прохання, як, наприклад, “Слава во вишніх Богу”, “Тебе, Бога, хвалимо”. І навпаки, щирі прохання переходять у величні прославлення та подяки.

Той, хто молиться, завжди повинен пам'ятати, що християнська молитва ніколи не може бути не вислухана. Але для цього під час молитви треба дотримуватися таких умов:

1. Молитися необхідно з вірою, без сумнівів у силі своєї молитви. “Все, чого не попросите в молитві з вірою, одержите” (Мт. 21, 22), — говорить Христос. Усвідомлення своєї гріховності не повинно стати перепоною для віри і надії під час молитви. Ми надіємося не на свої заслуги, лише на неоцінімі заслуги Спасителя і на безмежне Боже милосердя.
2. Молитися треба з надією і постійно, незважаючи на те, що часом довго не отримуємо бажаного. Про це говорить Спаситель: “Просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчинять вам” (Мт. 7, 7). Красномовний приклад щирої і невідступної молитви показала жінка-хананеянка, яка просила в Ісуса Христа порятунку для своєї дочки (Мт. 15, 22–28).

3. Молитися треба з покірністю і почуттям щирого жалю за свої гріхи, бо “серця тихого і покірного Бог не відкидає” (Пс. 50, 19). Прикладом є притча Спасителя про молитву в храмі гордого фарисея та покірного митаря (Лк. 18, 10–14).
4. Щоб молитва була прийнятною для Бога, слід приборкувати і впорядковувати пристрасті свого тіла, тому що перенасичене тіло перешкоджає духові людини підноситися думками до Господа. Від цього застерігає Ісус Христос: “Зважайте на себе, щоб ваші серця не обтяжувалися об’їданням та п’янством і життєвськими турботами” (Лк. 21, 34).
5. Для щирої молитви потрібні душевна щирість і сердечність, а також зосередженість і уважність. Тільки так молитва зможе знайти живий відгук у серці людини, дати їй живе відчуття спілкування з Богом.
6. Щоб уникнути під час молитви розсіяності та впливу різних сторонніх думок, треба належним чином готувати себе до неї. Передусім треба відчутно явну присутність Бога перед собою, а себе перед Богом. “Багато хто вимовляє тисячі слів молитви, — пише св. Іоан Золотоуст, — не усвідомлюючи, що говорить; його уста ворухнуться, а слух не чує. Ти сам не чуєш своєї молитви, а як же тоді хочеш, щоби Бог почув твою молитву? Ти говориш: “Я приклонив коліна”. Але розум твій блукав далеко... Уста вимовляють молитву, а розум розглядав прибутки, умови, громади, друзів. Диявол злий; він знає, що під час молитви ми добиваємося всіляких успіхів: тому саме тоді він і нападає на нас. Часто, лежачи в ліжку, ми ні про що не думаємо, а коли приходиться молитися, тоді появляються тисячі думок, щоб ми залишилися без усякої користі” (2, т. 2, с. 122).

Зразки молитви

Найдосконалішим зразком молитви для кожного християнина є молитва Господня, яка охоплює все, що необхідне людині у земному, тимчасовому житті, й у житті майбутньому, вічному. Саме ця молитва вказує, чого найперше необхідно просити в Господа Бога кожному християнинові.

Багато зразків різних видів молитви містить книга Псалмів. Це і прославлення, і подяка, і прохання, тому вони також можуть слугува-

ти керівництвом для молитви. Крім того, Церква пропонує чимало й інших молитов, які було укладено на основі Святого Письма її святими отцями. Вони прожили життя в суворих подвигах посту та молитви, тому з власного досвіду знали, як треба молитися. Такі молитви є найдосконалішим вираженням думок, бажань і почуттів, які надихали великих Божих подвижників. Через це вони пробуджують і підтримують у людини такі ж душевні настрої, які охоплювали душі тих, хто ці молитви писав. Однак це можливо тоді, коли людина вимовляє їх неспішно, вникаючи душею і серцем у зміст кожного слова.

Водночас кожен християнин може і повинен звертатися до Господа своїми простими словами і в дорозі, і під час будь-якої роботи, заняття різними справами, коли тіло виконує необхідну роботу, а розум, думка розмовляє зі своїм Творцем. До цього закликає і апостол Павло: “Всякою молитвою і благанням моліться у всякий час духом” (Еф. 6, 18); “Безперестанно моліться, бо така про вас воля Божа у Христі Ісусі” (1 Фес).

Треба лише мати на увазі, що такі молитви мають бути гідними величності Божої, а не лукавими і нікчемними.

Запитання і завдання

1. Розкрийте суть зовнішнього Богошанування, назвіть його види.
2. Що таке молитва? У чому полягає необхідність і значення молитви?
3. Які є види молитви?
4. Проаналізуйте умови, необхідні для того, щоб молитва була вислухана Господом.
5. Проаналізуйте слова св. Іоана Золотоуста про те, як слід молитися.
6. Які є зразки молитви?
7. Що говорить ап. Павло про необхідність постійно молитися?

7.5. Спільне богослужіння і його значення

Спільним є богослужіння, яке здійснюється в храмі під час зібрання віруючих вибраними і настановленими від Святого Духа служителями Церкви у певний для цього час і відповідно до чину.

Особиста молитва є першою і найбільш зручною для кожної людини формою Богошанування. Але кожна людина є членом суспільства, тому повинна брати активну участь у його житті — державно-політичному і релігійно-духовному. Однак сімейні, громадські, державні, політичні справи є тимчасовими, а справи церковні, релігійні необхідні для вічності, оскільки пов'язані зі служінням однієї людини і цілої громади Господу.

Важливість і необхідність спільного богослужіння підтверджується тим, що встановив його Сам Бог як обов'язкову для всіх заповідь: “Пам'ятай день суботній, щоби святити його!” (Вих. 20, 8). Ще виразніше говорить про це Господь Ісус Христос як Законодавець Нового Завіту: “Де двоє чи троє зібрані в ім'я Моє, там Я серед них” (Мт. 18, 20).

Із книги Дій апостольських відомо, що апостоли і перші християни постійно збиралися для спільної молитви: “Усі вони однодушно перебували в молитві й благанні... Вони ж постійно перебували в ученні Апостолів, і в єднанні та переломленні хліба і в молитві” (Дії. 1, 14; 2, 42).

Сам Господь Ісус Христос молився не лише на самоті, а й перед народом, наприклад, перед воскресінням Лазаря (Ін. 11, 41–42). Молився Він і разом зі Своїми учнями на Тайній Вечері та після неї — Його Архієрейська молитва (Ін. 17 гл.).

Сила спільної молитви в тому, що вона доповнюється і підсилюється Святим Духом, Який постійно перебуває у Церкві та в кожній християнській громаді. Немічність і мізерність, що часто властиві молитві одного, доповнюються силою і досконалістю молитви всіх членів громади.

Водночас спільна молитва посилює відчуття єдності людей. Св. Іоан Золотоуст пише: “Можна, звичайно, молитися і вдома; але ти не можеш молитися так, як молишся в церкві, де зібрано стільки осіб, де підноситься до Бога однодушний голос. Молячись до Господа наодинці, ти не так скоро будеш вислуханий, як молячись спільно з братами своїми. Бо тут є щось більше: однодумність, єдність любові, молитви священників. Під час спільної молитви не тільки люди підносять свій голос, але й Ангели припадають до Владики і Архангели моляться” (2, т. 3, с. 57).

Спільне богослужіння важливіше від особистої молитви і тому, що є складнішим і більш повним. Тут не лише підносять молитви

і співають церковних пісень, але й звершують багато богослужбових дій. Тут проповідується Слово Боже, що є дуже важливою і невід'ємною частиною спільного богослужіння. Без цього віруючі не в змозі правильно усвідомити і зрозуміти таїнства Христової Церкви, згідно з ними жити і досягати досконалості. Тому Господь Ісус Христос і залишив Своїм апостолам заповіт: “Ідіть, навчайте всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх додержувати всього, що Я заповідав вам” (Мт. 28, 19–20).

Богослужбові дії та церковні обряди є важливими тому, що вони чуттєво і наочно відображають перед нами позачуттєві й таємничі предмети релігії і таким чином наставляють людину, пробуджують у ній поривання до вищого.

Щодо церковних піснеспівів, то св. Іоан Золотоуст пише: “Ніщо так не окрилює духа, ніщо так не відриває його від землі та тілесних оков, як злагоджений спів церковної пісні” (2, т. 3, с. 69). Однак як не може досягнути своєї мети проповідь, що замість необхідного змісту містить лише поетичні фрази та ораторські звороти, так нічого не вартий і церковний спів, у якому основна увага приділяється музичному мистецтву, а не тому, щоб своєю ніжністю, молитовністю і духовністю підносити людські серця до вищого світу. Богослужіння та обряди не повинні перетворюватися на театралізовані, як це, на жаль, можна спостерігати в Католицькій Церкві, наприклад, відправа Хресної Дороги на вулицях міста.

Отже, головною перевагою спільного богослужіння над особою молитвою є те, що під час спільного богослужіння звершуються благодатні таїнства, без яких людина не може отримати спасіння і вічного життя.

Церковні таїнства та їх значення

Особиста молитва і спільні богослужіння підносять людину до Бога, тому мають велике значення для її морального зростання. Незмірно вагоміше значення мають церковні таїнства. Саме через Таїнства людина отримує особливу Божу благодать, яка відроджує, укріплює її в духовному зростанні й приводить до спілкування з Богом.

У таїнстві Хрещення, що вводить людину до Церкви Христової, а через неї до Царства Небесного, грішна людина через благодат-

ну дію Святого Духа оправдується і очищається як від первородного гріха, так і від усіх своїх гріхів і стає на шлях нового побожного життя. Однак щоб іти цим шляхом, людині потрібна особлива благодатна сила, яка б укріплювала її. Таку силу вона отримує в таїнстві Миропомазання.

Отже, у таїнствах Хрещення і Миропомазання звершується моральне відродження людини і навернення її до Христа. Так відроджена людина стає дитям Божим і членом тіла Христового (Кол. 1, 18). До тих, хто прийняв ці таїнства, апостол Павло говорить: “Ви вже не чужі і не пришельці, а співгромадяни святим і своїм Богові” (Еф. 2, 19).

Однак і в такому стані людина має вести невпинну боротьбу із заходами гріха, гріховними навиками та бажаннями, які залишаються в ній і після отримання цих таїнств. Ця боротьба така важка, що багато хто її не витримує. Тому Церква подає людині ще й інші таїнства, через які вона отримує особливі благодатні дари, які допомагають їй утверджуватись у побожності, в істинному християнському житті. Такими таїнствами є Покаяння та Причастя, або Євхаристія.

За своїм значенням таїнство Покаяння подібне до таїнства Хрещення. Як у Хрещенні, так і в Покаянні, через благодать Святого Духа людина внутрішньо очищується, оновлюється і стає знову близькою до Бога. Відмінність між ними в тому, що Хрещення звершується тільки один раз у житті людини, а Покаяння може повторюватися безліч разів, залежно від внутрішньої необхідності та бажання самої людини.

Основними і необхідними умовами для отримання прощення гріхів у таїнстві Сповіді є:

- 1) щире розкаяння — особливо великий жаль через свої гріхи, що віддаляють від Бога, якими завдано образи Божій величності та любові. Зразком може слугувати розкаяння митаря, який “не смів і очей звести на небо; але, б'ючи себе в груди, говорив: Боже! Будь милостивий до мене, грішника!” (Лк. 18, 13);
- 2) обіцянка перед Богом не грішити надалі. Зразком може слугувати розкаяння і смиренне прохання блудного сина перед своїм батьком (Лк. 15, 18—21);
- 3) рішучий намір виправити попереднє життя, поєднаний з готовністю заглибити вчинені кривди та образи, як це виразив

митар Закхей: “Господи! Половину добра мого я віддам убогим, і якщо кого скривдив чим, поверну вчетверо” (Лк. 19, 8);

- 4) оскільки людина власними силами не може очиститися від гріхів і повернути собі втрачену невинність, необхідною умовою цього є непохитна віра в Господа Ісуса Христа, Котрий відкупив нас від гріхів і духовної смерті, і надія на Його милосердя. Про це говорить Сам Спаситель словами: “Кожен, хто живе і вірує в Мене, не помре повік” (Ін. 11, 26).

Згідно з уставом Православної Церкви той, хто хоче приступити до Сповіді, має сам сповідувати свої гріхи. Усна сповідання своїх гріхів необхідне тому, що на Сповіді звершується суд над сповідником. А щоб судити його і на підставі цього суду дати чи не дати йому відпущення гріхів, священникові необхідно чути про ці гріхи. Крім того, усна сповідь розкриває не лише міру зіпсованості серця і волі сповідника, а й щирість його розкаяння. Водночас вона благодатно впливає на самого сповідника: спонукає його до глибокого усвідомлення своїх гріхів і щирого розкаяння, вселяє впевненість у тому, що виказані ним гріхи йому прощені. Однак сповідь є не лише судом над сповідником, а й наставлянням, умовлянням, утішенням його. Тому священник повинен мати певний досвід, щоб усе це дати йому. Він має вміти розкрити перед сповідником всю небезпечність того душевного стану, в якому той опинився, і водночас застерегти від розпачу та смутку, в який він може впасти через усвідомлення своїх провин; вивідати моральний стан сповідника, якщо той не може чи не хоче його розкривати, і на підставі цього дати йому розумні поради для виправлення його життя.

Тільки після очищення своєї душі в таїнстві Покаяння християнин може приступати до таїнства Причастя.

Таїнство Причастя — найбільше і найвеличніше таїнство. У ньому християнин через споживання Тіла і Крові Ісуса Христа — не таємниче або містичне, а зрима, реальне і чуттєве — поєднується з Христом: “Хто їсть Мою Плоть і п’є Мою Кров, в Мені перебуває, і Я в ньому” (Ін. 6, 56), — говорить Спаситель. Через тісне єднання зі своїм Спасителем християнинові подається благодатне освячення його душі й тіла, а сили — для подолання спокус і зростання в побожності. “Хто перебуває в Мені, і Я в ньому, той

приносить багато плоду; бо без Мене не можете робити нічого” (Ін. 15, 5), — каже Христос.

Крім цих таїнств, у Православній Церкві існують ще три таїнства: Священство, Шлюб та Єлеосвячення, через які в особливих випадках та за особливих обставин християнам так само подаються благодатні дари Святого Духа.

Отже, без таїнств, їхньої благодатної сили людина не може не лише розвивати й удосконалювати своє духовно-моральне життя, а й розпочати його.

Запитання і завдання

1. Поясніть, що таке спільні богослужіння і чому вони необхідні.
2. Що говорить про потребу спільного богослужіння св. Іоан Золотоуст?
3. Для чого необхідні святі таїнства?
4. Що відбувається з людиною під час звершення над нею таїнств Хрещення і Миропомазання?
5. У чому значення і сила таїнств Покаяння і Причастя?
6. У чому значення інших таїнств?

7.6. Повага до храму і його святинь

Крім особистої молитви та спільного богослужіння, зовнішнє Богошанування охоплює повагу до святого храму і шанування християнських свят та постів.

Християнський храм — місце особливої присутності Божої. У храмі подається людині особлива Божа благодать. Ще у Старому Завіті йдеться про те, що Господь вимагав від людей особливо побожного ставлення до місця Своєї тимчасової присутності на землі (Бут. 28, 12–22; Вих. 3, 5; Вих. 19, 12). У Новому Завіті це ставлення до християнського храму як до місця постійного перебування Божого піднесено на найвищий рівень і вважається священним обов'язком кожного християнина.

Християнський храм є прообразом раю і служить входом до нього. Тому в одній із молитов є такі слова: “Стоючи в храмі слави Твоєї, уявляємо себе стоячими на небесах”. І дійсно, храм є вхо-

дом до неба, тому що всіма своїми особливостями він нагадує людині про минуле Боже піклування щодо долі всього людства, а водночас подає образ майбутнього щасливого спілкування з Богом і всіма святими.

Саме в храмі у людини формується почуття спілкування з Богом. Тут вона отримує чудодійну і благодатну поміч Божу, розраду в прикрощах та горі, чує слово Боже, священні піснеспіви, знаходить молитовне єднання з живими та покійними членами Церкви. Святий Престол у вітварі, на якому приноситься безкровна Христова Жертва, образи Спасителя і Божої Матері, хрести, Євангеліє, зображення святих, відправи, що звершуються в храмі, — все це наповнює християнина високими і священними почуттями.

Про суворе ставлення Господа Ісуса Христа до тих, хто зневажає святість храму, знаємо з Євангельської розповіді про вигнання торгівців та міняйлів з Єрусалимського храму, який був тільки прообразом храму християнського. “Дім Мій, — говорив Христос, — домом молитви назветься; а ви зробили його вертепом розбійників” (Мт. 21, 12–13; Ін. 2, 14–16).

Пошана до храму має виявлятися у:

- а) постійному його відвідуванні;
- б) звичці приходити до храму в належному вигляді і з побожним настроєм;
- в) побожному, уважному ставленні до самої будівлі храму (проходячи повз нього, треба зняти головний убір і перехреститися);
- г) належному ставленні до самого церковного подвір'я (тут не може бути гульбищ, пиятики, куріння тощо).

Пошановуючи храм, християнин повинен з належною шанобою ставитись і до всього того, що в храмі: Святих Тайн Тіла і Крові Господньої, святого Мира, хреста, образів, святих мощів, священного посуду, одягу і взагалі до всіх церковних речей. Таке побожне ставлення має бути не лише під час богослужінь, а завжди, коли християнин бачить, торкається їх чи проходить повз них.

Обов'язком кожного християнина є піклування про належний стан храму, матеріальні пожертви на його утримання.

Турбота про храм, його стан і стан усіх церковних речей і предметів лежить на священно- та церковнослужителях. Тому, за словами апостола Павла, “ті, які служать жертovníку, беруть долю від жертovníка” (1 Кор. 9, 13).

Вшановування християнських свят та постів

Упродовж історії людства було чимало знаменних подій, які не можуть бути забуті. Церква посвячує їм особливі дні та часи і називає святами. Отже, християнські свята — це дні, посвячені згадці про важливі події, що мали місце в земному житті Спасителя Ісуса Христа, Божої Матері і святих. Підставою для дотримання свят є заповідь Божа про святкування у Старому Завіті сьомого дня на згадку про те, що цього дня Господь відпочив після творення світу. Крім того, Господь встановив святкування таких старозавітних свят, як Пасха, П'ятидесятниця, Кучки, Свято Труб та інших.

У християнській Церкві останній день тижня, суботу, замінено на перший день — неділю на згадку про перемогу над смертю і нашого відкуплення через Воскресіння Христове. Вже за апостольських часів неділя стала днем святим, днем, посвяченим для Господа. Це засвідчує книга Дій апостольських: “Першого ж дня тижня, коли ученики зібралися на переломлення хліба...” (Дії. 20, 7). Про важливість першого дня говорить і апостол Павло: “У перший день тижня кожен з вас нехай відкладає в себе і зберігає, скільки має змоги, щоб не збирати, коли я прийду...” (1 Кор. 16, 2). Про цей день говорить і апостол Іоан Богослов у своєму Одкровенні: “Я був у дусі в день недільний, і чув за собою голос гучний, ніби трубний, який говорив: Я є Альфа і Омега, Перший і Останній” (Одкр. 1, 10).

Пізніше, крім недільного дня, було встановлено святкування й інших свят.

Як повинен християнин проводити святкові дні? Для того щоб свята проходили згідно з євангельським духом, передусім слід уникати крайнощів: як старозавітного юдаїзму, де увага приділяється більше букві, ніж духові, так і західного та східного лібералізму, де між днями святковими і будніми майже немає різниці.

Юдейський закон забороняє у святкові дні робити навіть найнеобхідніші справи, наприклад, готувати їжу, відвідувати й надавати допомогу хворим. А Господь Ісус Христос не звинувачував Своїх учнів за те, що вони в суботу зривали колоски на полі (Мт. 12, 1–14). Навпаки, Він повчав фарисеїв, що треба “добро творити в суботу” (Мт. 2, 23–28), оскільки те, що вкрай необхідне для людини, а також те, що укріплює людину в її милосерді, благодійності, побожності дозволено робити і у святкові дні.

З іншого боку, святкові дні зневажаються тим, що, по-перше, у свідомості людей втрачається різниця між днями робочими і святковими, а по-друге, християнські свята перетворюються на дні пияцтва, гульбищ тощо.

Для християнина свято — день, який треба провести не просто по-святковому, а у святості, тобто в посиленій молитві, обов'язковому відвідуванні храму, провідуванні хворих, немічних, самотніх, у розмовах з рідними (дітьми, онуками, родичами) на релігійні, побожні теми, читанні Святого Письма, релігійної богословської літератури. А вже по тому можна повеселитися, відвідати друзів, родину, приймати гостей у себе. Звісно, все має бути в певних рамках, притаманних істинному образу християнина, згідно зі словами апостола Павла: “Чи ви їсте, чи п'єте, чи щось інше робите, все робіть на славу Божу” (1 Кор. 10, 31).

У такий день не може бути непотрібних брудних розмов і жартів, не роздратованих суперечок та сварок — слід пам'ятати слова апостола Павла: “Все повинно бути благоприсойно і статечно” (1 Кор. 14, 40).

Учення про свята тісно пов'язане із вченням про пости, встановлені Самим Господом.

Ще у раю, заповідаючи нашим прародичам не вкушати від плодів дерева “пізнання добра і зла”, Господь поклав початок посту. Через пророка і вождя Мойсея Господь повеліває ізраїльському народові приготуватися до отримання Синайського законодавства через обряд очищення, покаяння та піст.

У Новому Завіті зразок суворого посту показав Сам Господь Ісус Христос — Його сорокаденний піст у пустелі. Про важливість посту Він говорив у Нагірній проповіді (Мт. 6, 16–18). До учнів Іоана Хрестителя, які не розуміли, чому вони і фарисеї постять, а учні Христові не постять, Спаситель, вказуючи на майбутнє життя Його Церкви, сказав: “Настануть дні, коли відберуть у них жєних, і тоді поститимуть” (Мт. 9, 15). Про духовну силу посту Христос каже: “Цей рід (диявольський) виганяється тільки молитвою і постом” (Мт. 17, 21).

За своєю суттю піст — це стриманість від певного виду їжі та напоїв, від усіляких світських розваг, музики, танців, від злих думок, роздумів, забаганок.

За тривалістю пости бувають одноденні та багатоденні.

До одноденних постів належать:
Надвечір'я Різдва Христового (6 січня);
Надвечір'я Богоявлення (18 січня);
Ускіновення голови Іоана Хрестителя (11 вересня);
Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього (27 вересня);

середа і п'ятниця протягом цілого року, крім загальниць.

До багатоденних належать чотири пости:

Великий піст — від Сиропусної неділі до неділі Вербної, а також Страшний тиждень;

Петрів піст (Петрівка) — від понеділка після неділі Всіх святих до 11 липня;

Успенський піст — від 13 до 27 серпня;

Різв'яний піст (Пилипівка) — від 28 листопада до 6 січня.

У деякі дні Церква пропонує повне утримання від їжі: у Велику П'ятницю, у Надвечір'я Різдва Христового та Богоявлення, у перший день Великого посту, також кожного святкового ранку до завершення богослужіння.

Значення посту в тому, що він упокоює тіло людини, сприяє приборкувати чуттєві забаганки, допомагає душі підноситися над буденними земними проблемами. Тільки піст може укріплювати дух людини і приборкувати тілесні пристрасті, він сприяє пануванню душі над тілом, а не навпаки.

Піст має і символічне значення — є вираженням скорботи, яка має двояке значення: по-перше, це скорбота з приводу страждань Спасителя, а по-друге, — це скорбота через власні гріхи, які є причиною страждань Спасителя. Тому і говорив Христос Іоановим учням: “Настануть дні, коли відберуть від них жениха, і тоді постинуть” (Мт. 9, 15).

Однак самий лише тілесний піст не має жодної духовної сили і жодного спасенного значення. Та й чи можна назвати його постом у прямому значенні цього слова. Утримання від споживання певних видів їжі є й у вегетаріанців, і в тих, хто дотримується дієти. До того ж, стриманість від споживання певних видів продуктів для збереження зовнішньої краси свого тіла є гріхом — людина свідомо нехтує даром Божим лише задля своєї тілесної краси, яка здобувається не нею, а дається від Бога.

З огляду на це піст — не тільки утриманість тіла від певних видів їжі, а передусім утриманість всієї людської волі від того, що

є злим, нечистим, оскверняє не лише тіло, а й душу. Піст тілесний повинен поєднуватися зі стриманістю язика, упокоренням роздратованості, гнівливості, з утихомиренням тілесних пристрастей та душевних забаганок через постійне духовне споглядання розп'ятого на хресті задля нас, нашого спасіння Сина Божого Ісуса Христа.

Отже, належне шанування визначених Церквою постів є священним обов'язком кожного християнина.

Запитання і завдання

1. Схарактеризуйте християнський храм.
2. Яким було ставлення до храму Ісуса Христа?
3. У чому має виражатися повага до храму?
4. Що являють собою християнські свята? Звідки вони беруть свій початок?
5. Поясніть, чому ми святкуємо не суботу, а неділю?
6. Як повинен християнин проводити святкові дні?
7. Чим є піст за своєю суттю? Ким установлено пости?
8. Які є пости?
9. Розкрийте, у чому полягає духовна необхідність посту.

7.7. Клятва

Клятва, або присяга, є одним із видів сповідання віри в Бога як Всемогутнього Судді для більш переконливого підтвердження певних доказів чи обіцянок.

Деякі секти відкидають присягу, посилаючись на слова Спасителя: “А Я кажу вам: не клянїться зовсім. Нехай буде слово ваше: так, так; ні, ні; а що зверх цього, те від лукавого” (Мт. 5, 34–37).

Однак у Своїй Нагірній проповіді Ісус Христос змальовує ідеальність Царства Божого в усій його досконалості. З цього погляду, звісно, всяка присяга недоречна. Вона є наслідком недовіри, а в Царстві Божому недовіра неможлива. Але з огляду на те, що Царство Боже бере свій початок у душі людини згідно зі словами Спасителя: “Царство Боже всередині вас є” (Лк. 17, 21), всілякі клятви між людьми істинно віруючими, наповненими істин-

ною християнською жертвовною любов'ю, нині є зайвими. Тому, вимагаючи любові та довіри від Своїх послідовників, Господь Ісус Христос, звісно, вимагає відкинути і будь-які клятви. Однак поряд з Царством Божим існують і царства людські, в яких панують гріх, обман та недовіра. Тому задля досягнення істини християнин на вимогу влади не повинен відмовлятися від присяги. З цього приводу апостол Павло говорить: “Люди клянуться вищим, і клятва на запевнення закінчує всяку суперечку їхню” (Євр. 6, 16). З повагою поставився до клятви і Господь Ісус Христос на суді у первосвященика. Коли той не домігся від Ісуса будь-якої відповіді і спересердя вигукнув: “Заклинаю Тебе Богом Живим, скажи нам, чи Ти Христос, Син Божий?”, Спаситель відповів йому: “Ти сказав...” (Мт. 26, 63–64).

Святий апостол Павло у своїх посланнях часто використовує мовні звороти, що виражають присягу. Наприклад, він говорить: “Бога кличу в свідки на душу мою, що, жалюючи вас, я досі не приходив до Коринфа” (2 Кор. 1, 23). “Свідок мені Бог, Котрому я служу духом моїм у благовіствуванні Сина Його” (Рим. 1, 9). В Одкровенні Іоана Богослова йдеться про те, як Ангел, “що стоїть на морі і на землі, підняв руку свою до неба і клявся Живучим на віки вічні, Котрий створив небо і все” (Одкр. 10, 5–6).

Але використання присяги, за християнським вченням, допускається лише в особливо важливих випадках. При цьому слід пам'ятати заповідь Божу: “Не прикликай надаремно імені Божого”. Сама присяга має виголошуватися з гідністю і рішучим наміром засвідчити Істину та її відстоювати.

Гріхом проти істинної присяги є:

- а) фальшива присяга — свідоме присягання за неправду;
- б) порушення присяги — свідоме і добровільне нехтування тим, що обіцяв у присязі;
- в) божба — легковажне, без потреби використання клятви у звичайній розмові чи суперечці.

Обітниця

Обітниця — обіцянка християнина, яку він дає в певні моменти свого життя.

Обітниці поділяють на дві групи: 1) обітниці в широкому значенні; 2) обітниці в буквальному значенні.

До обітниць в широкому значенні належать обіцянки, які дають під час звершення таїнств Хрещення і Вінчання, а також в окремих випадках під час вступу на певну посаду. Під час хрещення дається обітниця служити Христові й вірувати в Нього. Під час вінчання — обітниця любові, вірності та чесності подружньої. Під час вступу на відповідальну посаду — вірно служити народові, державі й старанно виконувати свої обов'язки. Важливість таких обітниць у тому, що людина, яка їх дає, відчуває себе відповідальною і перед Богом, і перед людьми.

До обітниць у вузькому значенні належать ті, які людина дає перед Богом в особливих, важких для неї обставинах. Зокрема, тяжко хвора людина дає обітницю, що в разі одужання відвідає конкретні монастирі чи святині; той, хто опинився в небезпечному чи трагічному становищі, — обітницю віддати частину свого майна на спорудження храму, якщо Господь допоможе йому з цього становища вийти. Людина може дати обітницю, наприклад, побудувати каплицю, роздати милостиню убогим, суворо постити певні дні, щомісяця протягом визначеного часу приступати до Сповіді тощо.

До обітниць у вузькому значенні належать також і всі добрі наміри людини, зокрема ті, які вона приймає, наприклад, під час Сповіді, коли обіцяє більше не грішити.

Протестантські богослови заперечують обітниці, вважаючи їх не лише непотрібними, а й негідними істинного християнина. Звісно, якщо людина сприймає обітницю тільки як “платню” Богові за отримані від Нього ласки, то це справді негідне звання християнина. В істинно християнському розумінні обітниця — подячна жертва Богові за Його безмежну любов до грішної й негідної людини та піклування про неї.

Протестанти стверджують, що коли людина прагне жити по-божно, то вона й без обітниць буде так жити, а якщо не хоче цього, то їй не допоможуть жодні обітниці. Однак з таким трактуванням не можна погодитися. Давши обітницю, людина постійно відчуває відповідальність, вона нагадує їй про те, що треба жити краще, побожно, застерігає від усякого хибного і гріховного кроку в подальшому житті. Отже, завдяки такій обітниці людина стає побожною.

У Святому Письмі є немало прикладів, які своїм повчальним змістом свідчать про важливість та необхідність обітниць. Так, зокрема, обітниця старозавітного патріарха Якова після особливого видіння уві сні: “Коли Бог буде зі мною і буде мене пильнувати на цій дорозі, якою ходжу, і дасть мені хліба їсти та одєжу вдягнути, і я з миром вернуся до дому батька мого, то Господь буде мені Богом; і цей камінь, що я поставив за пам’ятника, буде домом Божим. І зі всього, що даси Ти мені, я, — щодо десятини, — дам десятину Тобі” (Бут. 28, 20–22). Обітницю давали суддя Іфтах (Суд. 11, 30–32), мати пророка Самуїла Анна (1 Сам. 1, 11), цар Давид (Пс 65, 16–20), апостол Павло (Дії. 18, 18).

Обітниці, дані людиною перед Богом, мають обов’язково виконуватися. На цьому наголошує Еклезіаст: “Коли зробиш обітницю Богові, то не зволюй її вповнити, бо в Нього нема уподобання до нерозумних, а що ти обітуєш, сповни. Краще не дати обіту, ніж дати обіг і не сповнити” (Екл. 5, 3–4).

“Коли хто складає обітницю для Господа, — говорив Мойсей до богобраного народу, — або присягне присягу заректи за року на душу свою, хай той не порушить свого слова, — нехай зробить усе, як вийшло було з його уст” (Числ. 30, 3).

Порушення, невиконання обітниці є великим гріхом. Тому треба завжди бути обачним, і перш ніж давати обітницю, замислитися:

- 1) чи буде вона приємною для Бога і спасенною для власної душі, чи не в образі Божій величності й святості?
- 2) чи вистачить моральних і фізичних сил, щоб належним чином її сповнити?
- 3) чи не суперечитиме і не перешкоджатиме вона виконанню громадських, державних та інших обов’язків?

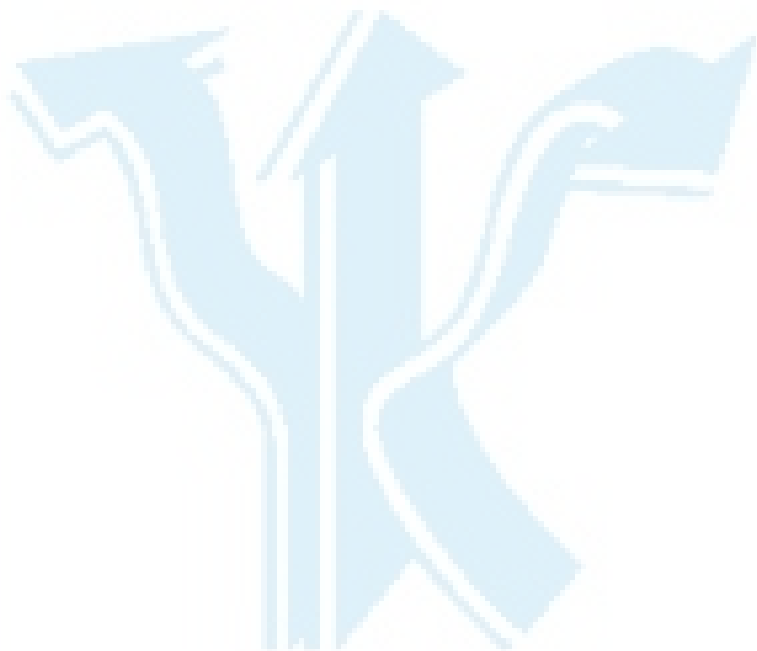
У Православній Церкві, крім обітниць у широкому та у вузькому значеннях, існують ще обітниці чернечі.

Однак хоч би якими були обітниці, вони мають бути виявом безмежної любові до Бога і до своїх ближніх, в яких Творцем закладено образ Божий, виражати готовність людини пожертвувати задля Бога всіма своїми земними благами.

Запитання і завдання

1. Розкрийте суть клятви.
2. Чому деякі секти заперечують необхідність клятви, присяги?

3. Як ви гадаєте, чому присяга є необхідною в людському суспільстві?
4. Що є гріхом проти істинної присяги?
5. Дайте визначення обітниці і проаналізуйте її види.
6. Як ставляться до обітниць протестанти?
7. Про що має пам'ятати християнин, перш ніж давати обітницю?

МАУП

Розділ 8

Обов'язки
і добродієності
християнина
у ставленні
до самого
себе

8.1. Любов до самого себе

Любов людини до самої себе, яка випливає із заповіді Ісуса Христа “Полюби ближнього свого, як самого себе” (Лк. 12, 10), є мірою любові до ближнього. Тому християнська мораль не забороняє людині любити себе, якщо лише вона не виходить за межі цієї моралі.

Християнство подає високий моральний напрям нашій природній любові до себе. Людина створена Богом за Його образом. Тому головною метою людського життя і діяльності є наслідування слів Спасителя: “Будьте досконалими, як досконалим є Отець ваш Небесний” (Мт. 5, 48). Під впливом цієї християнської моралі природжена любов до самого себе стає вже моральним обов’язком, який зобов’язує нас опікуватися нашими проблемами у поєднанні з моральністю нашої природи і нашим високим покликанням, на яке вказує Сам Христос.

Однак щоб правильно, по-християнськи любити себе, християнин повинен себе знати. Тому найпершим обов’язком кожного християнина щодо себе є обов’язок самопізнання, яке передбачає відповідь на три основні питання:

- 1) Хто я?
- 2) Ким я повинен стати?
- 3) Ким я є насправді?

Такого погляду на себе, на своє “я” вимагала від людини і язичницька моральність. “Пізнай самого себе”, — говорив свого часу давній мудрець Фалес Мілетський.

Однак питання своєї природи сама людина вирішити була не в змозі. Вичерпну відповідь на нього дало християнство у вченні про природу та призначення людини, яка є не лише найкращим творінням Божим, в якому закладено образ Божий, а й через Сина Божого усиновлена Богом — ми є синами й дочками Божими, згідно зі словами Спасителя, Який говорить: “...будете синами Всевишнього” (Лк. 6, 35). Про це свідчить і апостол Павло: “Ви не прийняли духа рабства, щоб знову жити в страху, але прийняли Духа усиновлення, Яким кличемо: “Авва, Отче!” (Рим. 8, 15). Тому що, за словами апостола Павла, Господь “наперед призначив усиновити нас Собі через Ісуса Христа, за благоволінням Своєї волі” (Еф. 1, 5).

Коли такими високими є гідність та призначення людини як носія образу Божого, то такою ж високою повинна бути і її християнська любов до себе.

Ця любов має виявлятися передусім у турботі про розвиток та вдосконалення її духовно-тілесної природи. Однак з урахуванням того, що душа є більшою і важливішою за тіло, бо саме в душі людини відображено образ Божий, найважливішим обов'язком є піклування про душу. Спасіння душі — головна мета всього життя християнина. Про це говорить Спаситель: “Яка користь людині, якщо вона здобуде весь світ, а душу свою занепастить? Або який дасть викуп людина за душу свою?” (Мт. 16, 26).

Оскільки людська душа має три головні сили: розум, волю і почуття, піклування людини про неї має відчуватися в трьох напрямках:

- 1) формування розуму;
- 2) формування волі;
- 3) формування почуттів.

Формування розуму

Християнство вимагає від людини не лише віри, а й знань. Апостол Павло у посланні до коринфських християн пише: “Браття! Не будьте дітьми розумом: на зле будьте, як діти, а розумом будьте повнолітні” (1 Кор. 14, 20). В іншому посланні він бажає всім християнам, “щоби утішилися серця їхні, з'єднані в любові для всякого багатства досконалого розуміння, для пізнання таїн Бога і Отця і Христа, в Котрому заховані всі скарби премудрості й відання” (Кол. 2, 2–3).

Отже, християнство цінує такий розвиток і формування розуму, який уповні відповідав би самій суті та меті людського буття. Мета земного життя — підготовка до життя майбутнього і вічного. Тому й формування розуму людини має бути релігійно-моральним. Досягається воно передусім через читання і вивчення Біблії, творів святих отців та учителів Христової Церкви, іншої релігійно-богословської літератури.

Однак людина навчається і в світських навчальних закладах: у школі, училищі, коледжі, технікумі, інституті, університеті, академії. Вони також формують певний рівень і певну специфіку людського знання.

Для нормального формування розуму передбачається вивчення таких наук, які сприяли б належним чином зберегти християнське звання і водночас допомогли б свято сповняти всі пов'язані з ним обов'язки. По-перше, природничих наук, що вивчають закони природи і спонукають розум людини до побожності та підносять її до Бога як Премудрого і Всеблагого Творця і Провідника всесвіту, тому що ви-

дима природа є тією ж Біблією, тільки написана не буквами на папері, а реальними, видимими фактами. По-друге, історичних наук, які розкривають стан тієї частини людства, що перебувала поза Божественним Одкровенням, а на його тлі одночасно показують, що дало християнство народам, які прийняли його зі щирою любов'ю. По-третє, психологічних та філософських наук, які допомагають розкрити духовне життя людини з його різноманітними силами, їхніми проявами та діями; саме ці науки розкривають закони та форми мислення людини, а також природні поняття людини про Бога, про людину, про сутність буття тощо. По-четверте, багатьох інших галузей людського знання, які сприяють загальному розумовому розвитку людини та правильному виконанню нею своїх громадських обов'язків.

Вивчення цих світських наук, яке має гармоніювати зі Святим Письмом, дає людині основу для правильного і мудрого світогляду, світосприйняття.

Основними предметами пізнання для людини є:

- 1) Бог;
- 2) людина зі своєю історією;
- 3) фізична природа.

Це — загальна освіта. Тому певний обсяг знань про ці предмети повинна мати кожна людина, яка вважає себе освіченою.

Крім загальної освіти, існує освіта спеціальна, необхідна для здійснення професійної діяльності. Якщо вона не ґрунтується на освіті загальній, то не може бути плідною — вона обов'язково буде однобічною і спотвореною. Так само і загальна освіта, якщо не доповнюється освітою спеціальною, професійною, є недостатньою для того, щоб людина могла повноцінно жити й приносити користь собі та суспільству.

Для успішного вивчення наук треба мати:

- 1) любов до істини;
- 2) енергію та самодіяльність розуму;
- 3) скромність і готовність вчити інших.

Господь Ісус Христос під час відвідання Єрусалимського храму ще в юному віці скромно слухав і запитував тих, хто віком був старший від Нього (Лк. 2, 46).

Формування волі

Розумова освіченість, хоч би якою обсяговою вона була, не може повністю формувати моральність людини. Життя дає чимало при-

кладів, коли людина з високими розумовими здібностями та глибокими знаннями є поганим працівником, поганим товаришем, поганим сім'янином. Це пояснюється тим, що їй бракує сили волі, щоб теоретичні пізнання свого розуму втілювати в життя.

Отже, з огляду на це разом із формуванням розуму треба формувати, розвивати і зміцнювати свою волю. Для цього передусім необхідно відійти від гріха, позбутися гріховних нахилів та звичок. Людина має скористатися тими засобами, які можуть дати їй волі імпульс до добра. Людина не може раптово стати вченою, як і високоморальною та святою. Так само вона не може раптово змінити свою волю — злу на ідеально добру. Для цього необхідно багато й наполегливо працювати над собою.

Щоправда, відомі випадки, коли воля людини змінювалася раптово — вона поривала зі своїм попереднім життям і тут же розпочинала життя нове. Читаючи, наприклад, життя святої преподобної Марії Єгипетської, бачимо, що вона в одну мить, відчувши гідку жалюгідність свого душевного стану, приступила до св. Сповіді, прийняла св. Христові Тайни і перед іконою Божої Матері дала обіцянку більше не грішити. Але пішовши в пустелю, за її словами, ще дуже довго мусила боротися зі своїм внутрішнім сильним потягом, який манив її повернутися до попереднього грішного життя. Аж за десятиліття, коли тихе світло осяяло її душу, вона звільнилася від усіх злих спокус.

Цей приклад показує, чому трапляються падіння з тієї висоти, на яку, як здається людині, вона зійшла. Щоб встояти на цій висоті, треба передусім перемогти самого себе — зло, яке посіяне в душу гріхопадінням, яке в ній живе. А для цього потрібен час.

Укріплення своєї волі в добрі потребує зміни середовища, тих зовнішніх обставин, які можуть підштовхувати чи підштовхують людину до зла. Їй необхідно обрати середовище, яке б сприяло не спокусі та моральному падінню, а утвердженню в добрі. “Із святим святий будеш, — говорить Святе Письмо, — із людиною невинною і ти невинним будеш. Із вибраним вибраний будеш, а з лукавим розбестишся” (Пс. 17, 26–27). Премудрий Еклезіаст зазначає: “Краще ходити до дому жалоби, ніж ходити до дому бенкету, бо то кінець кожній людині” (Екл. 7, 2).

Отже, з цього випливає, що людині слід уникати поганих компаній, гріховного товариства, а шукати доброго. Українське

прислів'я говорять: “З ким пристаєш, таким і стаєш”. Але для людини товариство — це не лише люди, а й людські творіння, наприклад, книги. Тому вона повинна завжди бути обачною у виборі й читанні книг — уникати злих і шукати добрих.

Коли людину увесь час переслідують недобрі думки чи пристрасті, їй треба намагатися переключитися на щось інше, що могло б заволодіти її свідомістю, хай навіть щось важке і трагічне. Крім того, вона має шукати для себе постійне заняття (читання добрих книжок, заняття якимось цікавим ремеслом або фізичною роботою).

Трапляються в нашому житті й такі критичні ситуації, коли необхідно змінити попередній плін свого життя, а можливо, й місце проживання, роботу, зокрема після важких ударів долі, наприклад, смерті когось із рідних, втрати всього свого майна, трагічних змін у суспільстві тощо. Відомі випадки, коли люди, щоб у таких ситуаціях не впасти у відчай, вирушали в подорож святими місцями, змінювали місце проживання, приймали чернечий постриг тощо.

Випробуваням благодійним засобом є стриманість. Наприклад, у гніві, роздратуванні людині необхідно подумки наказати собі: “Стій! Зупинись!” і зробити це. Відтак запитати саму себе: “Що я роблю? Що вийде з того, що я збираюся зробити?” Саме у такі хвилини вольової зупинки і таких роздумів згасають стресові почуття, людина здатна до самоаналізу, нормального тверезого осмислення ситуації, що склалася. Якщо їй вдається в ту мить змінити свої наміри, вона відчуває надзвичайну урочистість і радість від перемоги над собою. Тому іноді навіть відповіді на деякі запитання, листи тощо для критичного аналізу необхідно відклас-ти на певний час.

Людина завжди повинна аналізувати своє життя, свою поведінку, свої взаємини на тлі майбутнього. Це стародавні мудреці закликали: “Memento mori!” — “Пам'ятай про смерть!” А це є найкращим засобом для морального самоприборкування. Тому і премудрий Сирах говорить: “Пам'ятай про останнє твоє і повік не зогрішиш” (Сир. 7. 39).

Формування почуттів

Суттєве значення для зміцнення волі людини має нормальний розвиток і виховання її почуттів.

Під морально-християнським розвитком почуттів слід розуміти, по-перше, почуття релігійні, а по-друге, почуття естетичні, які безпосередньо впливають на розвиток релігійних почуттів.

Релігійні почуття спрямовані до Бога і виявляються у таких формах: поборності та смиренні перед Ним, у любові й відданості Йому, у вдячності до Нього. Виховання в собі цих почуттів — один із найважливіших обов'язків кожного християнина.

Засобами виховання релігійних почуттів є:

- а) постійні роздуми про Бога;
- б) роздуми про Його безмежну любов до людини;
- в) роздуми про відкупний подвиг Ісуса Христа;
- г) роздуми про Його найдосконаліший взірць моральності;
- ґ) роздуми про життя святих та їхні подвиги;
- д) читання і вивчення Святого Письма;
- е) постійне відвідування храму.

Крім того, одним із найкращих засобів розвитку й зміцнення релігійних почуттів є естетика, або естетичні почуття. Христова Церква завжди користувалася цим засобом. Художня вишуканість архітектури християнських храмів, висока поезія священних піснеспівів, зовнішня краса богослужінь — все це підносить душу людини, викликає в ній любов до всього святого.

Однак не лише в церквах і під час богослужінь виявляється виховна дія естетичних почуттів. Скажімо, заспокійливо діє на пристрасті людини, відволікає її від грубого і вульгарного, змушує забути буденну марноту життя сама гармонія природи. Умиряє душу людини, наповнює її тихим і безтурботним щастям, спонукаючи повніше відчувати в усьому особливу присутність Бога.

Із Євангельських розповідей відомо, що Христос любив природу. Він повчав народ на мальовничих берегах моря, звертав увагу на красу лілій.

Поезія, гарна заспокійлива музика, живопис, інші види мистецтва облагороджують серце людини, роблять його чуйним, розвивають у ньому справедливість, милосердя та інші святі почуття.

Отже, людина має розвивати свої естетичні почуття, смак до прекрасного.

На жаль, зустрічаються твори вульгарні, які отруюють людську душу нечистими, гріховними помислами. Тому християнин має бути розбірливим у мистецтві, знайомитися з художніми творами, які укріплюють і підносять його душу, сповнюють її спокоєм і блаженством.

Запитання і завдання

1. Розкрийте, на чому ґрунтується любов людини до самої себе.
2. На чому базується самопізнання людини?
3. Проаналізуйте напрями піклування людини про свою душу?
4. Якими засобами має формуватися розум людини?
5. Які світські науки корисні для формування розуму і з чим вони мають гармонізувати?
6. Що необхідно для правильного формування волі?
7. Чого слід уникати задля зміцнення волі?
8. Який зв'язок між волею людини та її почуттями?
9. Розкрийте засоби формування релігійних почуттів.

8.2. Піклування про тіло, види піклування

Турбуючись про душу, християнин не повинен забувати і про тіло, про своє тимчасове життя на землі. Душа людини живе тільки в її тілі. А тимчасове життя людини є тією життєвою нивою, на якій вона повинна збирати необхідні плоди для досягнення вічного життя в майбутньому.

Апостол Павло називає тіло людини “хатиною” (2 Кор. 5, 1) та “глиняною посудиною” (2 Кор. 4, 7). І на Страшному суді кожен отримає своє: “Бо всім нам належить стати перед судилищем Христовим, щоб кожному одержати відповідно до того, що він робив, живучи в тілі, добре або лихе” (2 Кор. 5, 10).

Святе Письмо дає людському тілу чи не найвищу оцінку, називаючи його членом тіла Христового (1 Кор. 6, 15), “храмом Святого Духа” (1 Кор. 6, 19), яке колись воскресне для вічного життя (Ін. 5, 25) і перебуватиме в такій же славі, в якій перебуває зараз тіло Христове (Филип. 3, 12). Тому обов'язком кожної людини є піклування про своє життя, здоров'я та чистоту свого тіла. До цього її спонукає сама природа, яка, згідно зі своїми інстинктами, бореться зі смертю та намагається уникати того, що може їй зашкодити. “Ніхто ніколи не мав ненависті до своєї плоті, але годує і гріє її” (Еф. 5, 29), — говорить апостол Павло.

Закон Божий надає цій підсвідомій вимозі нашої природи певного змісту, вказуючи на основу цього обов'язку.

Життя, згідно з вченням Слова Божого, не є ані якоюсь випадковістю, ані особистим здобутком людини. “Джерело життя” (Пс. 35, 10) є тільки в Господа, тільки він є “Начальником життя” (Дії. 3, 15), Який має владу над “життям та смертю” (Прем. 16, 13). Тому берегти своє життя є для християнина не лише внутрішньою підсвідомою необхідністю, а й моральним обов’язком, обов’язком покірності перед волею Божою.

Водночас християнин повинен не тільки берегти своє життя як дорогоцінний дар Божий, оберігати його від усього, що може зашкодити здоров’ю, а й піклуватися про належний позитивний розвиток і удосконалення своїх тілесних сил, щоб тіло було міцним, витривалим і слухняним знаряддям духа. Найкращими засобами для досягнення цієї мети є:

- 1) поміркованість у їжі та напоях, які людина повинна споживати не для простого задоволення, а для підтримки й зміцнення своїх тілесних сил;
- 2) урівноваженість в одязі, в помешканні, в поведінці й загалом у способі життя;
- 3) працьовитість, особливо фізична праця, яка розвиває й зміцнює тіло, надає йому відповідної краси;
- 4) уникання гріховного, розбещеного і розпутного способу життя, яке, гублячи душу, руйнує і тіло; тому слід дбати про збереження своєї невинності, чистоти.

Невинність

Невинність полягає у приборканні людиною своїх тваринних інстинктів, які заволоділи її волею після гріхопадіння. Ці інстинкти пригаманні всій живій природі і спрямовані передусім на продовження роду. Коли Господь створив перших людей, Він сказав їм: “Плодіться й розмножуйтеся і наповнюйте землю” (Бут. 1, 28).

Однак цей інстинкт, освячений Самим Господом, людина спотворює і перетворює на джерело гріха через безмірне задоволення своїх тваринних чуттєвих почуттів. Тому святий апостол Павло застерігає: “Уникайте блудодіяння: всякий гріх, що його чинить людина, є поза тілом, а блудник проти власного тіла грішить” (1 Кор. 6, 18). У посланні до колосян він говорить: “Умертвіть земні члени ваші: блуд, нечистоту, пристрасть, злу похоть” (Кол. 3, 5).

Згідно з вченням святих отців Христової Церкви чеснота невинності є настільки високою і приемною для Бога, що наближає

людину до ангельських сил (Іоан Лівстичник). Але й сама логіка підказує, що невинність є найнеобхіднішою для християнина, оскільки зберігає як тілесні, так і душевні сили людини, красу її душі, скромність, сором'язливість, утверджує розум, пам'ять, енергійність.

Основним засобом збереження чистоти і невинності є безперестанна молитва, постійне спілкування з Богом, з Джерелом найдосконалішої чистоти.

Самопожертва і самогубство

Обов'язок людини щодо збереження свого земного життя не є абсолютним і незаперечним. Її тілесне життя — не є найвищим благом. Тому в певних випадках може виникнути необхідність по-жертвувати ним задля вищої мети і досягнення вищих благ.

Випадки самопожертви можуть бути:

- 1) при служінні Богові, яскравіший приклад — мученики Христової Церкви;
- 2) при виконанні свого обов'язку (воїн, лікар, священик). З цього приводу апостол Павло говорить: “Я ні на що не зважаю і не дорожу своїм життям, тільки б з радістю звершити діяльність мою і служіння, яке я прийняв від Господа Ісуса, проповідувати Євангеліє благодаті Божої” (Дії. 20, 24).
- 3) через справжню християнську любов до ближнього. “Немає більшої від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх” (Ін. 15, 13), — говорить Спаситель.

Так моральний обов'язок самозбереження людини може переходити в обов'язок самопожертви.

Протилежність самопожертви — самогубство, тобто добровільне позбавлення життя. Воно може бути двояким:

- 1) пряме і грубе — людина насильно позбавляє себе життя зброєю, якимись знаряддями, чи в якийсь інший спосіб;
- 2) непряме — людина поступово свідомо скорочує своє життя, виснажує свої сили, своє здоров'я алкоголем, наркотиками, цигарками або іншими шкідливими пристрастями.

Усяке самогубство є найтяжчим злочином, а тому не може бути виправдане. Це злочин проти Бога, ближніх і самого себе.

Самогубство є злочином проти Бога, оскільки тільки Йому належить право давати життя чи припиняти його, тільки Він є Джерелом усякого життя (Пс. 35, 10), тільки Він опікується всім у цілому Всесвіті. Тому самогубець завдає найтяжчої образи Божій велич-

ності. Він, присвоюючи собі право панувати над своєю долею, відверто бунтує проти волі Божої, проти благого і мудрого Божого Провидіння, яким Господь виявляє Своє піклування про усі Свої творіння. Своїм вчинком самогубець показує, що він не вірить у Бога.

Самогубство є злочином проти ближніх і всього суспільства.

Самогубство є злочином проти себе самого, оскільки самогубець відрікається від свого призначення і губить себе як для життя тимчасового, так і для життя вічного.

Дехто намагається в самогубстві побачити мужність, геройство. Однак це велика помилка. З християнської точки зору самогубець є не героєм, а боягузом, який не в змозі знести ті неприємності, прикросці, які випадають на його долю, наприклад, трагічна втрата дорогої людини, раптова втрата майна, багатства, невиліковна хвороба, ганьба, образа гордості тощо.

Той, хто задумує самогубство, заявляє, що життя для нього втрапило сенс, що він нікому непотрібний, доля переслідує його, що не має вже радостей від життя, не в силі знести ганьби, яка впала на нього, тощо. Однак у всіх цих виправданнях криється злочинне самолюбство і прихильність до всього земного, чуттєвого. А це є свідченням того, що в людини немає релігійності.

Тому церковні закони суворо забороняють ховати самогубців, крім тих випадків, коли самогубець був психічно хворим, тобто не при своїй свідомості.

Християнське сприйняття багатства і бідності, радості та прикросці

Багатство і бідність, за християнським вченням, не є ні чеснотою, ні вадою, тому що самі по собі не можуть зробити людину ані доброю, ані поганою. Все залежить від того, як ставиться до них сама людина. Прикладом може слугувати хоча б той факт, що серед святих подвижників Христової Церкви були і бідні, і багаті.

Багатство і бідність мають певні переваги, але одночасно приховують у собі і певні спокуси та небезпеку. Тому в книзі Приповідок Соломонових є такі слова: “Двох речей я від Тебе просив, — не відмов мені, поки помру: віддали Ти від мене марноту та слово брехливе, убозтва й багатства мені не давай! Годуй мене хлібом, для мене призначеним, щоб я не переситився та й не відрікся і не ска-

зав: “Хто Господь?” І щоб я не збіднів і не крав, і не зневажав Ім’я мого Бога” (Пр. 30, 7–9).

Отже, середній матеріальний достаток Святе Письмо у моральному аспекті вважає найбільш поміркованим.

Багатство і взагалі майно не заборонене. Це видно з того, що Сам Господь дав людині право панувати над землею і володіти нею. Але, володіючи будь-яким майном, вона має бути внутрішньо незалежною від нього, не захоплюватися ним. Не багатство має панувати над людиною, а людина над багатством і використовувати його для добра.

Протилежним християнському сприйняттю багатства є користолюбність, скупість і марнотратство. Апостол Павло називає користолюбність ідопоклонством (Кол. 3, 5). Марнотратство засуджує Спаситель Ісус Христос у притчі про блудного сина: “Молодший син, зібравши все, пішов у далекий край і там розтратив своє майно, живучи розпутно” (Лк. 15, 13).

Джерелом збагачення людини має бути тільки її праця й бережливість. На це вказав Господь ще Адамові: “У поті свого лиця ти їстимеш хліб” (Бут. 3, 19). А приклад бережливості показав Ісус Христос, коли після насичення народу хлібами, сказав Своїм учням: “Зберіть куски, що залишилися, щоб нічого не пропало” (Ін. 6, 12).

Однак як багаті мають зберігати внутрішню незалежність від свого багатства, так і бідні — від своєї бідності. Людина, коли бачить, що змушена жити бідно, повинна внутрішньо бажати залишатися бідною. Вона має усвідомлювати, що і в матеріальній бідності може бути духовно багатою і знатною. А духовною розрадою її мають слугувати слова апостола Павла: “Ми бідні, але багатьох збагачуємо; ми нічого не маємо, але всім володіємо” (2 Кор. 6, 10).

Бідність, як і багатство, несе свої небезпеки та спокуси для людської душі. Вона може бути приводом для злодійства, обману, заздрості, невдоволення долею, нарікання на Бога, малодушності. Цього слід остерігатися.

Водночас бідність має і свої переваги — вона позбавляє людину тих спокус, які несе багатство.

Як християнин повинен ставитись до багатства і бідності, так він повинен ставитись до радості та прикроців.

Християнська релігія не забороняє веселощів, задоволень у визначений час з приводу радісних подій у людському житті. Підтвердженням може бути Євангельська розповідь про весілля в Кані Галилейській (Ін. 2, 1–11). І апостол Павло говорить: “Радуйтеся завжди в Господі, і ще раз кажу: радуйтеся” (Филип. 4, 4). Однак

людина має уникати гріховних задоволень і тих небезпек, які таять у собі різні розваги. З цього приводу апостол Павло зазначає: “Усе мені дозволено, та не все корисне; усе мені дозволено, та ніщо не повинно володіти мною” (1 Кор. 6, 12).

Щодо прикростей і страждань, зокрема немічності, хвороби, то саме вони є основним виховним засобом у руках Божих. Без них моральний стан людства був би набагато гіршим. Саме вони спонукають людину звертати свої погляди до Бога і до своєї душі, змушують її пізнавати свої недоліки і вади, відкривають перед нею реальну картину марноти та скороминучості всього земного. Водночас прикрості пробуджують у людини прагнення до вічності, до неминаючого блаженства, спонукають її до молитви, щирої розмови з Богом і вселяють надію на Нього, виховують терпеливість, добродушність, самовідданість і повагу до ближніх.

Отже, коли людину спіткає нещастя, вона передусім має спитати себе не про те, за що вони на неї впали, а про те, як через них досягнути спасіння своєї душі. Для цього їй треба насамперед усвідомити, що Господь хоче для кожної людини щастя не тимчасового, а вічного.

Однак як у першому, так і в другому випадку людина повинна зберігати моральну волю — бути не рабом свого щастя чи нещастя, а панувати над ними.

Запитання і завдання

1. Чим є тіло людини? Як його називає ап. Павло?
2. Розкрийте, як християнин має піклуватися про своє тіло.
3. Що таке невинність і чому їй надається особливе значення?
4. Схарактеризуйте засоби збереження невинності.
5. Що таке самопожертва? В яких випадках може виникнути необхідність самопожертви?
6. Що таке самогубство, які є види самогубства?
7. Чому самогубство є найтяжчим злочином?
8. Поміркуйте, чому самогубство не можна назвати героїзмом.
9. Як ставиться Церква до самогубців?
10. Чи можна назвати багатство й бідність чеснотами або вадами?
11. Як характеризує Святе Письмо марнотратство і захланність?
12. Які спокуси та небезпеки таїть для християнської душі бідність?
13. Як ставиться християнська релігія до веселоців?
14. Як християнин має сприймати радість і нещастя?

A decorative border of black line-art floral and scrollwork patterns surrounds the central text and image. The patterns include acanthus leaves, scrolls, and stylized flowers.

Розділ 9
Обов'язки
та
благодійність
християнина
у ставленні
до ближніх

A background image of a religious manuscript page, tilted slightly. It features a central illustration of a bearded man in a blue robe, possibly a saint or a religious figure, with a halo. The text is in Cyrillic script. The page is framed by a decorative border.

9.1. Загальні обов'язки щодо ближніх

Обов'язки християнина щодо ближніх Господь Ісус Христос визначив у таких настановах: “Все, чого бажаєте, щоб вам робили люди, так і ви робіть їм” (Мт. 7, 12). “Люби ближнього твого, як самого себе” (Мт. 22, 39).

Якщо ми з любові до себе бажаємо собі щастя і спасіння, а стосовно інших людей бажаємо, щоб вони не лише не перешкождали нам в досягненні нашої мети, а й допомагали, то і ми зі свого боку маємо так само бажати цього для інших. І не тільки бажати, а й допомагати їм. Отже, ми повинні любити наших ближніх, як самих себе.

Усі обов'язки людини у її ставленні до ближніх можна умовно поділити на два види:

- 1) загальні, оскільки всі люди мають однакову природу;
- 2) особисті, оскільки кожна людина має свої особливості й у ставленні до інших людей перебуває на певних позиціях.

До загальних обов'язків належать:

- 1) повага до ближніх;
- 2) любов до ближніх в усіх її різновидах і діях.

Повага до ближніх

Повага людини до своїх ближніх ґрунтується на їхній гідності, як особистій, так і суспільній. Однак, згідно з християнською точкою зору, ми повинні поважати наших ближніх завжди, тому що в кожній людині закладено образ Божий, за кожен людину зокрема пролита Кров Спасителя Ісуса Христа на хресті на Голгофі, і кожна людина покликана до вічного життя з Богом. А коли наш ближній є ще й християнином, то ми з ним є членами однієї Церкви, членами Єдиного Тіла Христового.

Святе Письмо вчить нас цьому. Сам Спаситель не соромиться називати людей Своїми братами. Це підтверджує апостол Павло, кажучи: “І освячуючий і освячені, всі від Єдиного; тому Він (Христос) не соромиться називати їх братами, кажучи: оповіщу ім'я Твоє браттям Моїм” (Євр. 2, 11–12). Тому Спаситель виголошує суворий вирок тим, хто зневажливо ставиться до своїх ближніх. Про таких Він говорить: “Хто гнівається на брата свого даремно, підлягає суду; а хто скаже на брата свого: “рака” (нікчемний), підлягає синадрию; а хто скаже: “потвора”, підлягає вогню пекельному” (Мт. 5, 22).

Апостол Петро закликає: “Усіх шануйте, братерство любіть” (1 Петр. 2, 17). “Будьте братолюбні один до одного з ніжністю, — наставляє апостол Павло, — випереджайте один одного шанобливістю” (Рим. 12, 10). “Нічого не робіть з охоти до суперечок або чванливості, але в покірності шануйте один одного вищим за себе” (Филип. 2, 3).

При цьому Апостол застерігає, що повага має бути щирою, йти від чистого серця. І за взірць ставить не лише себе, а й усіх апостолів, кажучи: “Як Бог визнав нас гідними, щоб доручити нам благовіщення, то ми так і говоримо, догоджаючи не людям, а Богові, Котрий випробовує серця наші. Бо ніколи не було в нас перед вами ні лестощів, як ви знаєте, ні наміру користоловства: Бог свідок! Не шукаємо слави людської ні від вас, ні від інших” (1 Сол. 2, 4–6).

Протилежна повазі — зневага, презирство до ближнього. Ми не повинні зневажати навіть людину аморальну, нікчемну. Ми можемо відвертатися від такої людини, не спілкуватися з нею. Але це відвертання не від особистості, а тільки від її вад. Відвертання від особистості шкідливе тому, що в кожній людині, яка ще не дійшла до диявольського стану, крім вад є ще щось і добре. Розбещену людину треба не зневажати, а наставляти, карати, щоб вона виправилася. Тому слід пам'ятати слова апостола Павла: “Хто ти, що осуджуєш чужого раба? Перед своїм Господом стоїть він або падає. І буде поставлений, бо Господь має силу поставити його” (Рим. 14, 4).

У Євангельських розповідях не знайдемо зневажливого ставлення Ісуса Христа до когось. Навіть до фарисеїв, яких картав і ганьбив за їхнє лицемірство та гордість, Він ставився не зневажливо, а співчутливо (Мт. 23, 2–37).

Любов до ближніх

Поважаючи своїх ближніх, ми маємо любити їх. Дія і сила цієї любові яскраво виражена словами Святого Письма: “Полюби ближнього твого, як самого себе” (Лев. 19, 18; Мт. 22, 39; Мк. 12, 31).

Згідно з цією заповіддю кожен повинен піклуватися про щастя і спасіння своїх ближніх так само, як про своє щастя й спасіння. Любити ближніх треба тому, що:

- 1) у нас однакова природа, а кожній людині притаманно любити свою природу;

2) всі ми створені відповідно до образу Божого, а тому неможливо любити Бога і не любити ближнього, в якому закладено образ Божий (1 Ін. 4, 20);

3) всі ми діти одного Отця Небесного, всі є членами одного Тіла Христового, всі маємо однакове звання в Христі, всі отримуємо однакові благодатні дари одного і того ж Святого Духа, всі живемо однією надією на вічне життя.

Отже, людина, яка не має любові до своїх ближніх, не може бути істинним християнином.

Ставлячи за зразок для себе Самого Господа Ісуса Христа, Який через Свою безмежну любов до людського роду перетерпів страждання і хресну смерть, кожен християнин має виявляти таку ж самовіддану любов до своїх ближніх. Бо такої любові вимагає від Своїх послідовників Христос. Звертаючись до Своїх учнів, Він сказав: “Як полюбив Мене Отець, так і Я полюбив вас; перебувайте ж в Моїй любові... Це заповідь Моя, щоб ви любили один одного, як Я полюбив вас. Немає більше від тієї любові, як хто душу свою положить за друзів своїх” (Ін. 15, 9. 12–13).

Справжня християнська любов є завжди жертвотною, християнин здатен пожертвувати задля ближнього найдорожчим, навіть самим життям. Саме таку любов до ближнього проповідували і старозавітні пророки, і новозавітні Христові апостоли (Рим. 9, 1–3; 2 Кор. 6, 3–11). Таку любов показали святі сповідники та мученики, коли молилися за своїх катів. “Господи, не вважай їм це за гріх” (Дії. 7, 60), — молився першомученик архідиякон Стефан за тих, хто вбивав його, наслідуючи при цьому слова Спасителя, сказані на Голгофі: “Отче! Прости їм, бо не знають, що роблять” (Лк. 23, 34).

Однак почуття любові до ближнього нерідко приглушується самолюбством. Саме через це багато хто з людей, бажаючи показати свою любов до ближнього, намагається робити це так, щоб самому не зазнати якоїсь втрати, більше того — мати від цього певну вигоду. Ближньому така любов може бути навіть шкідливою.

Справжня християнська любов сповнена щирістю й відданістю, взірцем якої є любов Бога до негідної і грішної людини: “Бо так полюбив Бог світ, що віддав і Сина Свого Єдинородного, щоб усякий, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне” (Ін. 3, 16).

Зобов'язуючи любити всіх, християнська релігія не забороняє до деяких осіб відчувати особливу любов. Такими, наприклад, є батько й мати, дружина, рідні діти, вірні друзі. Таку любов показав і

Сам Господь Ісус Христос. Він через Свою безмежну любов до людства прийшов спасти весь людський рід, однак спочатку проповідував Царство Небесне юдейському народові. Тому, посилаючи Своїх учнів на проповідь, наказував їм: “На путь до язичників не ходіть і в місто Самарянське не входьте; а йдіть краще до загнаних овець дому Ізраїлевого” (Мт, 10, 5–6), Ісус Христос явно виявляв Свою прихильність до родини праведного Лазаря. І навіть серед Своїх учнів Він обрав трьох, яким найбільше довіряв і яких скрізь брав із Собою — Петра, Якова та Іоана (Мк. 6, 37; Мт. 17, 1; Мт. 26, 37).

Христос показав приклад піклування і про Свою Матір. У страшних муках на хресті Він не забуває про Неї — доручає її опікувати Своему улюбленому учневі Іоанові Богослову (Ін. 19, 25–27).

Теж саме відображено і в словах апостольської проповіді. Так, апостол Павло говорить: “Будемо робити Добро всім, а найбільше ж своїм за вірою” (Гал. 6, 10), “Коли ж яка вдовиця має дітей або внучат, то вони спочатку нехай вчать ся шанувати свою родину і віддавати належне батькам, бо це угодне Богові... Коли ж хто про своїх і особливо про домашніх не піклується, той відрікся від віри і гірший за невірного” (1 Тим. 5, 4. 8). А до своїх співвітчизників апостол Павло відчував таку любов, що, за його словами, “жадав би сам бути відлученим від Христа” (Рим. 9, 3).

Види любові до ближнього

Ставлення до ближніх є багатограним, такою ж є і любов до них. Виявами любові до ближніх є:

- 1) увічливість і привітність;
- 2) правдивість, щирість і чесність;
- 3) милосердя, благодійність;
- 4) миролюбність, любов до ворогів.

Увічливість і привітність — початкова зовнішня форма вияву християнської любові до ближніх. Вона вимагає належної уваги до кожної людини, відповідно до її гідності і становища: належної пошани до старших і вищих за чином чи посадою, поваги до рівних і поблажливості до нижчих, уважності, доброзичливості, прихильності до кожної людини. Такі взаємини в християнстві не можуть бути тільки холодним, байдужим виконанням правил зовнішньої порядності та ввічливості — вони мають бути вираженням

щирої, душевної прихильності однієї людини до іншої, до свого ближнього.

Добрі й увічливі взаємини надзвичайно важливі для суспільного життя. Вони надають суспільним відносинам значення родинних, унеможливають непорозуміння, образи і, отже, зміцнюють зв'язки між людьми і прикрашають суспільне життя.

Господь Ісус Христос надавав зовнішнім взаєминам між людьми важливого значення і наставляв Своїх учнів бути ввічливими з ближніми. “Входячи в дім, — говорив Христос, — привітайте його, кажучи: мир дому цьому” (Мт. 10, 12). Апостоли виявляли повагу до людей і у своїх посланнях закликали до цього інших, кажучи: “Вітайте один одного цілуванням любові” (1 Петр. 5, 14). “Вітайте один одного з цілуванням святим. Вітають вас усі церкви Христові” (Рим. 16, 16). “Вітають вас усі браття. Вітайте один одного святим цілуванням” (1 Кор. 16, 20).

2. *Правдивість, щирість і чесність.* Будучи ввічливим і привітним у своїх взаєминах з ближніми, християнин має говорити їм тільки правду.

Правдивість — стан християнської душі, завдяки якому людина завжди прагне говорити тільки правду, наскільки вона їй відома, не принижуючи при цьому одних і не підносячи інших. Ця загальнолюдська чеснота надзвичайно важлива для суспільного блага — для блага Христової Церкви, в якій людина-християнин має бути служителем вічної істини, провісником правди і вічного світла. Християнин повинен прагнути жити так, щоб темрява неправди не затьмарила світла християнської істини.

Щирість — правдивість, що виявляється у вираженні внутрішніх почуттів та побажань до ближнього.

Чесність — правдивість, що виражається у практичних діях стосовно ближнього, наприклад, у купівлі, продажу, обміні тощо. Отже, чесність полягає в тому, щоб християнин у своїх практичних діях, в різних життєвих ситуаціях, спілкуючись з ближнім, поважав права кожної людини і віддавав ближньому те, що справедливо йому належить.

З іншого боку, кожна людина має бажати і вимагати, щоб ближні поважали і її права та віддавали їй належне. Ісус Христос з цього приводу говорить: “Не судіть, то не судимі будете, бо яким судом судите, таким судитимуть і вас, і якою мірою міряєте, такою відміряється і вам” (Мт. 7, 1–2).

Протилежністю названих вище виявів любові є неправда, обман.

Неправда — свідоме спотворення істини з тим, щоб ввести ближнього в оману і заподіяти йому зло. Ісус Христос вказує, що батьком неправди є диявол. Тому фарисеям і всім любителям неправди Він говорить: “Ваш отець є диявол; і ви хочете виконувати похоті отця вашого. Він людиновбивець був споконвіку і не стоїть в істині, бо істини немає в ньому. Коли він говорить неправду, від себе говорить, бо він лежець і отець неправди” (Ін. 8, 44).

Неправда не лише ображає величність Божого правосуддя, вона образлива для людини, бо кожен має природне право знати істину. Ніхто не бажає, щоб інші говорили йому неправду, обманювали. Тому той, хто дозволяє собі обманювати інших, порушує їх природне право на істину, виявляючи при цьому брак любові й поваги до ближніх як до членів єдиного тіла Церкви Христової. “Тому, відкинувши неправду, — наставляє апостол Павло, — говоріть правду кожний ближньому своєму, бо ми члени один одному” (Еф. 4, 25).

3. *Милосердя, благодійність.* Правдивість і чесність мають поєднуватися з християнською любов'ю, що виявляється у милосерді, в постійній готовності творити добро для свого ближнього. Інакше правдивість і чесність не є істинними християнськими чеснотами, мають формальний характер. “Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний” (Лк. 6, 36), — говорить Спаситель.

Чеснота християнського милосердя головним чином виявляється в благодійності людини. “Хто просить у тебе — дай, і хто хоче в тебе позичити, не відвертайся” (Мт. 5, 42), — говорить Ісус Христос. Відповідно до цього і апостол Павло наставляє: “Не забувайте також добродійності і спілкування, бо такі жертви благоугодні Богові” (Євр. 13, 16). “Бо немилостивий суд тому, хто не творив милості; милість же підноситься над судом” (Як. 2, 13), — говорить апостол Яків.

У чому ж має виявлятися християнське милосердя і благодійність до ближніх? На це дає відповідь Господь Ісус Христос, коли говорить про необхідність голодних нагодувати, спраглих напоїти, нагих одягнути, подорожніх прийняти, тих, хто хворий чи в темниці, відвідати (Мт. 25, 35–36). Однак цим не вичерпується християнська благодійність. Вона має поширюватись і на ворогів наших, про що свідчать такі настанови Спасителя: “Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, добро тво-

рiть тим, хто ненавидить вас, i молiться за тих, хто кривдить i гонить вас” (Мт. 5, 44).

Ще конкретнiшi настанови дає Христос Своїм учням, а водночас i всiм пастирям Його Церкви: “Хворих зцiляйте, прокажених очищайте, мертвих воскрешайте, бiсiв виганяйте; даром одержали, даром давайте... Хто вас приймає, той приймає Мене, а хто приймає Мене, приймає Того, Хто послав Мене... I хто напоїть одного з малих цих тiльки чашею холодної води, в iм'я ученика, iстинно кажу вам, не втратить нагороди своєї” (Мт. 10, 8. 40. 42). Отже, християнська благодiйнiсть має бути настiльки широкою, наскiльки широкими є потреби ближнiх. Однак як потреби через свою численнiсть i розмiйття не можуть бути перелiчені, так i види благодiйностi не можуть бути точно визначенi.

Iстинний християнин має творити добро завжди, для всiх i в рiзних сферах — як матерiально, так i духовно. I не лише тодi, коли в нього є надлишок, а й тодi, коли терпить нестатки, нужденнiсть. А коли хто не може допомогти своєму ближньому матерiально, нехай не забуває, що iснують iншi види благодiйностi, наприклад, духовна, пiклування про душу ближнього. Хто переконливим словом, щирою молитвою до Бога сприятиме звiльненню ближнього вiд рабства грiха, той бiльше, нiж хто iнший, зробить добра для нього i для самого себе. Господь не вимагає чогось неможливого. Тому слiд намагатися зробити для ближнiх хоча б те, що в наших силах.

4. *Миролюбнiсть i любов до ворогiв.* “Блаженнi миротворцi, бо вони синами Божими назвуться” (Мт. 5, 9), — говорить Исус Христос. Миротворцем є людина, яка всiм своїм єством вiддана турботам про добро своїх ближнiх. Вона не шкодує сил, працi, здоров'я задля того, щоб творити добро для iншої людини.

Якщо миролюбна людина бачить ворогуючих, то намагається всiма можливими засобами примирити їх. А коли немає такої можливостi, то молиться Господу, щоб Він примирив їх. Коли вона бачить тих, хто вiдходить од вiри, то намагається всiма силами повернути їх в лоно Христової Церкви. Одне слово, миротворцi завжди живуть одним життям з ближнiми, радiють їхньою радiстю i страждають їхнiми стражданнями та болями. До людей, якi всiяко намагаються зневажати їх, вони виявляють терпеливiсть, смиреннiсть, керуючись при цьому словами Спасителя: “Терпiнням вашим спасайте душi вашi” (Лк. 21, 19). Ззнаючи образ, намагаються жити за словами апостола Павла: “Нехай сонце не заходить у гнiвi вашому” (Еф. 4, 26).

Однак це не означає, що слід потакати гріхам і вадам ближніх завади того, щоб зберегти мир з ними. Можна гніватися, але тільки на вади ближнього, на його гріховність, а не на його особистість. Гнів не повинен бути пристрасним, переходити в ненависть. Треба пам'ятати слова апостола Павла: “Гніваючись, не грішіть” (Еф. 4, 26).

За розладу і розбрату з ближніми треба завжди бути готовими до примирення. Якщо ми самі стали причиною розбрату, то першими повинні просити пробачення. Перший крок до примирення завжди має робити винуватець розладу. Однак з огляду на те, що винуватцеві завжди важко першому подати руку для примирення, а нерідко в розладі винні обидві сторони, то нехай цей перший крок зробить сам скривджений. У справі примирення повинні допомогти і їхні друзі, пам'ятаючи слова Господа Ісуса Христа: “Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться” (Мт. 5, 9).

Чеснота миролюбності найтісніше пов'язана з найвищим обов'язком і чеснотою християнина — з любов'ю до своїх ворогів. Цього хоче від нас Сам Господь, що й підтверджує словами: “Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, добро творіть тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить і гонить вас, щоб ви були синами Отця вашого Небесного” (Мт. 5, 44–45).

Виникає закономірне запитання: “Як можна любити того, хто заподіє тільки зло?” Щоб відповісти на нього, слід мати на увазі не лише самі факти, а й причини, обставини, що спонукають людину до зла.

Люди зазвичай чинять зло або через свій злий характер, моральну жорстокість, або через спокуси злого духа, який діє в них безпосередньо або через інших людей. Вони є морально хворими, немічними. Коли така людина заподіє нам зло, то слід вболівати не так з приводу заподіяної нам шкоди, як з приводу загибелі душі ближнього, що потрапила в ярмо диявола.

Водночас треба піклуватися про цю людину, як про фізично хвору. Для одужання фізично хворої людини потрібне свіже повітря, здорова їжа, спокій, правильний догляд та лікування, а для морально хворої — любов, миролюбність, відплата добром за зло. Апостол Павло пише: “Якщо ворог твій голодний, нагодуй його; якщо хоче пити, дай напитись йому; бо, роблячи це, ти збираєш йому на голову палаюче вугілля” (Рим. 12, 20).

Ворог, відчуваючи палку любов до себе, обпікається нею. Він очікував помсти та шкоди, а натомість отримав доброту і користь. Історія Церкви свідчить, що для виправлення ворогів найдієвішою є благодійність, відплата добром за зло.

Запитання і завдання

1. Що говорить Господь про обов'язки людини стосовно її ближніх?
2. Проаналізуйте загальні обов'язки стосовно ближніх.
3. На чому ґрунтується повага до ближніх?
4. Поміркуйте, чому людина повинна любити своїх ближніх.
5. Хто і як показав найвищий приклад любові?
6. Яка відмінність між любов'ю до рідних і любов'ю до всіх?
7. У чому виявляється любов до ближніх? Яка початкова форма її вияву?
8. Що таке правдивість, щирість, чесність у християнському спілкуванні?
9. Яка любов до ближніх є найвищою?

9.2. Моральне значення християнської родини

Підвалинами держави є сім'я. Суспільство складається з сімей. Саме сім'я дає людині перші поняття про Церкву і державу.

Побожна християнська сім'я є найблагодатнішим середовищем, практичною школою для правильного високоморального виховання. У ній найповніше можуть втілюватися найважливіші вимоги християнського морального закону, а саме: любові, смирення, самовідречення, поблажливості, щирості, співчутливості тощо. В істинно християнській сім'ї немає місця для егоїзму.

Побожні і люблячі батьки мають виховувати побожних, люблячих, слухняних і щирих дітей. Найпершими природними почуттями дітей до батьків є синівська любов і відданість, щира довіра і відвертість. А це розвиває в душі дитини відповідні релігійно-моральні чесноти: християнську віру, надію і любов до Бога, відданість Його святим Заповідям.

Отже, побожна християнська родина, закладаючи у своїх членів перші релігійно-моральні основи, виховує добрих і побожних членів Церкви і цим сприяє її процвітанню.

Як приклад можна навести життя таких відомих отців і учителів Христової Церкви, як святителі Василій Великий, Григорій

Богослов та Іоан Золотоуст. Всі вони своє початкове релігійно-моральне виховання отримали від родичів: Василій Великий — від своєї побожної бабки святої Мокрини, Григорій Богослов та Іоан Золотоуст — від своїх матерів. Життя святих подає нам багато інших прикладів, які свідчать: чим побожніші родини, тим кращим є стан Церкви. Значення сім'ї для держави полягає в тому, що саме з сім'ї починається суспільне життя. Кожна людина, перш ніж стати членом суспільства і отримати певні права в суспільному житті, має вирости і бути вихованою для такого життя. А підвалини цього закладаються тільки в сім'ї, серед родичів. Тому любов до родини має поступово переростати в любов до краю, до Батьківщини і Церкви. Постійно вдосконалюючись, така любов породжує готовність принести великі жертви, навіть віддати своє життя за Бога, за рідний край, за свою родину.

Тому сім'я є першою школою, в якій людина вчиться любити своїх ближніх, шанувати старших, поважати рівних і молодших; вчиться слухняності, смиренню, дисципліні. Тут формуються ті позитивні якості, які є необхідними для кожного громадянина.

З огляду на це треба постійно піклуватися про моральний добробут наших родин, оскільки він сприяє добробуту суспільства і держави. А руйнування родинних моральних устроїв неминуче призводить до морального руйнування і занепаду суспільства.

Шлюб і безшлюбність

Основою сім'ї є шлюб, що утверджується на взаємній любові і добровільній взаємній згоді двох осіб — чоловіка і жінки, які в шлюбі повинні стати одним цілим. Завданням шлюбу є народження і виховання дітей. Через єднання в шлюбі двох людей створюється спільна домівка, в якій вони повинні ділити все: і турботи, і радість, і негаразди, спільно виховувати дітей.

Шлюб встановлений і освячений Самим Господом. У Біблії сказано: "І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх. І поблагословив їх Бог і сказав Бог до них: "Плодіться й розмножуйтеся і наповняйте землю" (Бут. 1, 27–28). У Христовій Церкві подружнє єднання піднесено до рівня таїнства і є образом єднання Христа і Церкви, що підтверджує апостол Павло словами: "Таїна ця велика; я говорю відносно Христа і Церкви"

(Еф. 5, 32). У таїнстві шлюбу чоловік і жінка отримують благодатні дари, які освячують їхнє єднання. Через них вони отримують і особливі сили та засоби для подальшого виконання своїх важливих обов'язків.

Справжній шлюб можливий лише за моногамії. Полігамія (багатоженство) виключає цілковиту взаємну відданість і рівність між чоловіком і жінкою, на яких ґрунтується шлюб.

Шлюб єдне подружжя назавжди і не може розриватися. Про це застерігає Христос словами: “Що Бог з'єднав, того чоловік нехай не розлучає” (Мт. 19, 6). Якщо ті, що одружуються, мають намір у майбутньому розлучатися, то між ними вже не може бути щирої відданості й любові як необхідної умови шлюбу.

Однак, незважаючи на висоту та святість подружнього життя, Святе Письмо вище ставить безшлюбну невинність. “Добре чоловікові не торкатися жінки... Безшлюбним та вдовам кажу: добре їм залишатися, як я... Тому той, хто видає заміж свою дівчину, добре робить; а той, хто не видає, робить краще” (1 Кор. 7, 1. 8. 38), — говорить апостол Павло.

За словами Апокаліпсиса, перед небесним престолом співаєть-ся пісня, якої ніхто не може навчитися, крім тих, “котрі не осквернилися з жінками” (Одкр. 14, 3–4).

Чому Святе Письмо так високо цінує безшлюбність? На це дає відповідь апостол Павло: “Нежонатий турбується про Господне, як догодити Господові; а жонатий турбується про мирське, як догодити жінці. Різниця є між заміжною і дівицею: незаміжня турбується про Господне, як догодити Господові, щоб бути святою і тілом і духом; а заміжня турбується про мирське, як догодити чоловікові” (1 Кор. 7, 32–34).

Але не кожен може вести безшлюбне життя. Тому такі люди повинні одружуватися і жити сімейним життям. А хто спроможний зберегти себе в невинності, мають таким залишатися.

Про подружнє життя говорить Ісус Христос в одній із Своїх бесід, наголошуючи, що шлюб має бути непорушним: “Хто розведеться з жінкою своєю не з вини перелюбу та візьме шлюб з другою, — каже Христос, — той перелобствує; і хто жениться на розведеній, той перелобствує” (Мт. 19, 9). Його учні, почувши про відповідальність, що її покладає на людину таке життя, сказали: “Якщо така повинність чоловіка перед жінкою, то краще не женитися”. Він же відповів їм: “Не всі сприймають це слово, а кому дано, бо є скопці, що

з утроби матерньої народилися такими; і є скопці, які оскоплені від людей; і є скопці, котрі самі себе зробили скопцями заради Царства Небесного. Хто може вмістити, нехай вмістить” (Мт. 19, 10–12).

Здатність людини до безшлюбного життя в невинності є даром Божим, який дається тим, хто щиро бажає цього і спрямовує на це свою волю. Тому таке життя є подвигом. Однак є люди, які не можуть одружуватися з певної причини, наприклад, через фізичні вади. В такому разі безшлюбне життя не є подвигом.

Але якщо хтось уникає подружнього життя не задля служіння Богові, а лише тому, щоб жити, як заманеться, тобто не обтяжувати себе сімейними турботами, вихованням дітей тощо, то таке життя є аморальним, гріховним, тому що виявляє любов не до Бога, не до ближніх, а тільки до самого себе, тобто є самолюбцем і егоїстом.

Подвиг безшлюбності полягає в добровільному рішенні залишатися в невинності задля досконалішого служіння Христові та Його Церкві. Хто не здатний на нього, той повинен одружитися, щоб не впасти в гріх нечистоти та розпусти. Про це говорить і апостол Павло: “Якщо не можуть стримуватися, нехай одружуються: бо краще одружитися, ніж розпалюватися” (1 Кор. 7, 9).

І все ж такі найдосконалішим станом є стан, в якому “ні жєняться, ні виходять заміж, а перебувають, як Ангели Божі, на небах” (Мт. 22, 30).

Моральні умови шлюбу

Якщо шлюб установлений Богом, якщо в його звершенні бере таємничу участь Божа благодать, то, відповідно, і ставлення до шлюбу має бути дуже серйозним.

Повноцінний шлюб з моральної точки зору має укладатися на взаємній любові і свідомо. Це означає, що при виборі подружньої пари для свого майбутнього життя слід передусім прислухатися до голосу свого серця. Шлюб без любові є шлюбом нечистим і аморальним.

Однак спалах любові ще не може бути підставою для шлюбу. Треба випробувати свою любов і любов майбутньої супутниці, чи не є це лише миттєве захоплення. Варто спитати себе, чи мої почуття настільки чисті і щирі, що я здатен на все задля дорогої людини; чи не зникнуть вони через життєві трагедії, нещастя, прикρόсті, хвороби чи навіть каліцтво; чи будуть ці почуття взаємними?

І якщо людина може з упевненістю позитивно відповісти на ці запитання, шлюб є можливим. Коли ж виникають сумніви, краще почекати якийсь час, ще раз випробувати свої почуття і не поспішати одружуватися, оскільки такий шлюб може бути не лише нещасливим, а й гріховним.

Якими б не були почуття, ті, хто має намір одружитися, мають проаналізувати елементи сумісності (чи несумісності), які можуть зробити майбутнє спільне життя щасливим (чи нещасливим). Такими елементами є: ставлення до релігії, сумісність світоглядів, характерів, уподобань. Хоч цілком допустима і певна відмінність у темпераменті, вдачі подружжя. Наприклад, одне мрійливе й повільне в словах, в розмові, а друге — швидке, енергійне. Якщо між ними є щира самовіддана любов, то вони таким чином будуть доповнювати одне одного і житимуть у гармонії.

Найнебезпечнішими є миттєві захоплення, які в більшості випадків ведуть до розлучень, до тих трагедій, які неминуче негативно позначаються на дітях, їхньому характері, майбутньому внутрішньому житті. У дитини з часом закономірно виникає болюче питання: “Хто мій батько, чому в інших дітей тато є, а в мене його немає?” А якщо є батько, то чому прізвище батька й матері не таке, як у нього? Такі діти не знають батьківського виховання і ласки. І як наслідок — це калічить їхні душі, що є гріхом.

Не можна вважати нормальним шлюб, коли між подружжям велика різниця у віці. А коли такий шлюб укладається ще й з корисливою метою, наприклад, молода дівчина виходить заміж за літнього вдівця задля спадку, то такий шлюб ще й аморальний. Надзвичайно рідко буває вдалим шлюб, якщо між подружжям велика різниця в освіті, у вихованні, в соціальному походженні.

Неможливий шлюб між близькими родичами. З моральної точки — тому що між родичами вже існують близькі взаємини. Нові шлюбні взаємини тільки руйнуватимуть і осквернятимуть їх.

Ті, що бажають поєднати своє життя, мають чітко усвідомити, що являє собою шлюб. Для декого він — перехід до загального абстрактного блаженства. Звичайно, шлюб дає людині щастя, але водночас покладає на подружжя відповідальні обов'язки — ті хрести, які вони повинні спільно нести і при цьому морально вдосконалюватися.

Діти мають просити у батьків благословення на шлюб. А батьки перед одруженням надавати молодим суттєву допомогу. Звісно,

не у виборі пари, а порадами, наставляннями, що йдуть від життєвого досвіду. Обрати пару мають лише молоді, а насильні шлюби є вищою мірою аморальними, гріховними.

Взаємини між подружжям, дітьми і батьками

Найпершим обов'язком подружжя є подружня вірність, що впливає з істинної подружньої любові. Чоловік і жінка повинні любити одне одного, як самих себе, бо після звершення над ними таїнства вони стають одним тілом (Мт. 10, 8).

Подружня невірність є тим злом, яке спотворює і руйнує родинний дім. Тому вірність має бути незмінною аж до самої смерті. І не лише в ділах, а й у помислах, бо, згідно зі словами Спасителя, “Всякий, хто дивиться на жінку з похиттю, вже вчинив перелюб з нею в серці своєму” (Мт. 5, 28). Про невірність, що виявляється в ділах людини, апостол Павло говорить: “Не обманюйте себе: ні блудники, ні ідолослужителі, ні перелюбники.., Царства Божого не успадкують” (1 Кор. 6, 9–10).

Подружня вірність не вимагає, щоб подружжя замкнулося в собі, забувши про існування навколишнього світу. Така любов є егоїстичною, вона перетворює їхнє життя на муку. Справжня вірність і щира подружня любов виключає всяку сліпу ревність, підозрілість. Подружжя має довіряти одне одному.

Вірність і подружня любов загалом несумісні з індіферентністю, тобто байдужістю одне до одного. Подружжя не може жити зі сліпою і холодною впевненістю в тому, що вони належать одне одному як річ, і тому можуть не звертати уваги на збереження і зміцнення їхнього союзу та обопільної любові. Подружжя повинно прагнути знову і знову знаходити любов і повагу одне до одного, подобатися одне одному. “Нехай чоловік віддає своїй жінці належну любов; так само і жінка своєму чоловікові” (1 Кор. 7, 3), — повчає апостол Павло.

Причиною ослаблення любові між подружжям нерідко є взаємна недовіра, підозрілість, скритність. Через це виникають непорозуміння, сварки, взаємні образи тощо. З огляду на це подружжя мають ділити між собою все. А для цього необхідна цілковита відвертість у взаєминах. Якщо її немає, це свідчить про недосконалу любов подружжя.

Передусім подружжя має виявляти інтерес і брати активну участь у житті одне одного: чоловік — цікавитися життям та проблемами дружини, а дружина — проблемами чоловіка. Якщо дружина щиро любить свого чоловіка, вона любитиме і його заняття, його роботу, посаду. Люблячі подружжя посилено обов'язково допомагають одне одному в усіх справах. Найважливішим є те, що справжнє подружжя завжди ділить між собою радості і прикрощі, спільно несе свої хрести.

Пари, які побираються, є звичайними грішними людьми з багатьма вадами. Тому важливим обов'язком для них є терпеливе ставлення до вад одне одного. А хто щиро любить, той обов'язково піклується про моральне вдосконалення своєї супутниці чи супутника, подолання цих вад.

Однак передусім кожен має дбати про особисте вдосконалення, про те, щоб позбавитися вад, зокрема тих, що неприємні одному з подружжя. Кожне подружжя повинно утверджуватися в істині та чеснотах, молитися одне за одного і в такий спосіб вибудовувати свою домашню церкву. Це особливо важливо, коли в сім'ї з'являються діти.

Отже, головним завданням кожного подружжя є виконання покладених на них Богом обов'язків: свято оберігати свій союз, спільними зусиллями морально вдосконалюватися і спільно нести тягар земного життя, земних турбот, а також разом виховувати дітей.

Проймаючись одне до одного духом взаємної любові, подружжя має виявляти цю любов і до своїх дітей, постійно піклуючись про їхнє фізичне та духовне виховання. Батьки повинні дбати, щоб їхні діти були здоровими, життєрадісними, фізично розвиненими, побожними. З огляду на це особливу увагу слід приділяти їхньому духовному розвитку і вихованню, щоб вони, зростаючи й мужніючи тілом, зростали і мужніли духовно-морально, уміли розрізняти добро і зло, добровільно і самостійно прагнули до добра, відкидаючи всяке зло. Тому батьки зобов'язані дати своїм дітям всі ті знання та навички, які можуть зробити їх добрими членами сім'ї, вірними і відданими членами Церкви, а також здатними сповняти свій обов'язок перед державою.

Методи і засоби християнського виховання дітей не можуть бути однаковими в усі часи. Вони мають змінюватися відповідно до віку дитини та обставин життя. Спочатку, коли дитина ще тільки починає пізнавати світ, важливо створити для неї сприятливе

середовище, яке зросло б у її ніжній душі перші релігійні паростки. Корисно підносити дитину до образів, вказуючи на зображення святих. Коли вона починає говорити, поступово привчати її до молитви, починаючи з хресного знамення, а потім — до коротких молитов, наприклад, молитви до Ангела Хоронителя, пізніше — молитви Господньої, “Отче Наш”, а згодом — “Богородице Діво”, “Достойно єсть”.

Ніхто не в змозі прищепити дитині ті перші паростки віри і моральності так, як це може зробити рідна мати. Вона дає дитячі першу їжу — материнське молоко для зміцнення його фізичної сили і зростання. Тому мати першою повинна внести в його душу і елементи духовно-морального виховання.

Саме в дитячому віці людська природа виявляє найбільшу схильність до наслідування. Можна з упевненістю сказати, що дитячі вчинки, зокрема в ранньому віці, є результатом наслідування. Тому батьки мають використовувати цю властивість дитячої природи для розвитку й утвердження в їхніх душах доброти, релігійності, побожності. Бо ніщо так не впливає на релігійний розвиток дітей, як особистий приклад найближчих людей — батька і матері. Якщо батьки живуть як істинні християни, при дітях щиро виявляють свої християнські релігійні настрої (молитва, піст, відвідування храму), то їхній приклад має на дітей найефективніший вплив. Дитина, наприклад, може ще не усвідомлювати значення і необхідності молитви. Але коли вона спостерігає за побожною молитвою своїх батьків у всіх обставинах їхнього життя, коли бачить беззастережне виконання ними всіх християнських обов'язків, це проникає в душу дитини, сила батьківського прикладу розвиває в ній живі релігійні почуття.

Однак не слід забувати, що дитина наслідує не лише добрі, а й злі приклади. Тому, будучи для своїх дітей взірцем доброго, батьки повинні остерігатися, щоб своєю поведінкою, розмовами, взаєминами з родиною, з друзями чи сторонніми людьми не показати негативний приклад, зокрема той, що може посіяти в дитячій душі смуту, відштовхнути її від релігії, Церкви.

Часто батьки заспокоюють себе тим, що дитина ще мала і нічого не розуміє. Це велика помилка. Дитяча спостережливість, свідомість, вразливість починають виявлятися досить рано й непомітно для дорослих. Зважаючи на це, у присутності дітей треба бути уважними, поводитися належним чином.

Отже, найважливішим у християнському вихованні дітей є турбота батьків про створення у своєму домі тієї релігійної атмосфери, якою має дихати дитина.

Історія Христової Церкви дає безліч прикладів, які підтверджують, що святі Божі подвижники виховувалися побожними родичами. Такими, наприклад, були святителі Василій Великий, Іоан Золотоуст, Ніколаї Мирликійський, преподобні Антоній та Феодосій Печерські, Іов Почаївський, вмч. Димитрій, мч. Орест та багато інших.

Водночас і діти, усвідомлюючи велич і багатство тих ласк, які вони отримали від Господа через своїх батьків, повинні:

1. Шанобливо ставитися до своїх батьків, щоб жодне образливе слово ніколи не злітало з уст сина чи дочки. Тим, хто не шанує батьків, Господь словами Мойсея погрожує прокляттям: “Проклятий той, хто легковажить свого батька та свою матір” (Втор. 27, 16). У Старому Завіті, згідно з Мойсеєвим законом, зневага батька чи матері каралася на смерть: “Хто проклинає батька свого чи свою матір, той конче буде забитий” (Вих. 21, 17).

Найвищу пошану своїм батькам діти повинні виявляти й тоді, коли ті мають душевні чи фізичні вади. “Сину! Прийми батька твого в старості його і не опечалюй його в житті його. Хоч би він став убогий розумом, будь лагідним до нього і не зневажай його” (Сир. 3, 12–13), — говорить премудрий Ісус, син Сираха. Хам, який насміявся над своїм батьком, бо побачив його п'яним, наклав прокляття на все своє майбутнє покоління. А саме його ім'я “Хам” стало образливим.

2. Покірність волі батьків у всьому, що не суперечить Закону Божому та законам державним. Одночасно з виконанням волі Божої, діти повинні сповняти волю своїх батьків, як навчає апостол Павло: “Діти, будьте слухняні батькам вашим, бо це приємне Господові” (Кол. 3, 20). У випадку, коли батьки вимагатимуть від дітей того, що противне Закону Божому, діти повинні відповісти так, як колись Апостоли відповіли юдейським начальникам: “Судіть, чи справедливо перед Богом слухати вас більше, ніж Бога?” (Дії. 4, 19). Однак слід остерігатися, щоб за прикриттям виконання Божих заповідей не ховалася зневага до батьків. В усіх інших випадках, крім противлення волі Божій, діти мають свято сповняти волю своїх батьків.

3. Бути вдячними своїм батькам за їхні болі, переживання, турботи і піклування.

4. У разі хвороби батьків, бідності чи їхньої старості доглядати їх, піклуватися про них. З цього приводу апостол Павло говорить, що діти “спочатку нехай вчатьшя шанувати свою родину і віддавати належне батькам, бо це угодне Богові” (1 Тим. 5, 4). “Віддавати належне батькам” означає віддавати їм борг, який отримали у дитинстві, коли батьки піклувалися про них.

5. Молитися за своїх батьків, за їхнє здоров'я, коли вони живі, і за упокій їхніх душ, якщо вони вже відійшли з цього життя; сумлінно виконувати їхні заповіді, якщо вони не суперечать Божому Закону та законам державним.

Дітям, які з належною пошаною ставляться до своїх батьків, Господь обіцяє щасливе довголіття. “Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі” (Вих. 20, 12), — говорить він через Мойсея. Господь Бог Своїм Провидінням оберігає життя і дає щастя дітям, які шанують батьків, тішать їх своєю поведінкою, працьовитістю, побожністю і докладають усіх зусиль для належного збереження і піднесення честі своєї родини та своїх батьків. Але повну нагороду за ту велику християнську чесноту — пошану до своїх батьків — діти отримують у житті майбутньому, в Небесній Вітчизні.

Діти повинні дорожити батьківським благословенням. Премудрий Ісус, син Сирахів, говорить: “Благословення батька утверджує доми дітей; навпаки, прокляття матері руйнує їх до основи” (Сир. 3, 9).

Щодо взаємин між братами і сестрами, то вони за своєю природою, як плоть і кров єдиних батьків, перебувають у тісному єднанні між собою. На основі цього природного союзу між ними має міцніти і розвиватися моральне спілкування і єднання. Непорозуміння і конфлікти, що можуть виникати між братами й сестрами, слід якомога швидше усувати задля їхнього родинного союзу.

Старші діти мають допомагати своїм батькам виховувати молодших братів і сестер. У разі смерті батьків, вони повинні докладати всіх зусиль, щоб їх замінити.

Про родинні взаємини взагалі апостол Павло говорить: “Коли ж хто про своїх і особливо про домашніх не піклується, той відрікся від віри і гірший за невірного” (1 Тим. 5, 8).

Запитання і завдання

1. Яке значення християнської сім'ї у справі морального виховання?
2. Розкрийте основи сім'ї.
3. Ким і коли встановлено подружнє життя?
4. Як сприймається розлучення Церквою?
5. Проаналізуйте слова ап. Павла про шлюб і безшлюбність.
6. Коли безшлюбний спосіб життя є гріхом?
7. Які необхідні умови вступу в подружнє життя?
8. З'ясуйте причини нестійкого шлюбу.
9. Що може бути перепорою для шлюбу?
10. Що найважливіше у подружніх взаєминах?
11. Чому, на вашу думку, в подружніх стосунках небезпечна байдужість?
12. Розкрийте причини ослаблення любові між подружжям.
13. Чому необхідно терпляче ставитися до вад одне одного?
14. У чому має виявлятися любов батьків до дітей?
15. У чому полягає важливість батьківського прикладу у вихованні дітей?
16. Як мають ставитися діти до своїх батьків?

9.3. Християнин у суспільному житті

Кінцевою метою життя християнина має бути досягнення найвищої релігійно-моральної досконалості. Але це не позбавляє його можливості і необхідності брати участь у суспільному житті. Навпаки, суспільне життя відкриває широкі можливості для вияву християнських чеснот серед людей різних категорій, різних світоглядів — самовідданості, працьовитості, християнської любові тощо.

Кожен християнин, будучи членом Церкви, є водночас членом суспільства, громадянином своєї країни. Тому, за вченням Церкви, він має поєднувати своє становище в суспільстві і свої цивільні заняття з тими обов'язками, що пов'язані з ревним служінням Богові та спасінням своєї душі.

Спаситель Ісус Христос не вимагає від людини, щоб вона задля свого спасіння відреклася від світу і йшла в пустелю. Він учить тру-

дитися, нести свої хрести в тому ж світі, серед тих же людей, у тому ж званні, в якому людина поставлена Богом. Це яскраво виражено у словах Його Архієрейської молитви. “Не благаю, щоб Ти взяв їх від світу, — просить Він Отця Небесного, — але щоб зберіг їх від зла” (Ін. 17, 15).

Про необхідність самовіддано працювати, чесно виконувати свої громадянські обов'язки в суспільстві Ісус Христос говорить у притчі про таланти (Мт. 25, 13–30; Лк. 19, 11–28). Тому ап. Павло закликає кожного: “Все, що робите, робіть від душі, як для Господа, а не для людей” (Кол. 3, 23).

Історія Церкви свідчить, що участь у суспільному житті не є перепорою для осягнення вічного життя. Розмірковуючи про це, св. Іоан Золотоуст пише: “Ти хочеш бачити, чи спасаються ті, хто у військовому званні? Подивися на Корнилія. Чи спасаються домоправителі? Подивися на євнуха Ефіоплянки... Уважній людині ніщо не може зашкодити. Йосиф, перебуваючи в рабстві, зберіг чесноту; Даниїл і три юнаки були в неволі і між іншим високо прославилися. Тому що чеснота у всякому становищі є славною і може бути непереможною, і не може бути для неї ніяких перешкод” (2, т. 2, с. 87).

Коли Христос та Його апостоли говорять про відречення від самих себе і від світу, то під цим слід розуміти відречення від своєї злої волі і пристрастей, від захоплення світом і його насолодами. Словами “Не можете Богові служити і мамоні” (Мт. 6, 24) Спаситель застерігає від жадібності. Він засуджує цю ваду як негідну істинного християнина і несумісну зі служінням Богові. Людина за ддя задоволення своєї пристрасної пожадливості нерідко вдається до незаконних засобів і в гонитві за багатством уже не може зупинитися ні перед чим. Совість, чесність, любов і повага до ближніх — все приноситься в жертву золотому ідолу. Натомість впливають обман, підкуп, скупість, насилля тощо. Християнин повинен уникати цього. Він, за словами апостола Павла, має бути задоволений тим, що дає йому Бог. “Маючи їжу й одягу, будемо задоволені тим” (1 Тим. 6, 8). І це має стати загальною нормою зовнішнього добробуту для кожного християнина.

Християнин як громадянин держави

Будучи членом суспільства, християнин водночас є й громадянином держави. Будь-яка держава немислима без уряду, вищої

влади, що покликана керувати життям держави і піклуватися про її добробут.

Тому християнин, як громадянин своєї держави, зобов'язаний належно ставитися до державної влади. Він має пам'ятати слова апостола Павла: “Усяка душа нехай підкоряється вищій владі, бо немає влади не від Бога; існуючі ж власті поставлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться Божому повелінню. А ті, що противляться, самі накличуть на себе осуд” (Рим. 13, 1–2).

Коли всяка влада є від Бога, то християнин повинен мати належну пошану до неї та її законів, постанов, розпоряджень. Ісус Христос на звернення фарисейських учнів та іродіан, що підійшли до Нього з лукавим запитанням, чи дозволяється платити податок кесареві, відповів: “Відавайте кесареве кесареві, Боже Богові” (Мт. 22, 21). Так і Апостоли, незважаючи на те, що античні царі та їхня влада були язичниками, навчають покірності. “Усіх шануйте, — говорить апостол Петро, — братерство любіть, Бога бійтесь, царя поважайте” (1 Петр. 2, 17).

Однак повага до світської влади має виражатися не лише беззаперечним виконанням її волі. Християнин повинен постійно молитися за свою, Богом дану владу. Це заповідав апостол Павло своєму учневі Тимофію, це він заповідає сьогодні кожному християнинові: “Передусім прощу підносити молитви, моління, благання, подяку за всіх людей, за царів і за всіх, які начальствують, щоб провадити нам життя тихе й безтурботне у всякому благочесті й чистоті” (1 Тим. 2, 1–2).

Врешті, кожен християнин зобов'язаний старанно виконувати всі обов'язки, покладені на нього відповідно до його професії, посади, звання. Кожному слід докладати зусиль для сприяння світській владі у справі досягнення добробуту та процвітання держави.

Любов до Вітчизни та свого народу

Ті відносини, що мають існувати між кожним християнином і його державою, передбачають не лише просте виконання своїх щоденних обов'язків — вони повинні ґрунтуватися на любові до Вітчизни і свого народу, тобто на патріотизмі.

Любов до Вітчизни нерозривно пов'язана з природою людини. Ця любов є такою ж природною, як і любов до батька та матері, до братів і сестер, до тієї хати, в якій народився і виріс. Тому в мо-

литві за свою Вітчизну ми називаємо її матір'ю, виголошуючи: “За Богом бережену Матір нашу Україну., Господові помолімося”.

Найвищий і найдосконаліший взірць любові до Вітчизни показав Сам Господь Ісус Христос. Прийшовши на землю задля спасіння всього людства, Він найперше прийшов до Свого народу, до народу Богом обраного; вибрав місцем Своєї проповіді невдячну Юдею, в якій не мав навіть де голови прихилити. Але Своім учням Він говорив: “Я посланий лише до загиблих овець дому Ізраїлевого” (Мт. 15, 24). І незважаючи на те, що тут бачив лише ненависть, зневагу та переслідування від Своїх співвітчизників за тілом, все ж таки намагався зібрати їх біля Себе. А коли вони цього не захотіли, Він плакав через каменілість їхніх сердець і з тугою говорив: “Єрусалиме, Єрусалиме! Що повбивав пророків і камінням побиваєш посланих до тебе! Скільки разів хотів Я зібрати дітей твоїх, як птах збирає пташенят своїх під крила, і ви не хотіли!” (Мт. 23, 37).

Апостол Павло щиро любов до свого народу, до своїх заблудлих співвітчизників виразив словами: “Я жадав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені по плоті, тобто ізраїльтян, яким належить усиновлення, і слава, і заповіді” (Рим. 9, 3—4). А у посланні до галатів він зазначає: “Будемо робити добро всім, а найбільше ж своїм за вірою” (Гал. 6, 10).

Любов християнина до Вітчизни передбачає його активну участь у житті країни, в її долі, у сприянні розбудові та примноженню її добробуту, піднесенню її серед інших держав. Таке служіння державі і народові має виявлятися у добровільному й охочому виконанні своїх державних і громадських обов'язків. Той, хто ухиляється від їх виконання або виконує неналежним чином, порушує як громадянський, так і християнський моральні закони. “Отже, — говорить апостол Павло, — віддавайте всім належне: кому податок — податок, кому оброк — оброк; кому страх — страх; кому честь — честь. Не залишайтеся винні нікому нічого, крім взаємної любові” (Рим. 13, 7—8).

Яскравий приклад сумлінного виконання державних обов'язків подає нам історія Христової Церкви в особі перших християн. Вони без нарікань сповняли свої громадські, цивільні обов'язки, вірно служили у війську, ніколи не порушували громадського спокою, ревно сповняли всі державні постанови. І тільки тоді, коли їх змушували відректися від Христа, вони говорили представникам влади: “Богові треба коритися більше, ніж людям” (Дії. 5, 29).

Для своєї вітчизни перші християни робили все, що не суперечило духові християнства. І ніхто не робив своїм державам стільки добра, як християни — високою моральністю, самовідданістю, працелюбністю, благодійністю, милосердям, терпеливістю, молитвами.

З любові до Вітчизни і до рідного народу народжується найвища любов — самопожертва. Її найвищу оцінку дає Сам Господь Ісус Христос: “Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх” (Ін. 15, 13).

У дні мирного життя самопожертва християнина виявляється в його самовідданій праці, спрямованій на добро і процвітання Вітчизни і народу. У дні лихоліть, небезпеки — в готовності пожертвувати своїм життям задля спасіння Вітчизни, її незалежності.

Отже, любов до Вітчизни і свого народу, самовіддане служіння їй та її захист є моральним обов’язком кожного християнина.

Запитання і завдання

1. Чи може християнин, живучи в суспільстві, бути незалежним від нього?
2. Як повчає Ісус Христос і святі отці Церкви про обов’язки християнина в його суспільному житті?
3. Розкрийте, яким має бути ставлення християнина до державної влади. Що про це говорить Святе Письмо?
4. Що таке патріотизм?
5. З чим поєднується любов християнина до своєї Вітчизни?
6. Як показав приклад любові до свого народу Христос?
7. Як виразив любов до свого народу ап. Павло?
8. У чому виявляється любов християнина до Вітчизни?

9.4. Завершення морального шляху християнина

Якщо християнин дотримуватиметься усіх правил і вимог морального закону, він укріпить у собі ті якості, в яких виражатиметься його істинне ставлення до Бога, ближніх та самого себе. Тоді істинний християнин досягне стану, в якому, за

словами апостола Павла, “всі прийдемо до єдності віри й пізнання Сина Божого, в мужа досконалого, в міру повного віку Христового” (Еф. 4, 13).

У такому стані тіло християнина стане покірним духові. Воно не лише не противитиметься устремлінням духа, а, навпаки, цілковито сприятиме його розвиткові та утвердженню.

Передусім найвищого розвитку досягне душа людини. У ній зникнуть внутрішні вагання, невпевненість. Преподобний Макарій Великий про такий стан християнської душі писав: “Вона і Господь тепер стають єдиним духом, єдиним почуттям і розумом. Господь вселяється в неї, перебуває в ній і робить її Своїм володінням” (7, т. 3, с. 126).

У такому єднанні розум людини цілковито освічується і освячується Божою благодаттю. В ньому відкривається цілісне споглядання Божественних істин. Він стає здатним проникати в заповітні таємниці духа. Воля християнина в такому стані досягає свого ідеального рівня — для неї вже не страшні будь-які труднощі і подвиги.

Досягають своєї досконалості і почуття людини. Тепер вони перебувають в абсолютній гармонії з її волею та розумом. Вони служать головній меті — осягненню людиною повної досконалості: найвищою, жертвовною любов'ю любити Бога, любити своїх ближніх, ворогів і щиро молитися за них. У такому стані серце людини наповнюється невимовною Божественною радістю. Воно провіщає їй небесну насолоду, приготовлену для всіх праведників у Царстві Отця Небесного.

У цьому внутрішньому стані духовно-тілесної природи всі чесноти християнина досягають свого найвищого розвитку. Вони пронизують все життя християнина в усіх його виявах. Кожна дія християнина спрямована тільки на те, щоб якнайкраще звершити ту чи іншу чесноту. Будь-якої іншої мети в своєму житті такий християнин просто не бачить.

На шлях морального вдосконалення вказує Ісус Христос: “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” (Мт. 5, 48). Тому, перемігши самого себе і добровільно ставши на цей шлях, християнин поступово наближається до заповітної мети, щоб повторити разом з апостолом Павлом: “Маю бажання визволитися і бути з Христом” (Филип. 1, 23).

Запитання і завдання

1. Якого стану досягне християнин, дотримуючись усіх правил і вимог морального закону?
2. Якими стають розум і воля людини, коли вона досягає ідеального морального стану?
3. Якими стають почуття людини, коли вона перебуває в ідеальному моральному стані?
4. Розкрийте головну життєву мету християнина в такому стані.
5. Якими словами закликає нас Ісус Христос до найвищої досконалості?

МАУП

Список використаної та рекомендованої літератури

1. *Творения иже во святых отца нашего Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийския: В 4 ч.* — М., 1993.
2. *Свт. Иоанн Златоуст. Творения: В 8 т.* — СПб., 1902.
3. *Свт. Григорий Богослов. Творения.* — М., 1889.
4. *Свт. Григорий Нисский. Творения.* — М., 1872.
5. *Свт. Афанасий Великий, архиепископ Александрийский. Творения.* — Казань, 1900.
6. *Свт. Кирилл Иерусалимский. Творения.* — М., 1873.
7. *Творения святых отцов Церкви.* — М., 1903.
8. *Еп. Феофан (Затворник). Путь ко спасению.* — СПб., 1862.
9. *Еп. Феофан. Начертание христианского нравоучения.* — М., 1891.
10. *Еп. Феофан. Собрание писем к разным лицам.* — М., 1901.
11. *Свт. Тихон Задонский. Творения.* — М., 1899.
12. *Св. Франциск Сальский. Про життя побожне.* — Брюссель, 1967.
13. *Дьяченко Г. Уроки и примеры христианской веры.* — К., 1894.
14. *Олесницкий М. Из системы христианского нравоучения.* — К., 1916.

15. *Страхов М.* Християнское учение о браке и противники этого учения. — Харьков, 1895.
16. *Фома Кемпійський.* Про наслідування Христа. — Рим, 1949.
17. *Жан Ладрієр.* Невідома стихія: Збірник. — Брюссель, 1967.
18. *Августин.* Сповідь. — М., 1991.
19. *Аристотель.* Никомахова етика. — Т. 4. — М., 1983.
20. *Бендик О. М., Гнатів О. І., Огірко О.* Християнська етика. — Львів, 1997.
21. *Влодек прот. П.* Закон Божий. — К., 1994.
22. *Зінько О. В.* Етика і педагогія. Календар світла. — Львів, 1997.
23. *Катехізис...* — К., 1993.
24. *Катрїй О. Ю.* Божі Заповіді — дорога до нашого спасіння. — Нью-Йорк, 1991.
25. *Кенеді Л. А.* Етика для старших класів. — Львів, 1995.
26. *Кияк О. С.* Християнська етика. — Івано-Франківськ, 1997.
27. *Крип'якевич Р.* Етикет. — Львів: ЛОНМІО, 1994.
28. *Лужецький О. І.* Отче наш. — Париж, 1982.
29. *Лужницький О. Л.* Християнська етика. — Мюнхен, 1948.
30. *Любачівський М. І.* Десять Божих Заповідей. — Львів, 1992.
31. *Ляхович О. Д.* Лекції з метафізики. — Львів: ЛБА, 1995.
32. *Мень О. О.* Син людський. — Львів, 1994.
33. *Методичний посібник для викладачів етики.* — Трускавець, 1995.
34. *Мончак О. І.* Основні поняття етики. — Львів, 1994 (рукопис).
35. *Мудрий Єп. Д-р С.* Методичні вказівки до курсу "Основи християнської моралі". — Івано-Франківськ, 1996.
36. *Обер Ж. М.* Моральне Богослов'я. — Львів, 1992.
37. *Огірко О.* Моральне виховання молоді на основі християнського вчення. Сучасне українське виховання. — Львів: Основа, 1997.
38. *Принципи морального життя.* — Львів: Свічадо, 1996.
39. *Швейцєр А.* Культура и етика. — М., 1973.

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	3
Розділ 1. ПРЕДМЕТ “ХРИСТИЯНСЬКА ЕТИКА”	5
1.1. З історії розвитку етики	7
1.2. Абсолютна і релятивна мораль	8
1.3. Етика і етикет	9
Розділ 2. УМОВИ МОРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	11
2.1. Воля людини	13
2.2. Моральний закон	18
2.3. Поняття совісті	22
Розділ 3. СТАРОЗАВІТНИЙ ОДКРОВЕННИЙ ЗАКОН	25
3.1. Особливості старозавітного одкровенного морального закону	28
3.2. Божі заповіді — моральна основа життя людини	31
Розділ 4. ЗАПОВІДІ ЩОДО ПОШАНУВАННЯ БОГА	37
4.1. “Я — Господь, Бог твій. Нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене” (Вих. 20, 2–3)	39

4.2. “Не прикликай імені Господа, Бога твого, надаремно” (Вих. 20, 7)	43
4.3. “Пам’ятай день святий святкувати” (Вих. 20, 8–11)	46

Розділ 5. СИНАЙСКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ НОРМ ЛЮДСЬКИХ ВІДНОСИН

5.1. “Шануй свого батька й матір свою, щоб тобі було добре, щоб ти довго прожив на землі” (Вих. 20, 12)	53
5.2. Батьківські обов’язки	56
5.3. Любов до рідної землі, рідної мови і свого народу	58
5.4. “Не вбивай” (Вих. 20, 13)	61
5.5. Людська гідність. Відповідальність людини за життя	65
5.6. “Не чужолож” (Не чини перелобу) (Вих. 20, 14)	69
5.7. Шлюб і подружжя. Вибір нареченого (нареченої)	74
5.8. “Не кради” (Вих. 20, 15)	80
5.9. Злочин проти чужої власності	83
5.10. Християнське милосердя	86
5.11. “Не свідчи неправдиво на ближнього свого” (Вих. 20, 16)	89
5.12. Знеславлення доброго імені, честі, слави ближніх	92
5.13. “Не пожадай жінки ближнього свого. Не пожадай того, що є власністю ближнього свого” (Вих. 20, 17)	99

Розділ 6. ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ ОДКРОВЕННИЙ ЗАКОН

6.1. Відмінності між законами Євангельським і Старозавітним	105
6.2. Християнська доброчесність	118
6.3. Гріх	121

6.4. Моральна оцінка	128
6.5. Земне життя Ісуса Христа — взірець морального вдосконалення	133
6.6. Благодать Божа та її значення у відродженні людини	138

**Розділ 7. ОБОВ'ЯЗКИ І ЧЕСНОТИ
ХРИСТІЯНИНА
У СТАВЛЕННІ ДО БОГА** 149

7.1. Внутрішнє богошанування і чесноти, що його виражають	151
7.2. Християнська надія та її властивості	159
7.3. Християнська любов до Бога, її відношення до віри і надії	164
7.4. Зовнішнє богошанування	170
7.5. Спільне богослужіння і його значення	174
7.6. Повага до храму і його святинь	179
7.7. Клятва	184

**Розділ 8. ОБОВ'ЯЗКИ І ДОБРОЧИННОСТІ
ХРИСТІЯНИНА У СТАВЛЕННІ
ДО САМОГО СЕБЕ** 189

8.1. Любов до самого себе	191
8.2. Піклування про тіло, види піклування	197

**Розділ 9. ОБОВ'ЯЗКИ ТА БЛАГОДІЙНІСТЬ
ХРИСТІЯНИНА У СТАВЛЕННІ
ДО БЛИЖНІХ** 203

9.1. Загальні обов'язки щодо ближніх	205
9.2. Моральне значення християнської родини	213
9.3. Християнин у суспільному житті	223
9.4. Завершення морального шляху християнина	227

Список використаної та рекомендованої літератури 230

Christian ethics is as the basis of subject »Orthodox Christian ethics», which studies the system of norms and principles of people's behavior in their attitude to God, to each other and to society.

For the students of higher educational establishments and for everyone, who is interested in the questions of Christian moral.

Навчальне видання
Коцар Сергій Володимирович
ПРАВОСЛАВНА ХРИСТИЯНСЬКА ЕТИКА
Навчальний посібник

Educational edition
Kotsar, Sergij V.
ORTHODOX CHRISTIAN ETHICS
Manual

Відповідальний редактор *О. М. Коваленко*
Редактор *Л. М. Воронович*
Коректор *Т. М. Федосенко*
Комп'ютерне верстання *О. А. Залужна, Т. Г. Замура*
Оформлення обкладинки *Д. А. Бутейко*

Підп. до друку 20.09.06. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк ротативний трафаретний.
Ум. друк. арк. 14,75. Обл.-вид. арк. 14,58. Тираж 3000 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*